

Alcoholgebruik binnen sportverenigingen, de (on)geschreven regels

*Een kwalitatief onderzoek naar de betekenisgeving
van leden en direct betrokkenen
aan alcoholgebruik binnen sportverenigingen*

Sabine van den Assem
Utrecht, 22 augustus 2014

Alcoholgebruik binnen sportverenigingen, de (on)geschreven regels

*Een kwalitatief onderzoek naar de betekenisgeving
van leden en direct betrokkenen
aan alcoholgebruik binnen sportverenigingen*

Utrecht, 22 augustus 2014

Universiteit Utrecht
Utrechtse School voor Bestuurs- en Organisationswetenschap
Master Sportbeleid en sportmanagement

Auteur: S.A.T. van den Assem
Studentnummer: 3929027
E-mail: s.vandenassem@sportutrecht.nl

Begeleider VSU: K.W.H. Smink
Begeleider Universiteit Utrecht: Drs. M.G. van Slobbe
Twee lezer Universiteit Utrecht: Dr. I. Claringbould

Foto omslag: bierfusten bij de ingang van een Utrechtse korfbalvereniging (Foto gemaakt door Van den Assem, 2014)

Voorwoord

Voor u ligt mijn afstudeerscriptie 'Alcoholgebruik binnen sportverenigingen, de (on)geschreven regels'. Hiermee komt een eind aan mijn studententijd. Een periode van acht jaar waarin sport een centrale rol speelde: eerst de Lerarenopleiding Lichamelijke Opvoeding aan de Fontys Sporthogeschool in Tilburg, vervolgens de kans om de mij zo geliefde hockeysport te beoefenen bij een universiteitsteam in Amerika, met een studiebeurs voor de master Kinesiologie. Daarna de minor Bestuurs- & Organisationswetenschap aan de USBO in Utrecht, een periode als docente Lichamelijke Opvoeding in het voortgezet onderwijs en ten slotte de masteropleiding Sportbeleid en sportmanagement aan diezelfde Utrechtse School voor Bestuurs- en Organisationswetenschap.

Daarmee startte ik in september 2012. Gelijktijdig begon ik als projectmedewerker breedtesport bij de VSU (Vereniging Sport Utrecht). Vanuit daar ben ik betrokken geraakt bij het convenant Sport en alcohol, een initiatief om verantwoord alcoholbeleid binnen sportverenigingen te stimuleren. Zo ontstond het idee om mijn afstudeeronderzoek te richten op alcoholgebruik binnen sportverenigingen.

De totstandkoming van deze scriptie was nooit mogelijk geweest zonder de hulp van een aantal personen die ik hierbij graag hartelijk wil bedanken. Ten eerste mijn collega en scriptiebegeleider Klaas Smink voor zijn motiverende woorden en kritische blik. Zelfs tijdens de VSU teamdagen in Leersum vond Klaas de tijd om mij in dit proces te ondersteunen. Daarnaast mijn scriptiebegeleider Michel van Slobbe, voor zijn flexibiliteit, de kwalitatief hoogwaardige literatuur waar hij me aan heeft geholpen en zijn geduld.

Ook wil ik alle informanten bedanken die deel hebben genomen aan mijn onderzoek. Zonder hun medewerking was het niet mogelijk geweest om dit eindproduct op te leveren. Niet op de laatste plaats gaat mijn dank uit naar mijn scriptie-buddy Annelies. Een groot gedeelte van onze studententijd hebben wij samen met veel plezier doorgebracht. Een geschiktere scriptie-buddy kan ik me dan ook niet indenken.

Ten slotte wil ik mijn ouders bedanken omdat ze, iedere keer als ze informeerden naar de voortgang van mijn onderzoek, genoeg namen met een antwoord van maximaal drie woorden.

Hartelijk dank aan bovenstaanden, Shams Raza en Martijn Wellen voor de kans om stage te lopen bij de VSU, al mijn collega's daar voor de afgelopen twee jaar en iedereen die ik hier niet bij naam noem, maar op wat voor wijze dan ook een bijdrage heeft geleverd aan dit resultaat. Veel leesplezier!

Sabine van den Assem

Samenvatting

In dit onderzoek wordt de betekenisgeving van leden en direct betrokkenen aan alcoholgebruik binnen sportverenigingen in beeld gebracht. Dit is gedaan op basis van focusgroepgesprekken en de analyse van beleidsdocumenten met betrekking tot alcohol en foto's van uitingen van alcoholgebruik en alcoholbeleid binnen verenigingsgebouwen.

De maatschappelijke aandacht voor gezondheid is in de afgelopen jaren sterk toegenomen. Daarbinnen past ook de toenemende bewustwording met betrekking tot de schadelijke gevolgen van alcoholgebruik, met name op jongeren. Vandaar dat de overheid de alcoholleeftijd op 1 januari 2014 heeft verhoogd van 16 naar 18 jaar.

Ondanks de negatieve effecten van alcoholgebruik op de gezondheid zijn alcohol en sport nauw met elkaar verbonden. Na een sportieve prestatie gaan velen de kantine in om onder het genot van een biertje de wedstrijd na te bespreken, een overwinning te vieren of een nederlaag te verzachten. De derde helft is dan ook een bekend fenomeen en gaat vaak gepaard met een gevoel van saamhorigheid, gezelligheid en ontspanning.

De afdeling Volksgezondheid van de gemeente Utrecht, Vereniging Sport Utrecht (VSU) als belangenbehartiger en ondersteuner van de Utrechtse sportverenigingen en Victas, een centrum voor verslavingszorg, zetten zich in om verantwoord alcoholbeleid binnen sportverenigingen te stimuleren. Sinds 2013 zijn 22 sportverenigingen aangesloten bij het convenant Sport en alcohol: Verantwoord Vooruit 2013-2016. Hiermee spreken de bestuursleden van deze verenigingen uit zich te willen committeren aan het initiatief van Volksgezondheid, VSU en Victas.

Het is echter de vraag of er onder de leden van deze verenigingen draagvlak bestaat voor dit initiatief. Wat betekent alcoholgebruik binnen de context van de sportvereniging voor hen? En hoe verhouden die betekenissen zich tot gemeentelijke beleidsintenties? De gemeente is voor de uitvoering van deze beleidsintenties namelijk afhankelijk van de sportvereniging. Daarom hebben in dit onderzoek focusgroepgesprekken plaatsgevonden bij vier verenigingen die zijn aangesloten bij het convenant Sport en alcohol. De gesprekken zijn per vereniging gevoerd met een delegatie van bestuursleden, kaderleden en reguliere leden. Daarnaast zijn beleidsdocumentatie en de uitingen daarvan binnen de verenigingen geanalyseerd.

Uit de analyse van de verkregen data is gebleken dat de associaties met sport en alcohol overwegend positief zijn. De informanten hechten er belang aan op het gebied van sfeer, gezelligheid, saamhorigheid en barinkomsten voor de vereniging. Problematiek rondom het thema is binnen de verenigingen niet aanwezig. Wel zijn met name impliciet een aantal dilemma's met betrekking tot alcoholgebruik gesignaleerd. Over het algemeen is men echter niet van mening dat een sportvereniging een rol heeft in het stimuleren van verantwoord alcoholgebruik. Dit wordt met name gezien als de eigen verantwoordelijkheid van het individu. Daarnaast maken waarden en normen een formeel beleid volgens de informanten vaak overbodig en is men vaak niet op de hoogte van het gevoerde beleid. Dit zorgt ervoor dat de sportverenigingen die betrokken zijn bij dit onderzoek geen bijdrage kunnen leveren aan de realisatie van gemeentelijke beleidsintenties. Onvoldoende draagvlak en het ontbreken van de directe noodzaak tot verandering liggen daaraan ten grondslag.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
Samenvatting	4
Inhoudsopgave.....	5
1. Inleiding.....	7
1.1 Aanleiding	7
1.2 Doelstelling	8
1.3 Vraagstelling	8
1.4 Relevantie	9
1.5 Leeswijzer	10
2. Context.....	11
2.1 Maatschappelijke context	11
2.2 Wettelijk kader.....	12
2.3 Betrokken partijen	13
2.4 Convenant Sport en alcohol	14
3. Onderzoeksperspectief.....	16
3.1 Ontologie en epistemologie	16
3.2 Theoretisch kader	17
4. Literatuurstudie	21
4.1 Beschikbaarheid van alcohol.....	21
4.2 Alcohol en sport	22
4.3 Alcoholbeleid binnen sportverenigingen	24
4.4 Vloeibaar goud.....	27
4.5 De maatschappelijke verantwoordelijkheid van de sportvereniging	27
4.6 Resumé.....	31
5. Methodologie.....	32
5.1 Onderzoekseenheden	32
5.2 Dataverzameling	34
5.3 Validiteit	36
6. Resultaten.....	37
6.1 Heersende alcoholnorm	37
6.2 Het aanbod	39
6.3 Dilemma's	41
6.4 De (on)geschreven regels	45

6.5	Inhoud en uitingen van het convenant.....	48
6.6	Maatschappelijke verantwoordelijkheid	52
6.7	Resumé.....	52
7.	Analyse	53
7.1	Heersende alcoholnorm	53
7.2	Dilemma's	54
7.3	Beleid.....	56
7.4	Convenant Sport en alcohol	57
7.5	Maatschappelijke verantwoordelijkheid	57
8.	Conclusies.....	59
8.1	Beantwoording hoofdvraag en deelvragen	59
8.2	Discussie.....	62
9.	Aanbevelingen	63
	Literatuurlijst.....	64
	Bijlagen	69
	BIJLAGE I.....	70
	BIJLAGE II.....	71
	BIJLAGE III.....	72

1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de aanleiding voor het uitvoeren van dit onderzoek geschetst. Daarnaast komen de doel- en vraagstelling en de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie aan bod. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een leeswijzer.

1.1 Aanleiding

Gezelligheid rondom het sporten is een belangrijke kracht van de sportvereniging. Die gezelligheid gaat vaak gepaard met het gebruik van alcohol. Alcohol en sport zijn dus nauw met elkaar verbonden. Dit uitte zich al zo'n 400 jaar geleden, kijkend naar de prijzen die winnaars van sportevenementen in die tijd ontvingen:

'...most sporting trophies are cups, the original idea of which was to facilitate the imbibitions of the winning team or athlete' (Collins & Vamplew, 2002, p. 1).

Tegenwoordig uit die verbintenis zich in de sportkantine. Na een sportieve prestatie gaan velen de kantine in om onder het genot van een biertje de wedstrijd na te bespreken, een overwinning te vieren of een nederlaag te verzachten (Mens en Gezondheid, 2010). De derde helft is dan ook een bekend fenomeen en gaat vaak gepaard met een gevoel van saamhorigheid, gezelligheid en ontspanning. Alcoholgebruik brengt echter negatieve gezondheidseffecten met zich mee (Roodbeen, Joe Lie & Schellemans-Offermans, 2013; Zantinge, van Laar & Meijer, 2013) en heeft een negatieve invloed op de sportieve prestatie en het herstel daarvan (Collins & Vamplew, 2002; Maughan & Burke, 2000; Trimbos-instituut, 2006).

Daarom is het beleid van zowel landelijke als lokale overheid om een matig gebruik van alcohol te promoten (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2011). Een sportvereniging is meer dan een plek waar mensen sporten. Naast de bijdrage die sportclubs leveren aan gezondheidsbevordering, hebben zij ook een functie op het gebied van maatschappelijke participatie en sociale ontwikkeling. Een sportvereniging is een ontmoetingsplaats, een plaats waar men leert winnen en verliezen, waar waarden en normen, sportiviteit en respect worden bijgebracht.

Meer dan 5 miljoen Nederlanders zijn aangesloten bij een sportvereniging (Van Haren & van Velthoven, 2013). Na afloop van de sportieve prestatie komen velen van hen samen in een kantine of clubgebouw. Vaak gaat dit gepaard met het nuttigen van een drankje. Voor Nederlanders met een legale drinkleeftijd is gezondheidsbevordering het belangrijkste motief om te sporten (Tiessen-Raaphorst, Verbeek, de Haan & Breedveld, 2010) en de maatschappelijke belangstelling voor een gezonde leefstijl neemt toe. Zou het dan niet logisch zijn dat er binnen het verenigingsgebouw aandacht wordt besteed aan een verantwoord gebruik van alcohol?

In Utrecht werken gemeente, sportverenigingen en VSU (Vereniging Sport Utrecht) samen om verantwoord alcoholbeleid bij sportverenigingen onder de aandacht te brengen. In 2010 hebben zij de handen ineen geslagen met het project Sport en Alcohol. Destijds ondertekenden 24 Utrechtse sportverenigingen een convenant om zich in te zetten voor verantwoord alcoholgebruik in sportkantines. Dit convenant had een looptijd van 2 jaar en

kreeg in 2013 een vervolg: het convenant Sport en alcohol 2013-2016: Verantwoord Vooruit. Het tweede convenant is ondertekend door 22 sportverenigingen in Utrecht. Samen met de afdeling Volksgezondheid van de gemeente Utrecht, de VSU en Victas – een centrum voor verslavingszorg – zetten deze clubs zich tot 2016 in om een verantwoorde omgang met alcohol binnen hun vereniging te promoten. Bestuurders van sportverenigingen spreken via dit convenant uit dat zij door middel van verantwoord alcoholbeleid hun maatschappelijke verantwoordelijkheid nemen. Beleidsdoelstellingen van de overheid vinden daarmee hun weg naar de praktijk in de sportkantine.

1.2 Doelstelling

Dit onderzoek gaat op zoek naar de betekenisgeving rondom alcoholgebruik van leden en direct betrokkenen van vier verenigingen die zijn aangesloten bij het convenant. Door middel van betekenissen van bestuursleden, kaderleden en reguliere leden is inzichtelijk gemaakt hoe deze betrokkenen aankijken tegen alcoholgebruik binnen de context van de sportvereniging. Daarnaast zijn de beleidsdocumenten van deze verenigingen met betrekking tot alcohol geanalyseerd en zijn uitingen van alcoholbeleid en alcoholgebruik binnen de vereniging gefotografeerd en tevens aan een analyse onderworpen.

De doelstelling van het onderzoek luidt als volgt: inzicht verkrijgen in de manier waarop in de alledaagse praktijk van de sportvereniging wordt omgegaan met alcoholgebruik, ten einde een bijdrage te leveren aan de discussie over alcoholbeleid in sportkantines.

1.3 Vraagstelling

Binnen deze paragraaf worden de hoofdvraag en deelvragen uiteengezet. Daarnaast worden de belangrijkste begrippen toegelicht.

1.3.1 Hoofdvraag en deelvragen

De hoofdvraag die als leidraad dient voor dit onderzoek luidt als volgt:

Welke betekenissen geven leden en direct betrokkenen aan alcoholgebruik binnen sportverenigingen en hoe verhouden die betekenissen zich tot gemeentelijke beleidsintenties?

Met deze hoofdvraag als primaire focus zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

Welke dilemma's doen zich voor rondom alcoholgebruik in de sportkantine?

Hoe denken leden en direct betrokkenen van sportverenigingen over alcoholbeleid?

In hoeverre sluit dit aan bij het convenant Sport en alcohol?

In hoeverre zijn sportverenigingen in staat om een bijdrage te leveren aan beleidsintenties van de gemeente?

1.3.2 Begripsdefinities

Een aantal begrippen uit bovenstaande vraagstelling behoeven nadere toelichting.

Beleidsintenties: initiatieven om maatschappelijke ontwikkelingen te sturen.

Betekenis: betekenisgeving staat binnen dit onderzoek centraal. De definitie van Weick (1995) is daarbij leidend. Weick stelt dat betekenissen gevormd worden in een continu proces van interactie. Dit vindt plaats doordat mensen terugkijken op hun handelen en hier betekenis aan geven.

Convenant Sport en alcohol: het convenant Sport en alcohol 2013-2016: Verantwoord vooruit, een initiatief van gemeente Utrecht, VSU en Victas om te streven naar verantwoord alcoholbeleid binnen sportverenigingen. Tweeëntwintig Utrechtse sportverenigingen zijn aangesloten bij dit convenant.

Gevoerde beleid: het beleid dat verenigingen voeren ten aanzien van alcohol.

Leden: verenigingsleden van vier Utrechtse sportverenigingen. Dit kunnen zowel bestuursleden zijn, als kaderleden en spelende of niet-spelende leden.

Sportverenigingen: met dit begrip worden sportverenigingen bedoeld die beschikken over een eigen accommodatie, inclusief kantine en zijn aangesloten bij het convenant Sport en alcohol 2013-2016: Verantwoord Vooruit.

1.4 Relevantie

Binnen deze paragraaf wordt onderscheid gemaakt tussen de relevantie van het onderzoek op zowel maatschappelijk als wetenschappelijk vlak.

1.4.1 Maatschappelijke relevantie

Sport wordt steeds vaker ingezet om maatschappelijke doelstellingen te realiseren met betrekking tot participatie, integratie en gezondheid (Safai, 2008). Uit cijfers blijkt dat sportverenigingen inderdaad steeds actiever worden op maatschappelijk vlak. In 2008 vond 78% van de verenigingsbestuurders dat sportverenigingen een maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben (van Kalmthout & Lucassen, 2008). Vier jaar later is dat percentage gestegen naar 82% (Daamen, Veerman, van Kalmthout & van der Werff, 2013).

Van alle maatschappelijke thema's waar sportverenigingen een bijdrage aan kunnen leveren, zien verenigingen met name een rol op het gebied van sportwaarden (61%) en gezondheid (38%). Onder sportwaarden worden individuele waarden van de leden verstaan die door sport positief kunnen worden beïnvloed. Voorbeelden daarvan zijn zelfvertrouwen, sociaal gedrag en prestatievermogen. Het thema gezondheid houdt in dat sport een bijdrage kan leveren aan het verminderen van gezondheidsaandoeningen zowel door preventie als bijdragen aan herstel (van Kalmthout & Lucassen, 2008).

Door middel van onderzoek is vastgesteld dat alcohol zowel de kans op sportblessures vergroot, als het herstel na een sportieve prestatie vermindert. Zijn direct betrokkenen van sportverenigingen echter ook van mening dat de sportvereniging de juiste plaats is om aandacht te besteden aan verantwoord alcoholgebruik? Het is cruciaal om antwoord te vinden op deze vraag voordat een eventueel programma voor het stimuleren van verantwoord alcoholbeleid binnen sportverenigingen (verder) wordt ontwikkeld. Een voorbeeld van een dergelijk programma is het convenant Sport en alcohol. Met dit convenant trachten VSU, Gemeente Utrecht en Victas zo'n 20.000 verenigingsleden te

bereiken. Dit gebeurt middels bijeenkomsten en frequente communicatie via website, nieuwsbrief, social media en e-mail. Dat er aandacht is voor het convenant bij de verenigingsbestuurders is duidelijk. Zij hebben immers het convenant ondertekend. De VSU wil echter graag inzicht krijgen in het draagvlak op andere niveaus binnen de vereniging. Daarnaast is de VSU geïnteresseerd in mogelijke dilemma's die binnen de verenigingen spelen rondom alcoholgebruik en alcoholbeleid. Deze informatie is van belang om de verdere invulling van het convenant, dat nog een looptijd heeft van anderhalf jaar, te bepalen.

1.4.2 Wetenschappelijke relevantie

Sport kan een bijdrage leveren aan gezondheidsbevordering (Safai, 2008). Toch gaat de mogelijke gezondheidswinst van sport en bewegen niet altijd op (De Bruijn, van Wezep, van Hasselt & Onrust, 2013). Een grotere kans op een gezondheidsverbeterend effect ontstaat wanneer ook op andere gebieden aanpassingen gedaan worden aan de leefstijl (Smink, 2011).

Eén van die gebieden is het alcoholgebruik. Een sportvereniging kan een rol spelen in het stimuleren van een verantwoord alcoholgebruik bij haar bezoekers. Aangezien verenigingen vrijwillige organisaties zijn, kunnen zij hiertoe niet worden verplicht (Smink, 2011). Echter zijn sportverenigingen niet autonoom. Er is sprake van een wederzijdse afhankelijkheid tussen verenigingen en gemeente. De verenigingen ontvangen subsidie van de gemeente en de gemeente tracht om via sportverenigingen haar beleidsdoelstellingen te bereiken. Daarnaast is er sprake van instrumentalisering van de sport. Er is een steeds grotere rol weggelegd voor sport als middel, sport om niet-sport gerelateerde maatschappelijke doelstellingen te bereiken (Waardenburg, 2011). Steeds vaker wordt sport ingezet om bij te dragen aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. De sportvereniging wordt meer een beleidsinstrument van de overheid.

Het is echter de vraag of de intentie om aan de beleidsdoelstellingen van overheid en gemeenten te voldoen wel aanwezig is bij sportverenigingen. Dit betekent namelijk dat overheid en gemeenten sterk afhankelijk zijn van individuele verantwoordelijkheden op lokaal niveau (Skille, 2008). Daarnaast is het relevant om te onderzoeken of een sportvereniging wel de juiste setting is om alcoholconsumptie van mensen te beïnvloeden. Behoort dit wel tot de functies van een sportvereniging? Dienen sportverenigingen op die manier te worden ingezet om aan gezondheidsverbetering bij te dragen? Door deze vragen te beantwoorden draagt dit onderzoek bij aan de bestaande literatuur betreffende de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de sportverenigingen en het inzetten van sport als middel om maatschappelijke doelstellingen te bereiken.

1.5 Leeswijzer

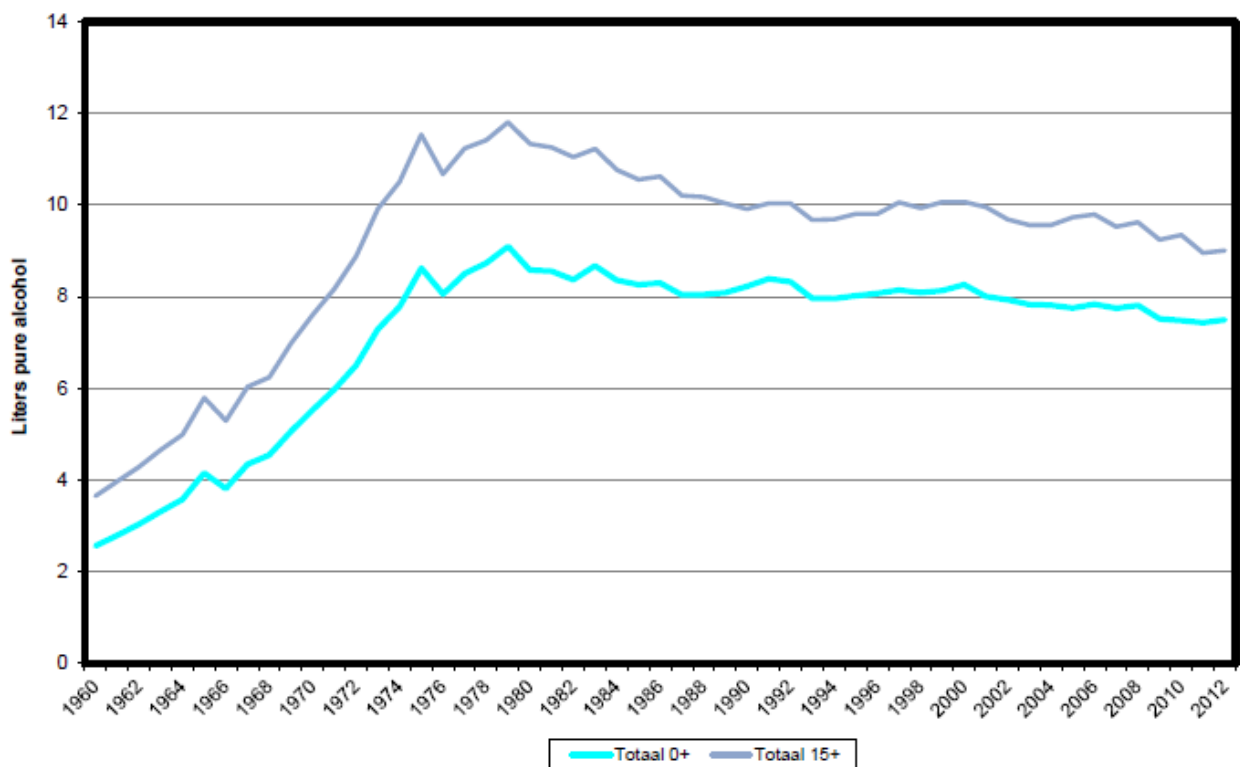
In dit eerste hoofdstuk zijn de aanleiding, doelstelling en vraagstelling van dit onderzoek geïntroduceerd. Daarnaast is de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie aan bod gekomen. In hoofdstuk 2 wordt de context waarbinnen dit onderzoek is uitgevoerd in beeld gebracht. Hoofdstuk 3 beschrijft het perspectief wat centraal staat binnen dit onderzoek aan de hand van epistemologie, ontologie en theoretisch kader. Hoofdstuk 4 geeft een overzicht van de relevante literatuur met betrekking tot alcoholgebruik binnen sportverenigingen. In hoofdstuk 5 wordt de methodologie uiteengezet en hoofdstuk 6 geeft een overzicht van de onderzoeksresultaten. Hoofdstuk 7 biedt een analyse van die resultaten. In hoofdstuk 8 komen conclusie en discussie aan de orde en in hoofdstuk 9 worden aanbevelingen gedaan die voortkomen uit dit onderzoek.

2. Context

Zoals reeds is vermeld in de inleiding van dit onderzoek, zijn alcohol en sport met elkaar verweven. Deze relatie kan echter als discutabel worden gezien aangezien sport een gezondheidsbevorderende rol wordt toegedicht (Safai, 2008) en alcoholgebruik het tegenovergestelde effect kan hebben (Roodbeen, Joe Lie & Schellemans-Offermans, 2013; Zantinge, van Laar & Meijer, 2013). Zeker aangezien er binnen de samenleving een toenemende aandacht voor gezondheid bestaat en een groeiende bewustwording omtrent de negatieve gevolgen van alcoholgebruik. In dit hoofdstuk zal worden stilgestaan bij bovengenoemde ontwikkelingen (paragraaf 2.1) en wordt het wettelijk kader geschetst voor sportverenigingen die alcohol willen schenken (paragraaf 2.2). Vervolgens worden de meest relevante organisaties in het kader van dit onderzoek beschreven (paragraaf 2.3) en ten slotte wordt het convenant Sport en alcohol verder toegelicht (paragraaf 2.4).

2.1 Maatschappelijke context

De alcoholconsumptie per hoofd van de bevolking is in de afgelopen drie decennia licht gedaald. Zowel de totale consumptie onder de gehele bevolking (0+) als onder de bevolking van 15 jaar en ouder (15+) laten een negatieve trend zien in figuur 2.1 (STAP, 2013).

Figuur 2.1: Alcoholconsumptie per hoofd van de bevolking (STAP, 2013).

Dit zou toegeschreven kunnen worden aan het toenemende belang van gezondheid in de samenleving. De aandacht voor een gezonde leefstijl, en met name voldoende sportbeoefening en een bewust eet- en drinkpatroon, is in de afgelopen jaren toegenomen (Breedveld, Kamphuis & Tiessen-Raaphorst, 2008). Ook het zwaar alcoholgebruik onder volwassenen is licht gedaald (Van Laar, Verdurmen, van Bakel & Zantinge, 2014).

Overmatig alcoholgebruik is echter nog steeds de oorzaak van vele maatschappelijke problemen. Op individueel niveau bemoeilijkt alcoholmisbruik het functioneren binnen de maatschappij. Het risico op sociale problematiek op het gebied van relaties, studie of werk, financiën en sociale contacten neemt toe. Daarnaast vergroot alcoholgebruik de kans op contact met politie en justitie (Trimbos-instituut, 2002). Op collectief niveau levert alcoholmisbruik ook problemen op. Zo kost het de maatschappij jaarlijks 1 tot 2,5 miljard euro. Deze kosten uiten zich met name in ziekteverzuim, verkeersongevallen, schade, gezondheidszorg en justitiële kosten (Trimbos-instituut, 2002). De bijdrage van overmatig alcoholgebruik aan de totale ziektelast is 2,8% (RIVM, 2014).

In het jaar 2000 lag het aantal sterfgevallen door alcohol in het verkeer op 345 en vielen er bijna 5.000 ernstig gewonden. Tien jaar later is het aantal sterfgevallen gedaald naar circa 130 en het aantal ernstig gewonden naar bijna 4.000 (STAP, 2012). Alhoewel er een positieve trend zichtbaar is, is een vijfde van het jaarlijkse aantal verkeersslachtoffers toe te schrijven aan een ongeval waarbij alcohol in het spel was.

Bovengenoemde zaken worden door de overheid als negatief gezien. Het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport heeft als motto 'Nederland gezond en wel' en heeft als ambitie om iedereen zo lang mogelijk gezond te houden en zieken zo snel mogelijk beter te maken. Zij speelt in op bovenstaande problematiek door mensen bewust te maken van de eigen keuze voor gezondheid en ze te stimuleren tot gezond gedrag, onder andere door een matig gebruik van alcohol te promoten (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2011).

Nu een beeld is geschetst van de maatschappelijke context rondom alcoholgebruik, worden in de volgende paragraaf de wettelijke bepalingen in kaart gebracht waar een sportvereniging aan moet voldoen op het moment dat er alcohol wordt geschonken in de kantine.

2.2 Wettelijk kader

Sportverenigingen met een kantine in eigen beheer zijn op het moment dat zij alcohol schenken, verplicht om in het bezit te zijn van twee vergunningen: de Drank- en Horecawetvergunning (DHW) en de Horeca-exploitatievergunning. Deze vergunningen kunnen beide worden aangevraagd bij de gemeente. In sommige gemeenten zit de exploitatievergunning bij de DHW-vergunning inbegrepen.

In de Drank- en Horecawet worden door de overheid eisen gesteld aan de verkoop en distributie van alcoholhoudende dranken. Het uitgangspunt van de wet is dat de verstrekker van alcohol verantwoordelijk is voor het alcoholgebruik van de klanten. De nieuwe Drank- en Horecawet is van kracht sinds 1 januari 2013. Gemeenten zijn vanaf dat moment verplicht om een verordening op te stellen voor de paracommerciële horeca. Daarin dienen onder andere de dagen en tijdstippen van alcoholverkoop te zijn vastgelegd (Tiessen-Raaphorst & Breedveld, 2007).

Vanaf 1 januari 2014 is de wet op twee punten aangescherpt: de alcoholleeftijd voor het nuttigen en bezitten van zwak-alcoholische drank is verhoogd van 16 naar 18 jaar en gemeenten zijn verplicht gesteld een preventie- en handavingsplan te hebben. Hierin dient te worden omschreven hoe alcoholpreventie en –handhaving zijn ingericht en wat de

minimaal te behalen resultaten zijn (Centrum voor criminaliteitspreventie en veiligheid, 2014). Om een DHW-vergunning te krijgen moet een sportvereniging in het bezit zijn van een Verklaring Sociale Hygiëne en een bestuursreglement. Daarnaast dienen alle barmedewerkers die alcohol schenken een Instructie Verantwoord Alcoholschenken (IVA) te hebben gevolgd (Tiessen-Raaphorst & Breedveld, 2007).

Twee leidinggevenden van 21 jaar of ouder dienen in het bezit te zijn van de Verklaring Sociale Hygiëne, te behalen na een examen over wetgeving en verslavingsrisico's. Het bestuursreglement dient een verantwoorde verstrekking van alcohol te waarborgen. Het document bevat onder andere schenktijden, huis- en gedragsregels en bepalingen aangaande paracommercie. Zowel de schenktijden en leeftijdsgrenzen voor het nuttigen van alcohol, als de huis- en gedragsregels dienen in de kantine te worden opgehangen (Tiessen-Raaphorst & Breedveld, 2007).

Een horeca-exploitatievergunning is het tweede document dat een vereniging in bezit dient te hebben, wil zij alcohol schenken in haar kantine. Deze vergunning heeft als doel de openbare orde en het woon- en leefklimaat rondom het (para)commerciebedrijf te beschermen (Bedrijfschap Horeca en Catering, 2014). Bovenstaande bepalingen zijn van belang voor de partijen die betrokken zijn bij dit onderzoek. In de volgende paragraaf worden deze partijen nader toegelicht.

2.3 Betrokken partijen

De voornaamste partij binnen dit onderzoek omvat de Utrechtse sportverenigingen. Daarnaast spelen de VSU en gemeente Utrecht een belangrijke rol en in mindere mate Victas, een centrum voor verslavingszorg. In deze paragraaf worden bovengenoemde partijen belicht.

2.3.1 Utrechtse sportverenigingen

Binnen de gemeente Utrecht zijn ongeveer 350 sportverenigingen actief. De diversiteit binnen deze vereniging is erg groot. Ze verschillen in type sport, aantal leden, leedtijdsopbouw van de leden en tevens in de aanwezigheid van een eigen accommodatie en eigen kantine (Van der Meer & van Bergen, 2011).

Ongeveer twee op de drie Utrechtse verenigingen beschikt over een kantine. Dat is meer dan het landelijk gemiddelde, wat uitgaat van zo'n 45% (Van Kalmthout & Lucassen, 2008). De helft van de verenigingen met een eigen kantine heeft deze in eigen beheer. Dat komt neer op ongeveer 115 clubs (Van der Meer & van Bergen, 2011). Daarvan zijn er 22 aangesloten bij het convenant Sport en alcohol: Verantwoord Vooruit 2013-2016. Bij het convenant wordt uitgebreider stilgestaan in paragraaf 2.4.

2.3.2 VSU

De VSU is belangenbehartiger en ondersteuner van de Utrechtse sportverenigingen. Die ondersteuning vindt plaats via verschillende ondersteuningstrajecten, thematrajecten en themabijeenkomsten, de inzet van mobiele verenigingsmanagers en maatschappelijke projecten. Het convenant Sport en alcohol is een dergelijk project.

2.3.3 Gemeente Utrecht

Binnen de gemeente Utrecht zijn twee instanties intensief betrokken bij het thema alcohol. Dit zijn de afdeling Volksgezondheid en de organisatie Vergunningen, Toezicht en Handhaving (VTH). Het motto van de afdeling Volksgezondheid van de gemeente Utrecht omtrent alcohol is 'Alcohol en drugs zijn niet vanzelfsprekend'. Zij richt zich met name op de doelgroep jongeren tot 25 jaar. De gemeente Utrecht is partner in het convenant Sport en alcohol.

De organisatie VTH is verantwoordelijk voor controle op de handhaving van de Drank- en Horecawet binnen de commerciële en paracommerciële horeca. Sportkantines vallen onder de paracommerciële horeca en worden dus gecontroleerd door VTH.

2.3.4 Victas

Victas is een centrum voor verslavingszorg. Dit centrum heeft vestigingen op verschillende plekken in Midden-Nederland, waaronder in de gemeente Utrecht. Ook Victas is een partner binnen het convenant Sport en alcohol.

2.4 Convenant Sport en alcohol

Het convenant Sport en alcohol is een samenwerkingsverband tussen VSU, gemeente Utrecht, Victas en 22 Utrechtse sportverenigingen en heeft als doel om verantwoord alcoholbeleid binnen sportverenigingen te stimuleren. Het convenant maakt deel uit van het gemeentelijke alcoholbeleid. Naast sport zijn ook binnen de domeinen onderwijs, horeca, welzijn en detailhandel alcoholmatigingsprojecten gestart. Wijkpolitie, openbare orde en veiligheid zijn hierbij aangesloten (Gemeente Utrecht & VSU, 2010).

De sportverenigingen erkennen dat verantwoord alcoholgebruik in lijn is met de doelstelling van de Sportnota van de gemeente Utrecht, om de sportwereld een actieve rol te laten spelen bij maatschappelijke thema's (Gemeente Utrecht, 2011). Met dit convenant willen de aangesloten verenigingen bijdragen aan een goede balans tussen de maatschappelijke bijdrage en de cultuur van de sportvereniging.

'De cultuur verschilt per vereniging, maar de insteek is overal gelijk: de Utrechtse sportwereld wil verantwoord vooruit. Dit gebeurt binnen het convenant aan de hand van 3 doelstellingen:

- 1. Het informeren van betrokkenen binnen de sportvereniging over de risico's van alcoholgebruik met specifieke aandacht voor 12-18 jarigen, trainers, coaches en ouders.*
- 2. Het voorkomen van rijden met alcohol op na een bezoek aan de sportkantine.*
- 3. Het nemen van preventieve maatregelen om overmatig alcoholgebruik in sportkantines te voorkomen.*

Sportverenigingen kunnen vervolgens per doelstelling kiezen uit een aantal maatregelen, die zij gedurende de looptijd van het convenant uit willen voeren. Bij de uitvoering van deze maatregelen worden zij ondersteund door VSU, gemeente Utrecht [Volksgezondheid] en Victas (Gemeente Utrecht, VSU & Victas, 2013).

Door het convenant te ondertekenen verklaren sportverenigingen dat zij een standpunt innemen over sport en alcohol en dat ze dit standpunt binnen hun vereniging uitdragen.

Daarnaast erkennen ze het belang van samenwerking met zowel de verenigingen als andere partijen binnen het convenant. Ook verklaren ze gebruik te maken van hun communicatiekanalen om informatie uit te dragen over het convenant en zijn ze actief in het uitwerken van eigen ideeën om activiteiten op touw te zetten en maatregelen te ontplooiën. Hiervoor is een beperkt subsidiebudget beschikbaar (Gemeente Utrecht, VSU & Victas, 2013).

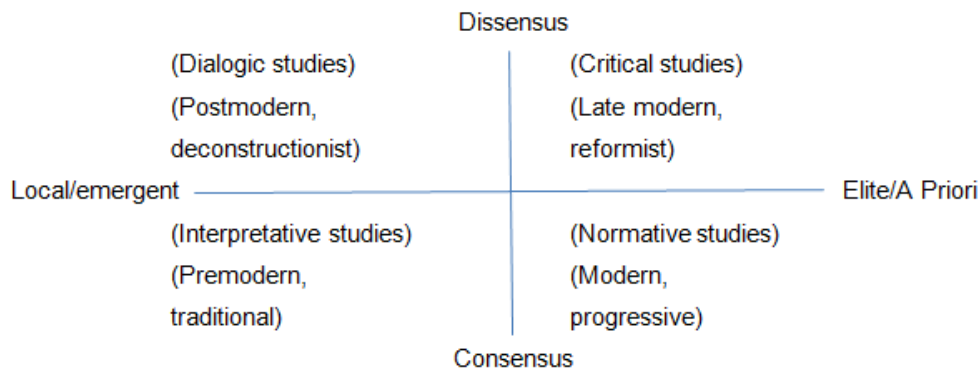
3. Onderzoeksperspectief

In dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de manier waarop dit onderzoek is uitgevoerd. De ontologie en epistemologie worden uiteengezet (paragraaf 3.1). Vervolgens komt het theoretisch kader aan bod (paragraaf 3.2).

3.1 Ontologie en epistemologie

Het onderzoeksperspectief staat aan de basis van onderzoek. Dat perspectief vindt zijn grondslag in de ontologie. Binnen de ontologie gaat het om de manier waarop de onderzoeker de wereld en de eigen realiteit beschouwt (Edwards & Skinner, 2009). Dit onderzoek gaat ervan uit dat mensen hun eigen werkelijkheid creëren via interactie. De werkelijkheid wordt gezien als sociaal geconstrueerd.

Binnen de epistemologie staat de relatie tussen de onderzoeker en kennis centraal (Edwards & Skinner, 2009). Deetz (2000) onderscheidt vier epistemologische benaderingen, gepositioneerd op twee assen aan de hand van paradigma's (figuur 3.1).

Figuur 3.1: Epistemologische benaderingen (Deetz, 2000)

Het horizontale paradigma maakt onderscheid tussen het local/emergent-perspectief en het elite/a priori perspectief. Hierin staat de herkomst van de onderzoeksresultaten centraal. Het local/emergent-perspectief neemt organisatieleden als uitgangspunt. Kennis wordt hierbij vanaf lokaal niveau ontwikkeld. Het elite/a priori-perspectief gaat uit van bestaande literatuur als uitgangspunt en focust juist op de bovenste laag van een organisatie. Dit onderzoek gaat uit van het local/emergent perspectief. Uitgangspunt van het onderzoek is namelijk de betekenisgeving van leden van sportverenigingen. Kennis verkregen op lokaal niveau staat dus centraal.

Het verticale paradigma geeft het onderscheid weer tussen verschillen (dissensus) en overeenstemming (consensus). Binnen de dissensus-benadering gaat het om machtsrelaties, meningsverschillen en conflicten. Binnen het consensus-perspectief zijn vertrouwen en harmonie van belang. Dit onderzoek gaat uit van de dissensus-benadering. Het onderzoek maakt gebruik van focusgroepgesprekken en is daarin niet op zoek naar overeenstemming, maar wil juist mogelijke verschillen binnen de betekenisgeving van de informanten in kaart brengen.

De focus van dit onderzoek bevindt zich op het local/emergent-perspectief en de dissensus-benadering. Daarmee kan dit onderzoek worden geplaatst onder het dialogisch perspectief. De constructie van de werkelijkheid op basis van betekenissen is daarbij van belang. Deze

wordt gevormd via interactie. De zienswijzen en ervaringen van betrokkenen zijn leidend. Kennis heeft de vorm van inzichten en de betekenisgeving van betrokkenen staat centraal.

3.2 Theoretisch kader

Om uitspraken te kunnen doen over de betekenissen die leden van sportverenigingen geven aan alcoholgebruik in de kantine, is een doorgronding van betekenisgeving van belang. Dit wordt in paragraaf 3.2.1 gedaan aan de hand van de zeven eigenschappen die Weick (1995) aan betekenisgeving verbindt. In paragraaf 3.2.2 wordt ingegaan op symbolen als dragers van betekenis aan de hand van de theorieën van Scott (2008) en Yanow (1996).

3.2.1 Betekenisgeving

Weick (1995) koppelt betekenisgeving aan het begrip 'enactment'. Mensen 'enacten' volgens Weick hun omgeving. Met ander woorden, ze worden erdoor beïnvloed maar beïnvloeden de omgeving zelf ook door hun eigen handelen. Men begrijpt als het ware de omgeving, maar handelt er ook naar. Weick omschrijft het als volgt:

'People create their environments as those environments create them' (1995, p. 34).

Vrij vertaald beschrijft Weick (1995) betekenisgeving als een proces dat is geworteld in identiteitsconstructie (paragraaf 3.2.1.1), retrospectief is (paragraaf 3.2.1.2), omgevingen creëert (paragraaf 3.2.1.3), sociaal is (paragraaf 3.2.1.4), continue is (paragraaf 3.2.1.5), gericht is op en door geëxtraheerde signalen (paragraaf 3.2.1.6) en gedreven door plausibiliteit in plaats van nauwkeurigheid (paragraaf 3.2.1.7). In de volgende zeven paragrafen worden deze begrippen nader toegelicht.

3.2.1.1 Grounded Identity Construction

Weick (1995) stelt dat betekenisgeving begint met een betekenisgever. Een betekenisgever acteert echter nooit in een vacuüm. Identiteiten worden gevormd via een proces van interactie en afhankelijk van wie je bent, verandert ook je definitie van wat er om je heen is. Betekenisgeving is dus geworteld in identiteitsconstructie en die constructie is situationeel van aard.

De betekenisgevers in dit onderzoek zijn de informanten die hebben deelgenomen aan de focusgroepgesprekken. Ook hun betekenisgeving is situationeel van aard. Hun identiteiten worden immers gevormd door interactie en nemen een vorm aan waarvan zij denken dat die past binnen de context van het onderzoek.

3.2.1.2 Retrospective

Volgens Weick (1995) is betekenisgeving retrospectief. Volgens hem kunnen mensen pas weten wat ze aan het doen zijn, nadat ze het hebben gedaan. Betekenisgeving in het heden vindt dus plaats door middel van ervaringen uit het verleden. Ervaringen uit het verleden zijn van invloed op de betekenisgeving van de informanten binnen dit onderzoek. Zowel positieve als negatieve ervaringen met alcoholgebruik (binnen de sportvereniging) beïnvloeden de betekenissen die informanten in het heden aan dit thema verbinden.

3.2.1.3 Enactive of Sensible Environments

Binnen organisaties produceren mensen volgens Weick (1995) regelmatig een gedeelte van de omgeving waarin ze acteren. Het woord 'de' suggereert iets dat enkelvoudig en vast is. Het woord 'omgeving' suggereert iets dat los staat van het individu. Beide implicaties zijn volgens Weick (1995) onjuist. Hij gaat ervan uit dat betekenisgeving waarneembare omgevingen creëert. Er zijn echter ook altijd omgevingsfactoren die het handelen van mensen beïnvloeden zonder dat deze mensen daar invloed op hebben. In dit onderzoek zijn die factoren bijvoorbeeld de wettelijke bepalingen waaraan voldaan moet worden om een vergunning te verkrijgen voor het schenken van alcohol en de schenktijden die binnen een sportvereniging worden gehanteerd.

3.2.1.4 Social

Betekenisgeving is volgens Weick (1995) een sociaal proces. Identiteiten worden immers via interactie gevormd. Anderen beïnvloeden dus het proces van betekenisgeving en daarom wordt het geconceptualiseerd als een sociale activiteit. Binnen dit onderzoek is het van belang om te constateren dat informanten in hun betekenisgeving worden beïnvloed door anderen. Zo ook de informanten binnen dit onderzoek. Op de betekenissen die zij geven aan alcoholgebruik binnen sportverenigingen hebben zowel mensen van binnen als buiten de vereniging invloed.

3.2.1.5 Ongoing

Betekenisgeving is een constant proces. Het heeft geen begin of eind (Weick, 1995). Het is gebaseerd op ervaringen en is daarom aan verandering onderhevig. Dit is van invloed op de betekenisgeving van de informanten binnen dit onderzoek. De betekenissen die zij geven zijn veranderlijk, doordat ze worden beïnvloed door ervaringen. Op die manier kunnen de betekenissen na verloop van tijd veranderen.

3.2.1.6 Focused on and by Extracted Cues

Volgens Weick (1995) is betekenisgeving overal. Het is een schielijk proces en daardoor vaak ongrijpbaar. Om dit tegen te werken is het van belang om te focussen op 'extracted cues' of afgeleide signalen, beter te omschrijven als uitingen van betekenisgeving die wijzen op dieperliggende betekenissen. Deze uitingen zijn contextafhankelijk omdat de context beïnvloedt wat een 'cue' wordt en hoe deze vervolgens geïnterpreteerd wordt. Om het vaak ongrijpbare proces van betekenisgeving te doorgronden is het van belang om tijdens het onderzoek alert te zijn op 'extracted cues'. Deze kleine signalen kunnen namelijk een grotere betekenis representeren.

3.2.1.7 Driven by Plausibility Rather Than Accuracy

Volgens Weick (1995) is het voor betekenisgeving van belang dat men genoeg weet over wat men denkt om een project te continueren, maar niet meer dan dat. Het belang van geloofwaardigheid is groter dan dat van nauwkeurigheid. Geloofwaardigheid wordt gezocht in een logische samenhang. Die samenhang is echter subjectief omdat hij niet voor iedereen gelijk is. De ene informant binnen dit onderzoek kan van mening zijn dat er een logische

samenhang bestaat tussen een sportvereniging en verantwoord alcoholbeleid terwijl een ander vindt dat er geen logische samenhang bestaat tussen deze twee zaken.

In het kader van de analyse van dit onderzoek zijn met name de retrospectiviteit (paragraaf 3.2.1.2), de omgevingsfactoren (paragraaf 3.2.1.3), het sociale karakter (paragraaf 3.2.1.4) en de logische samenhang (paragraaf 3.2.1.7) met betrekking tot betekenisgeving van belang.

Naast focusgroepgesprekken maakt dit onderzoek gebruik van documenten en foto's van alcoholgebruik en alcoholbeleid binnen de deelnemende verenigingen. Het gaat daarbij niet om foto's van individuen die alcohol nuttigen, maar om foto's van artefacten die betekenissen rondom alcoholgebruik en alcoholbeleid van verenigingsleden en beleidsmakers representeren. Aan de hand van de literatuur van Scott (2008) en Yanow (1996) wordt in de volgende paragraaf ingegaan op de betekenis van institutionele artefacten.

3.2.2 Artefacten binnen instituties en organisaties

Volgens Scott (2008) zijn instituties opgebouwd uit regulatieve, normatieve en cultureel-cognitieve elementen. Samen met hiermee geassocieerde activiteiten en bronnen, zorgen zij voor stabiliteit en betekenis in het sociale leven. Instituties leiden zo tot veiligheidsgevoel bij mensen omdat ze onzekerheid reduceren. Instituties komen volgens Scott (2008) tot uiting in organisaties door relationele systemen, symbolische systemen, routines en artefacten. Scott noemt deze vier uitingsvormen '*carriers*' (Scott, 2008: 140).

De institutionele theorie (Scott, 2008) gaat in op de relatie tussen institutionele waarden als sport en gezondheid. De overheid ziet sport als gezondheidsbevorderend en dicht alcohol het tegenovergestelde effect toe. Zij ziet sport en alcohol daardoor niet als een goede match. Naast een gezondheidsbevorderend effect heeft sporten binnen een vereniging echter ook een sterk sociaal karakter. Sportverenigingen brengen mensen samen. In het kader van recreatie, ontspanning en gezelligheid zijn sport en alcohol sterk met elkaar verbonden. Aangezien bovenstaande denkbeelden niet overeenkomen, heeft dit consequenties voor beleidsmakers.

Institutionele waarden werken door op het niveau van artefacten. Dit zijn producten of objecten die worden geproduceerd door de sociale eenheid. Scott omschrijft ze als 'materiële cultuur' gecreëerd door de menselijke vindingrijkheid om te assisteren bij het uitvoeren van verschillende taken. Hun betekenis en gebruik kunnen variëren in tijd en ruimte.

Volgens Yanow (1996) zijn menselijke artefacten in symbolische relaties verbonden met de waarden, overtuigingen, gevoelens of betekenissen die zij belichamen en/of veroorzaken. Artefactuele symbolen zijn symbolische taal, symbolische voorwerpen, en symbolische handelingen. Zij belichamen de drie dimensies van de menselijke betekenisgeving: gevoelsmatig, cognitief en moreel, overeenkomend met gevoelens, waarden en overtuigingen.

Het artefact is de concrete uiting van een waarde, betekenis, geloof of gevoel. Taal, voorwerpen en handelingen zijn potentiële dragers van betekenis, open voor interpretatie van wetgevers, uitvoerders, opdrachtgevers, het betrokken publiek en andere belanghebbenden. Op hetzelfde moment zijn het instrumenten voor het opnieuw creëren van bestaande betekenissen en voor de creatie van nieuwe betekenissen. Via kunstmatige interactie, onze vaak dagelijkse betrokkenheid bij symbolische taal, objecten en handelingen, verpersoonlijken we ze met betekenis op hetzelfde moment dat we ze gebruiken om die

betekenissen te communiceren en uitbreidingen van die betekenissen te creëren (Yanow, 1996).

Taal wordt volgens Yanow (1996) gebruikt als symbool om betekenissen af te leiden van beleidsteksten. Beleidstaal is volgens hem ambigu en kan dus verschillende betekenissen hebben. Daardoor kan er een kloof ontstaan tussen bedoelde en geïnterpreteerde betekenissen, een kloof tussen beleidsintenties en de implementatie van beleid in de praktijk. Via taal, maar ook via kleding en gedrag communiceren we onze waarden en overtuigingen. Deze artefacten hebben betekenis verworven in een bepaalde context. De leden van die context delen vaak dezelfde betekenis. We weten, onder andere door socialisatie, hoe we betekenissen en kunstmatige symbolen in hun context kunnen interpreteren. We communiceren, met andere woorden, door middel van kunstmatige interactie. We zijn in staat om elkaar te begrijpen zonder onze betekenissen altijd expliciet te maken, door te putten uit impliciete kennis van symbolische betekenissen (Yanow, 1996). Hoewel ze niet besproken worden, zijn deze waarden, overtuigingen en gevoelens bekend. Impliciet en gecommuniceerd via de culturele artefacten - de voorwerpen, taal en handelingen van het dagelijks leven. Door het interpreteren van dergelijke symbolen, streven wij ernaar om de betekenissen en hun morele, cognitieve en affectieve basis te begrijpen. De symbolen zijn, omdat ze abstract zijn, echter moeilijk direct te ontdekken en vast te stellen. We kunnen daardoor een interpretatie hebben die niet in overeenstemming is met de bedoeling van de acteur; maar door te handelen naar die kennis, kunnen wij onze interpretatiefouten ontdekken (Yanow, 1996).

Het is belangrijk om de contextuele aard van dergelijke kennis te benadrukken. Het is tevens belangrijk op te merken dat het slechts voorlopige kennis is die aan verandering onderhevig is als de omstandigheden en individuen veranderen of als onze (mis)interpretaties worden gecorrigeerd. Dit gebrek aan universaliteit en eeuwigheid staat in schril contrast met positivistische opvattingen van de zekerheid van kennis (Yanow, 1996). Symbolische elementen die betekenissen van beleid vertegenwoordigen, bestaan aan de taal, voorwerpen en handelingen verbonden met het beleid en de uitvoerende instantie. Als de organisatie die belast is met de uitvoering van een beleid dit beleid vormgeeft, worden symbolen opnieuw gecreëerd of worden bestaande symbolen bekleed met nieuwe betekenissen. Deze symbolen omvatten eigenlijk al die organisatorische artefacten die, samen met de waarde, overtuigingen en gevoelens die ze belichamen, de cultuur van de organisatie vormen (Yanow, 1996).

Binnen dit onderzoek worden artefacten geanalyseerd die binnen de verenigingen uiting geven aan alcoholgebruik en alcoholbeleid. Voorbeelden daarvan zijn barbordjes met schenktijden en regelgeving, prijslijsten van de drank die wordt verkocht binnen de vereniging, promotiematerialen van de BobSport-campagne en promotie of prijsacties omtrent alcohol.

4. Literatuurstudie

Om de betekenisgeving van leden en direct betrokkenen van sportverenigingen omtrent alcoholgebruik in het juiste perspectief te kunnen plaatsen, wordt in dit hoofdstuk stilgestaan bij een aantal aspecten die van belang zijn rondom alcoholgebruik en alcoholgebruik binnen de sportsetting. In de eerste paragraaf wordt de beschikbaarheid van alcohol in beeld gebracht. Vervolgens wordt het ontstaan van de relatie tussen sport en alcohol toegelicht en de manier waarop deze relatie zich op dit moment in de samenleving uit (paragraaf 4.2). Dan wordt in kaart gebracht wat de relatie tussen sport en alcohol voor implicaties heeft voor sportverenigingen (paragraaf 4.3). Een factor die daarin niet onbesproken kan blijven is het belang van kantine-inkomsten voor het voortbestaan van verenigingen. Alcoholgebruik binnen de sportkantine heeft uiteraard invloed op deze inkomsten. In paragraaf vier wordt hierbij stilgestaan. Ten slotte wordt het onderwerp alcoholgebruik in sportkantines in het perspectief geplaatst van de maatschappelijke verantwoordelijkheid van sportverenigingen. In hoeverre moeten en kunnen verenigingen hierin een rol spelen (paragraaf 4.5)?

4.1 Beschikbaarheid van alcohol

De beschikbaarheid van alcohol is een belangrijke voorspeller van drinkgedrag (Van der Meer & van Bergen, 2011). Hoe hoger de beschikbaarheid van alcohol in de omgeving is, des te hoger is het alcoholgebruik (Babor, Caetano & Caswell, 2010). Binnen beschikbaarheid kan onderscheid worden gemaakt tussen de fysieke en sociaal geaccepteerde beschikbaarheid van alcohol. Met de fysieke beschikbaarheid wordt gerefereerd aan het aantal verkooppunten en de ligging daarvan, de prijs en de diversiteit van het aanbod. Sociaal geaccepteerde beschikbaarheid uit zich in de normen en waarden met betrekking tot alcohol binnen het sociale netwerk van de persoon. In Nederland zijn beide vormen van beschikbaarheid groot. Alcohol is niet heel duur en wordt op veel plaatsen verkocht. Daarnaast is alcoholgebruik sterk geaccepteerd binnen de samenleving (Van der Meer & van Bergen, 2011).

Een onderzoek van Van Hoof en Krokké (2011) naar de naleving van de leeftijdsgrenzen bij de verkoop van alcoholhoudende drank vond in 2011 dat in 56% van de gevallen geen leeftijdscontrole plaatsvond van jonge klanten. Wanneer onderscheid gemaakt wordt tussen de verkooppunten supermarkten, slijterijen, horeca, sportkantines en thuisbezorgkanalen, blijkt dat sportkantines na thuisbezorgkanalen het laagst scoren in vragen van het ID-bewijs en naleven van de leeftijdsgrenzen (zie tabel 4.1) (Van Hoof & Krokké, 2011).

Type verkooppunt	Aantal aankoopogingen	ID gevraagd (%)	Correcte naleving (%)
Supermarkten	409	249 (61%)	121 (30%)
Slijterijen (<16)	201	113 (56%)	80 (40%)
Slijterijen (<18)	201	133 (66%)	124 (62%)
Horeca	300	59 (20%)	34 (11%)
Sportkantines	78	5 (6%)	3 (4%)
Thuisbezorgkanalen	49	0 (0%)	0 (0%)
Totaal	1338	558 (44%)	377 (28%)

Tabel 4.1: Naleving leeftijdsgrenzen (Van Hoof en Krokké, 2011).

Een ander onderzoek naar alcoholverstrekking van Bieleman, Kruize en Zimmerman (2012) vond dat jongeren hun alcoholhoudende drank kopen bij levensmiddelenzaken (76%) en in de horeca (46%). Slechts 2% van de jongeren in dit onderzoek gaf aan alcohol te kopen in sportkantines. Een onderzoek van Roodbeen, Joe Lie en Schellemans-Offermans (2013) naar alcoholverkoop aan jongeren vond in 2013 bij 46,5% van alle aankoopogingen een correcte naleving van de leeftijdsgrens. Twee jaar eerder lag dat percentage nog op 28,2%. Dit onderzoek vond een naleving van 14,7% bij sportkantines. Daarnaast is geconstateerd dat sportkantines in 10,8% van de aankoopogingen schenktijden hanteerden. In alle gevallen leidde dit tot naleving (Roodbeen, Joe Lie & Schellemans-Offermans, 2013). Het alcoholgebruik in ons land is in de afgelopen jaren afgenomen (STAP, 2013). De fysieke en sociaal geaccepteerde beschikbaarheid van alcohol zijn in Nederland echter groot. Het is relatief makkelijk om aan alcohol te komen en alcoholgebruik is sociaal geaccepteerd. Dit zijn twee belangrijke voorspellers voor drinkgedrag die ook van kracht zijn binnen de Nederlandse sportverenigingen. De naleving van de leeftijdsgrens is binnen sportverenigingen relatief laag. Daar staat tegenover dat slechts twee procent van de jongeren aangeeft hier alcohol aan te schaffen. Toch zijn sport en alcohol nauw met elkaar verbonden (Collins & Vamplew, 2002). In de volgende paragraaf zal worden stilgestaan bij het ontstaan van deze relatie.

4.2 Alcohol en sport

In deze paragraaf wordt een beeld geschetst van de situatie omtrent alcohol en sport. Dit wordt gedaan door een korte geschiedenis te geven van het ontstaan van de relatie tussen sport en alcohol en vervolgens door de huidige stand van zaken in beeld te brengen omtrent alcoholgebruik binnen de sport.

4.2.1 Een ontstaansgeschiedenis

Zoals in de inleiding al aan bod is gekomen, zijn sport en alcohol nauw met elkaar verbonden. Het ontstaan van deze relatie dateert uit de 16e eeuw en waarschijnlijk zelfs veel eerder (Collins & Vamplew, 2002). Bierhuizen en cafés waren in die tijd de voornaamste arena's voor het organiseren van sportevenementen. Op de aangrenzende terreinen werden sportactiviteiten georganiseerd. De caféhouder of herbergier promoveerde deze sporten, organiseerde wedstrijden en loofde prijzengeld uit om zijn clientèle te verbreden en zijn omzet te verhogen (Collins & Vamplew, 2002).

Vanaf 1870 ontstonden er ook initiatieven om te sporten buiten de cafés en zo werden clubs gevormd en ontstonden er professionele sportcompetities. De cafés bleven hier in die tijd echter een slaatje uit slaan door de grond rondom het etablissement te verhuren en ruimtes binnen het café tegen betaling beschikbaar te stellen als kleedkamers. Toen sport zich in een meer professionele setting ging afspelen bleef het sterk verbonden met alcohol. Het is niet overdreven om te suggereren dat, wat de sport ook is, alcoholconsumptie sterk verbonden is met de kijkervaring. Voor velen is de activiteit op het speelveld zelfs van secundair belang ten opzichte van de mogelijkheid om alcohol te drinken (Collins & Vamplew, 2002).

Ook tussen alcohol en topsporters bestaat een sterk verband. In de 19^e eeuw waren velen zelfs van mening dat alcohol de sportprestatie op een positieve manier beïnvloedde, zelfs wanneer het gedronken werd tijdens het sporten. Zo werd alcohol in die tijd gedronken als dorstlesser tijdens het rennen of lopen van lange afstanden. Men was namelijk in de

veronderstelling dat het uithoudingsvermogen hierdoor werd verbeterd en dat alcohol een bron was van energie. Het was daarnaast veiliger dan het drinken van water omdat dit vaak schaars en verontreinigd was (Collins & Vamplew, 2002).

Vanaf 1888 ontstonden er bedenkingen bij de positieve effecten van alcohol op de sportieve prestatie omdat men opmerkte dat het extreem slecht verteerbaar is. Vanaf de eerste helft van de 20^e eeuw werd atleten geadviseerd om geen alcohol te drinken omdat het schadelijk werd geacht voor de sportprestatie (Collins & Vamplew, 2002).

Inmiddels is bekend dat alcohol het zenuwstelsel onderdrukt, de motoriek en het beoordelingsvermogen aantast, het uithoudingsvermogen vermindert en uitdroging kan veroorzaken (Collins & Vamplew, 2002; Maughan & Burke, 2000). Allemaal effecten die de sportieve prestatie negatief beïnvloeden.

Er zijn echter sporten waarvan tegenwoordig wordt gesuggereerd dat alcohol een positieve invloed kan hebben op de prestatie. Alcohol kan doordat het een verdovende werking heeft op hersenen en spieren namelijk trilbewegingen wegnemen en angst of nervositeit reduceren (Collins & Vamplew, 2002). Bij sporten waar men een vaste hand nodig heeft, zoals darts en verschillende schietsporten, kan alcohol een positief effect hebben op de prestatie. Ook op psychologisch en sociaal gebied kan alcohol volgens sommigen de sportieve prestatie verbeteren. Alcohol zou voor sporten in teamverband kunnen dienen als wondermiddel om de binding tussen teamgenoten te versterken (Collins & Vamplew, 2002).

4.2.2 Cijfers over alcohol en sport

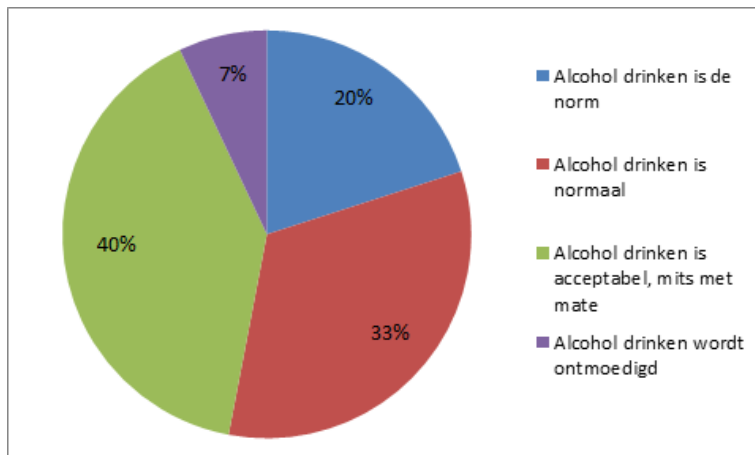
Verschillende studies hebben aangetoond dat sporters meer alcohol drinken dan niet-sporters (Watten, 2007; De Bruijn, van Wezep, van Hasselt & Onrust, 2013; Aaron, Dearwater, Anderson, Alson, Kriska & Laporte, 1995). Lorente, Peretti-Watel, Griffet en Grélot (2003) vonden echter dat sporters minder alcohol drinken dan niet-sporters, maar wel vaker dronken zijn. Een Nieuw-Zeelandse studie naar alcoholgebruik gerelateerd aan het sportniveau concludeerde dat topsporters op provinciaal niveau het meeste alcohol dronken, gevolgd door sporters of clubniveau en ten slotte sporters die uitkomen op internationaal niveau (O'Brien, Ali, Cotter, O'Shea & Stannard, 2007).

Sporters drinken vaker dan niet-sporters ongeveer 5 glazen alcohol per week, maar drinken minder vaak dagelijks meer dan 2 glazen alcohol (Breedveld & Tiessen-Raaphorst, 2006). Daarnaast zijn de verschillen in drankgebruik tussen solo-, duo- en teamsporters niet groot. Wel blijkt dat teamsporters het vaakst meer dan 5 glazen alcohol per week drinken. Duo-sporters drinken vaker dagelijks meer dan twee glazen (zie tabel 4.2).

	Drinkt niet	<5 glazen per week	≥5 glazen per week	Dagelijks > 2 glazen
Niet-sporter	29	36	26	9
Sporter	14	42	38	7
Teamsporter	13	40	42	5
Duo-sporter	15	39	33	13
Solosporter	15	42	37	6

Tabel 4.2: Drinkgedrag naar sportbeoefening en sportvorm, bevolking van ≥12 jaar (Breedveld & Tiessen-Raaphorst, 2006).

Een onderzoek bij Utrechtse sportverenigingen toonde aan dat bij 88% van alle clubs alcohol wordt gedronken en overmatig alcoholgebruik voorkomt (Van der Meer & Schreurs, 2011). Ten aanzien van de geldende norm ten opzichte van alcoholgebruik vond dit onderzoek dat bij meer dan de helft van de verenigingen alcohol drinken de norm was of normaal werd gevonden. Bij slechts 7% van de verenigingen werd het drinken van alcohol ontmoedigd (zie figuur 4.1) (Van der Meer & Schreurs, 2011). Van alle Utrechtse clubs die alcohol verkopen, heeft 70% enkel zwak alcoholische drank in het assortiment. De overige dertig procent verkoopt tevens sterke drank (Van der Meer & van Bergen, 2011).

Figuur 4.1: Norm alcoholgebruik binnen Utrechtse verenigingen (Van der Meer & Schreurs, 2011).

Een onderzoek naar de alcoholconsumptie van mannelijke amateursporters binnen voetbal, hockey, basketbal en volleybal vond een neutrale tot vrij positieve attitude ten opzichte van alcohol binnen de teams. Daarnaast werd vastgesteld dat informanten onder de 25 jaar, alleenstaanden en informanten met een lager opleidingsniveau meer alcohol drinken dan de andere informanten (Driessen & te Rietstap, 2009). Ook stelde dit onderzoek vast dat van de vier verschillende teamsporten, de hockeyers de meeste alcohol nuttigden na afloop van wedstrijden. Van der Meer en Schreurs (2011) vonden bij een vergelijkbaar onderzoek in Utrecht dat er relatief het meest gedronken werd bij voetbal- en omniverenigingen. Kortom, alcohol en sport hangen al sinds de 16^e eeuw nauw met elkaar samen. Verschillende studies hebben aangetoond dat sporters meer alcohol drinken dan niet-sporters (Watten, 2007; De Bruijn, van Wezep, van Hasselt & Onrust, 2013; Aaron, Dearwater, Anderson, Alson, Kriska & Laporte, 1995). Breedveld en Tiessen-Raaphorst (2006) vonden echter dat de verschillen tussen de alcoholinname van sporters en niet-sporters niet groot zijn. Toch is in het merendeel van de Utrechtse sportverenigingen het gebruik van alcohol normaal, of zelfs de norm (Van der Meer & Schreurs, 2011). Hoe spelen sportverenigingen hierop in? Wat is hun beleid op het gebied van alcoholgebruik? Dat komt aan bod in de volgende paragraaf.

4.3 Alcoholbeleid binnen sportverenigingen

Om een vergunning te verkrijgen voor het schenken van alcohol zijn sportverenigingen verplicht om in het bezit te zijn van een bestuursreglement en barmedewerkers met een diploma Sociale Hygiëne. Daarnaast dienen alle barmedewerkers die alcohol schenken een Instructie Verantwoord Alcoholshenken (IVA) te hebben gevolgd (Tiessen-Raaphorst & Breedveld, 2007). Het bestuursreglement dient een verantwoorde verstrekking van alcohol te

waarborgen. Het document bevat onder andere schenktijden, huis- en gedragsregels en bepalingen aangaande paracommercie. Zowel de schenktijden en leeftijdsgrenzen voor het nuttigen van alcohol, als de huis- en gedragsregels dienen in de kantine te worden opgehangen (Tiessen-Raaphorst & Breedveld, 2007).

Uit een grootschalige controle van de Voedsel en Waren Autoriteit (2008) bij 727 sportverenigingen kwam naar voren dat de meeste verenigingen in het bezit waren van een geldige vergunning, maar dat een groot gedeelte van deze verenigingen niet voldeed aan de voorwaarden hiervoor. Zo had 28% geen bestuursreglement en waren de schenktijden niet zichtbaar weergegeven bij ruim 40% van deze verenigingen. Daarnaast stelde dit onderzoek vast dat 19% van de verenigingen geen leeftijdscontroles uitvoerde bij de verkoop van alcohol. Een onderzoek van Spijkers, van der Laan, ten Den en Bieleman (1999) vond dat driekwart van de sportverenigingen zelfs geen schenktijden had bepaald. In ongeveer de helft van de sportkantes heeft men wel eens te maken met aangeschoten of dronken mensen. Bijna twee derde van de verenigingen zegt duidelijke regels te hebben over hoe om te gaan met deze verenigingsbezoekers (Spijkers et al. 1999).

Volgens een onderzoek van het Mulier Instituut is het aantal verenigingen met een bestuursreglement omtrent alcohol in de sportkantes in de periode 2001 tot 2005 sterk toegenomen. Ook het aantal verklaringen Sociale Hygiëne en Instructies Verantwoord Alcoholgebruik bij sportverenigingen is toegenomen in die periode. De hoeveelheid geldige vergunningen bleef in die periode echter ongeveer gelijk (zie tabel 4.3) (Tiessen-Raaphorst & Breedveld, 2007).

	2001	2002	2003	2005
Bestuursreglement alcohol in de sportkantes	28	63	62	72
Verklaring Sociale Hygiëne	66	90	95	90
Instructie Verantwoord Alcoholgebruik	41	75	84	86
Geldige Drink- en Horecaverunning	-	79	81	79

Tabel 4.3: Voldoen aan de eisen van de Drink- en Horecawet (Tiessen-Raaphorst & Breedveld, 2007)

Sportparticipatie kan volgens een onderzoek het alcoholdebuut bij jongeren uitstellen (Hellandsjø, Watten, Foxcroft, Ingebrigtsen & Relling, 2000). Dit onderzoek vond plaats in Noorwegen en daar zijn de regels omtrent alcohol binnen sportclubs streng. Daarnaast bieden sportverenigingen een omgeving waar socialisatie optreedt door de aanwezigheid van rolmodellen en de verbreding van het sociale netwerk. Ten slotte neemt sportparticipatie een hoop tijd in beslag van jongeren. Tijd die zij daardoor niet kunnen besteden aan normoverschrijdend gedrag, zoals het experimenteren met sport en alcohol (Hellandsjø, Watten, Foxcroft, , Ingebrigtsen & Relling, 2000).

Ook kan sport dienen als een goedkope en onschadelijke interventie tegen alcoholgebruik (De Bruijn, van Wezep, van Hasselt & Onrust, 2013). Om alcoholproblemen effectief aan te pakken zijn volgens de Handreiking Gezonde Gemeente (2013) maatregelen nodig op verschillende beleidsterreinen, zoals openbare orde en veiligheid, onderwijs, jeugdbeleid,

verkeersveiligheid, horecabeleid, toerisme en ook sportbeleid (RIVM, Trimbos-Instituut, STAP & NWA, 2013). Een onderzoek naar de naleving van leeftijdsgrenzen in sportkantines van Woudstra (2009) onderschrijft dit door te stellen dat samenwerking met lokale overheden en sportbonden een vereiste is om beleidsdoelstellingen te bereiken. Een eenmalige campagne kan namelijk wel zorgen voor bewustwording, maar levert vaak geen gedragsverandering op (Woudstra, 2009).

Van der Meer en van Bergen (2011) vonden bij hun onderzoek onder Utrechtse sportverenigingen dat 62% van mening was dat sportverenigingen een bepaalde rol hebben in het stimuleren van een verantwoorde omgang met alcohol. Het thema wordt met name belangrijk gevonden door clubs met een (eigen) kantine en veel jeugdleden. Er leeft echter twijfel bij de verenigingen over de vraag of zij beschikken over de middelen om actief aan de slag te gaan met het stimuleren van verantwoord alcoholgebruik (Van der Meer & van Bergen, 2011).

Daarnaast is draagvlak binnen de vereniging een belangrijke voorwaarde voor een verandering in attitude, gedrag en cultuur. Meer dan de helft van de vereniging verwacht dat dit draagvlak (grotendeels) ontbreekt. Ook voorzien deze clubs een aantal andere knelpunten. Ten eerste geven verenigingen aan dat volwassenen een eigen verantwoordelijkheid hebben op het gebied van alcohol en dat ze maatregelen op dit gebied snel als betuttelend zullen ervaren. Tevens leeft er bij veel verenigingen de angst voor omzetverlies wanneer actief beleid gevoerd zal worden op een verantwoord gebruik van alcohol (Van der Meer & van Bergen, 2011).

Volgens Stokvis (z.j.) is een sportvereniging een vereniging van gelijkgestemden waarin men streeft naar homogenisering. Mensen treden op vrijwillige basis toe tot een sportvereniging en worden hier niet voor beloond. Clubs worden daarnaast gekenmerkt door de formele gelijkheid tussen leden. Onderling vertrouwen tussen leden is van belang voor het goed functioneren van een sportvereniging. Ook een gezamenlijk doel is hiervoor van belang. Gemeenschappelijke waarden en normen spelen binnen een sportvereniging een grote rol (Stokvis, z.j.). Dit heeft implicaties voor de waarden en normen omtrent alcoholgebruik binnen een vereniging. Wanneer een formeel beleid omtrent alcohol hier bijvoorbeeld ontbreekt, maar dit niet als problematisch wordt ervaren, is het zeer de vraag of een groep gelijkgestemden hier verandering in zal brengen. Een dergelijke cultuur zal in veel gevallen in stand worden gehouden doordat ook nieuwe leden op dezelfde manier naar het alcoholvraagstuk kijken. Stokvis zegt hierover:

Hoe meer gelijkheid er is tussen het rekruteringsveld van een vereniging en het ledenbestand des te minder inspanning vergt de socialisering van nieuwe leden van het verenigingskader en de gevestigde leden (z.j., p. 10).

Samenvattend is het aantal verenigingen dat in het bezit is van een bestuursreglement over alcohol in de sportkantines in de afgelopen jaren toegenomen (Tiessen-Raaphorst & Breedveld, 2007). Daarnaast is het bestuur van het merendeel van de Utrechtse verenigingen van mening dat zij een rol heeft in het stimuleren van verantwoord alcoholgebruik. In veel gevallen wordt echter verwacht dat er binnen de vereniging geen draagvlak voor dit thema bestaat onder de leden (Van der Meer & van Bergen, 2011). Aan de hand van de theorie van Stokvis (z.j.) kan worden betwijfeld of dit draagvlak binnen sportverenigingen ooit zal ontstaan. Wanneer een vereniging gezien wordt als een groep gelijkgestemden met overeenkomstige waarden en normen, zal er namelijk weerstand ontstaan wanneer personen met afwijkende normen en waarden wensen toe te treden.

Daarnaast twijfelen verenigingen of zij beschikken over de middelen om actief met het thema verantwoord alcoholgebruik aan de slag te gaan (Van der Meer & van Bergen, 2011). Ook geven zij aan dat volwassenen een eigen verantwoordelijkheid hebben op het gebied van alcohol en dat ze maatregelen op dit gebied snel als betuttelend zullen ervaren.

Tevens leeft er bij veel verenigingen de angst voor omzetverlies wanneer actief beleid gevoerd zal worden op een verantwoord gebruik van alcohol (Van der Meer & van Bergen, 2011). Het gevoerde alcoholbeleid heeft namelijk gevolgen voor de barinkomsten van een sportvereniging. In de volgende paragraaf wordt hier dieper op ingegaan.

4.4 Vloeibaar goud

Bier kent ook wel de benaming vloeibaar goud. Een glas bier heeft uiteraard niet dezelfde waarde als een vergelijkbare hoeveelheid goud, maar de verkoop van bier is voor veel verenigingen wel een belangrijke inkomstenbron. Sportverenigingen behalen gemiddeld namelijk 26% van hun inkomsten uit kantine-verkopen (Goossens, 2006). Voor voetbalclubs ligt dit percentage zelfs op 47%. Het belang van kantine-inkomsten is over het algemeen groter voor buitensportverenigingen dan voor binnensportverenigingen. Buitensportverenigingen hebben namelijk veel vaker een eigen accommodatie en eigen kantine in beheer (Goossens, 2006). Voor 82% van de sportverenigingen zijn kantine-inkomsten een (zeer) belangrijke inkomstenbron. Gemiddeld bestonden de inkomsten van de kantine in 1998 voor 36% uit de verkoop van alcoholische dranken (Spijkers, van der Laan, ten Den & Bieleman, 1999).

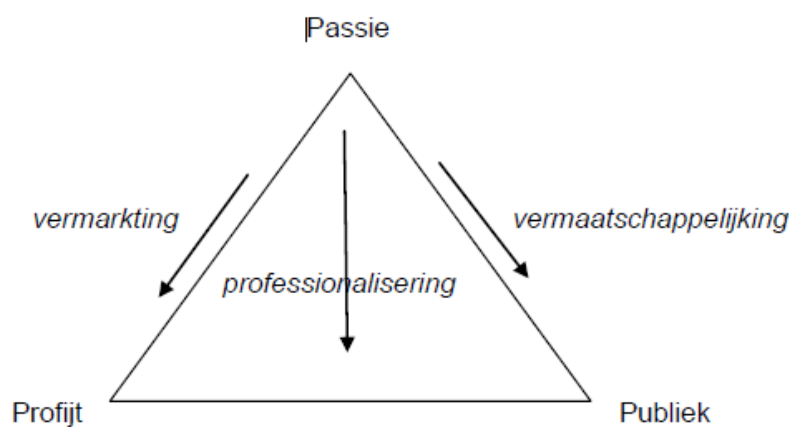
De gemiddelde kantine-omzet bedroeg tien jaar later zo'n €40.000. Dit bedrag varieerde per club van minimaal €100 tot maximaal €350.000. Ongeveer 40% van dit bedrag kwam voort uit de verkoop van alcohol, variërend van 0 tot 90% per vereniging. Dit percentage ligt hoger bij teamsporten en semi-individuele sporten dan bij individuele sporten. Teamsporten zijn voor 22% afhankelijk van de kantine-inkomsten. Bij semi-individuele sporten en individuele sporten ligt dit percentage significant lager (respectievelijk 15% en 6%) (Van Kalmthout, de Jong, Lucassen, 2009).

In bijna alle sportkantines worden alcoholhoudende dranken verkocht. Bier en wijn zijn de voornaamste twee dranksoorten. Blikjes of flesjes mixdranken (11%) en shooters (4%) worden in enkele sportkantines ook verkocht. (Spijkers et al. 1999). De helft van de sporters overweegt volgens onderzoek van het Mulier Instituut te bezuinigen op horecagebruik bij de sportvereniging. Bijna een derde van hen voegde de daad al bij het woord (Slot, 2008). Nu is stilgestaan bij het belang van alcoholverkoop voor de inkomsten van een sportvereniging, zal deze literatuurstudie worden afgesloten met een paragraaf over de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de sportvereniging. Eerder werd al duidelijk dat een merendeel van de bestuursleden van Utrechtse sportverenigingen van mening is dat de vereniging een rol heeft in verantwoord alcoholgebruik. Zij twijfelen echter of zij over de middelen beschikken om hier actief op in te zetten en of er voldoende draagvlak bestaat binnen de vereniging. Hoe verhoudt zich dat tot een bredere maatschappelijke rol? Zijn verenigingen in staat om die te vervullen? Hierop gaat de volgende paragraaf verder in.

4.5 De maatschappelijke verantwoordelijkheid van de sportvereniging

Rhodes (1996) beschrijft de terugtrekkende rol van de Britse overheid. Er is een ontwikkeling zichtbaar van 'government' naar 'governance'. Governance is volgens Rhodes geen synoniem van overheid, maar een nieuw proces van besturen, een veranderende conditie

van regels, of de nieuwe methode waardoor de maatschappij wordt bestuurd. De schrijver definieert governance als zelforganiserende, interorganisatorische netwerken. Ook in Nederland verandert de rol van de overheid. Haar fysieke aanwezigheid neemt af en dit levert bedreigingen op voor de sportsector. Het functioneren van de sportverenigingen wordt namelijk onder druk gezet door de wens van de overheid om sportverenigingen te laten inspelen op maatschappelijke ontwikkelingen. Dit leidt tot een verschuiving van sport als doel naar sport als middel (Boessenkool, Waardenburg & Lucassen, 2011). Daarnaast is sprake van een verschuiving van de sportoriëntatie 'passie', gericht op het sporten binnen een vereniging en zich hierbinnen vrijwillig inzetten om de liefde voor het spel, richting de oriëntaties 'profijt' en 'publiek' (zie figuur 4.2) (Boessenkool, Waardenburg & Lucassen, 2011). Binnen dit onderzoek ligt de focus op het laatstgenoemde: onder invloed van vermaatschappelijking en instrumentalisering worden sportverenigingen meer gezien als publieke dienstverleners (Waardenburg, 2011).

Figuur 4.2: Oriëntatierichtingen binnen sportverenigingen

Onder invloed van deze ontwikkeling wordt van sportverenigingen verwacht dat zij hun primaire taak van 'het organiseren van het spelletje' op een andere manier gaan uitvoeren of gaan verbreden (Boessenkool, Waardenburg & Lucassen, 2011). Naast de ontwikkeling van sportvereniging richting publieke dienstverleners, wordt er tevens meer gevraagd van de clubs onder de noemer van 'maatschappelijk verantwoord verenigen'. Volgens Boessenkool (2011) is er een verschuiving zichtbaar van *mutual support* richting *service delivery* (p. 24), dus in plaats van gemeenschappelijke ondersteuning is er meer sprake van dienstverlening aan derden.

Dit roept de vraag op of deze verschuiving nog wel strookt met de oorspronkelijkheid en structurering van de organisatievorm en in hoeverre dit tot aanpassingen zou moeten leiden (Boessenkool, , p. 21).

Sportverenigingen zijn immers vrijwillige organisaties waar leden in de meeste gevallen diensten verrichten zonder hiervoor een materiele tegemoetkoming te ontvangen (Boessenkool, 2011). Komt dat perspectief niet te veel onder druk te staan door de toenemende wensen vanuit de (lokale) overheid? Gaat dit niet ten koste van de passie voor sport en bereidwilligheid van mensen om zich vrijwillig in te zetten voor de vereniging? De meerderheid van vrijwilligers zien sport immers als doel en niet als middel (Boessenkool, 2011).

Sportverenigingen zijn echter geen onafhankelijke organisaties. Ze ontvangen immers

subsidies van de gemeente. Is het dan niet legitiem dat gemeenten de sportverenigingen inzetten om maatschappelijke doelstellingen te bereiken? Kunnen zij in ruil voor die subsidie sportverenigingen aanzetten zich te ontwikkelen tot maatschappelijk verantwoorde verenigingen? Of zijn sportverenigingen als vrijwillige organisaties per definitie al voldoende maatschappelijk betrokken? En zijn sportverenigingen überhaupt wel geschikt om doelstellingen van de (lokale) overheid na te streven? Onderzoeken van Skille (2011) en Thiel en Mayer (2011) gaan in op deze vraag.

Volgens een onderzoek van Skille (2011) wordt de belangrijkste conventie binnen Noorse sportverenigingen gekarakteriseerd als 'competitiveness'. Zolang dit het geval is, zijn visies als 'sport-for-all' en 'sport for health' volgens Skille (2011) moeilijk realiseerbaar binnen sportverenigingen omdat 'competitiveness' selectie, elitisme en uitsluiting tot gevolg heeft. Dit wil volgens Skille (2011) niet zeggen dat sport geen bijdrage kan leveren aan de realisatie van maatschappelijke doelstellingen. Sociale goederen kunnen volgens hem echter niet worden aangemerkt als een conventie van sport omdat de mogelijkheden voor de realisatie van sociale goederen via sport beperkt zijn. De argumenten hiervoor manifesteren zich volgens Skille (2011) in retorische, symbolische of wetgevende processen.

Volgens Thiel en Mayer (2011) ontbreken binnen sportverenigingen expliciete organisatiedoelstellingen. Dit maakt het erg moeilijk om een succesvolle ontwikkeling te valideren. De ongerijmdheid van macht en vakbekwaamheid en de dubbelzinnige taakverdeling belemmeren een goed gefundeerde besluitvorming. Daarnaast wordt organisatieverandering voorkomen doordat de werving van bestuurs- en kaderleden vaak binnen de eigen club plaatsvindt.

De onderzoeken van Skille (2011) en Thiel en Mayer (2011) stellen dat sportverenigingen geen geschikt medium zijn om maatschappelijke doelstellingen te bereiken. Toch blijkt uit verschillende cijfers (Daamen, Veerman, van Kalmthout & van der Werf, 2013; Van Kalmthout, de Jong & Lucassen, 2009; Lucassen & van Kalmthout, 2012) dat de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de sportvereniging in de afgelopen jaren is toegenomen. In 2008 vond 78% van de verenigingsbestuurders dat sportverenigingen een maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben (van Kalmthout & de Jong, 2008). Vier jaar later is dat percentage gestegen naar 82% (Daamen, Veerman, van Kalmthout & van der Werff, 2013). Zowel het ministerie van VWS als lokale gemeenten doen een beroep op sportverenigingen om maatschappelijke doelstellingen te bereiken. Voorbeelden daarvan zijn bevordering van de volksgezondheid, vergroten van de sportparticipatie, integratie van minderheidsgroepen en het verbeteren van de leefbaarheid in achterstandswijken. Zo worden verenigingen aangespoord om een 'bredere' functie te vervullen in de samenleving en zich niet alleen bezig te houden met 'het organiseren van het spelletje'. Sport kan volgens van Kalmthout, de Jong en Lucassen (2009) een bijdrage leveren aan verschillende maatschappelijke thema's. De Verenigingsmonitor onderscheidt de volgende vijf:

“Sportwaarden: Aandacht voor de individuele waarden van de leden die door de sport positief kunnen worden beïnvloed...

...Gezondheid: Bijdragen aan het verminderen van specifieke gezondheidsaandoeningen zowel door voorkomen als bijdragen aan herstel...

...Participatie: Mogelijkheden bieden om mensen deel te laten nemen en mee te laten werken in de vereniging, zodat mensen deel uitmaken van netwerken en het hen in staat stelt om maatschappelijk te participeren.

Opvoeding: Het aanbieden van een pedagogisch verantwoord sport- en beweegklimaat...

...Duurzaamheid: Bijdragen aan een duurzame ontwikkeling op één of meer van de volgende gebieden: duurzaam bouwen, energieverbruik, waterverbruik, mobiliteit en transport, natuur en milieu en ruimtegebruik” (Van Kalmthout, de Jong & Lucassen, 2009, p. 27).

Verenigingen zien voor zichzelf het vaakst een rol weggelegd binnen het thema ‘sportwaarden’. Het thema ‘gezondheid’ staat op een tweede plaats. Daarbij valt op dat grotere verenigingen vaker een maatschappelijke verantwoordelijkheid voor zich zien weggelegd dan kleinere verenigingen (zie tabel 4.4) (Van Kalmthout, de Jong & Lucassen, 2009).

	Totaal		Grootte	
		Klein	Middel	Groot
Sportwaarden	61	52	62	72
Gezondheid	38	33	35	49
Participatie	33	25	33	42
Opvoeding	25	14	27	37
Geen enkele	17	23	16	11
Duurzaamheid	5	2	7	5
Anders	4	2	3	3

Tabel 4.4: Maatschappelijke thema's binnen de vereniging (Van Kalmthout, de Jong & Lucassen, 2009)

Wat betreft de beleidsthema's die gemeenten van belang achten voor sportverenigingen staat gezondheid met stip bovenaan. In 59% van de sportgemeente essays wordt dit thema genoemd, gevolgd door sociale cohesie in 41% en sportparticipatie onder specifieke doelgroepen in 38% (Lucassen & van Kalmthout, 2012).

Samenvattend wordt het functioneren van de sportverenigingen onder druk gezet door de wens van de overheid om sportverenigingen te laten inspelen op maatschappelijke ontwikkelingen. Dit leidt tot een verschuiving van sport als doel naar sport als middel (Boessenkool, Waardenburg & Lucassen, 2011). Onder invloed van vermaatschappelijking en instrumentalisering worden sportverenigingen meer gezien als publieke dienstverleners (Waardenburg, 2011). Volgens Skille (2011) en Thiel en Mayer (2011) zijn sportverenigingen geen geschikt medium om maatschappelijke doelstellingen te bereiken. Toch is de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de sportvereniging in de afgelopen jaren toegenomen. (Daamen, Veerman, van Kalmthout & van der Werf, 2013; Van Kalmthout, de Jong & Lucassen, 2009; Lucassen & van Kalmthout, 2012). Bijna 40% van de vereniging zag in 2009 een maatschappelijke rol voor zichzelf weggelegd in gezondheidsbevordering (Van Kalmthout, de Jong & Lucassen, 2009), een thema waar een verantwoord alcoholgebruik deel van kan uitmaken.

Samenvattend kan worden gezegd dat het functioneren van de sportverenigingen onder druk wordt gezet door de wens van de overheid om sportverenigingen te laten inspelen op maatschappelijke ontwikkelingen. Dit leidt tot een verschuiving van sport als doel naar sport als middel (Boessenkool, Waardenburg & Lucassen, 2011). Daarnaast worden sportverenigingen onder invloed van vermaatschappelijking en instrumentalisering meer gezien als publieke dienstverleners (Waardenburg, 2011). Ook wordt er meer gevraagd van de clubs onder de noemer van ‘maatschappelijk verantwoord verenigen’ (Boessenkool, 2011). Zijn sportverenigingen echter wel geschikt om maatschappelijke doelstellingen te bereiken? Onderzoeken van Skille (2011) en Thiel en Mayer (2011) stellen van niet. Toch zijn sportverenigingen in toenemende mate van mening dat zij een maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben (van Kalmthout & de Jong, 2008; Daamen, Veerman, van

Kalmthout & van der Werff, 2013), met name binnen de thema's sportwaarden en gezondheid (Van Kalmthout, de Jong & Lucassen, 2009).

4.6 Resumé

Het alcoholgebruik in ons land is in de afgelopen jaren afgenomen (STAP, 2013). De fysieke en sociaal geaccepteerde beschikbaarheid van alcohol zijn in Nederland echter groot. Het is relatief makkelijk om aan alcohol te komen en alcoholgebruik is sociaal geaccepteerd. Dit zijn twee belangrijke voorspellers voor drinkgedrag die ook van kracht zijn binnen de Nederlandse sportverenigingen. De naleving van de leeftijdsgrens is binnen sportverenigingen relatief laag. Daar staat tegenover dat slechts twee procent van de jongeren aangeeft hier alcohol aan te schaffen. Toch zijn sport en alcohol nauw met elkaar verbonden (Collins & Vamplew, 2002).

Verskillende studies hebben aangetoond dat sporters meer alcohol drinken dan niet-sporters (Watten, 2007; De Bruijn, van Wezep, van Hasselt & Onrust, 2013; Aaron, Dearwater, Anderson, Alson, Kriska & Laporte, 1995). Breedveld en Tiessen-Raaphorst (2006) vonden echter dat de verschillen tussen de alcoholinname van sporters en niet-sporters niet groot zijn. Toch is in het merendeel van de Utrechtse sportverenigingen het gebruik van alcohol normaal, of zelfs de norm (Van der Meer & Schreurs, 2011).

Het aantal sportverenigingen dat in het bezit is van een bestuursreglement over alcohol in de sportkantines is in de afgelopen jaren toegenomen (Tiessen-Raaphorst & Breedveld, 2007). Daarnaast is het bestuur van het merendeel van de Utrechtse verenigingen van mening dat zij een rol heeft in het stimuleren van verantwoord alcoholgebruik. In veel gevallen wordt echter verwacht dat er binnen de vereniging geen draagvlak voor dit thema bestaat onder de leden (Van der Meer & van Bergen, 2011). Aan de hand van de theorie van Stokvis (z.j.) kan worden betwijfeld of dit draagvlak binnen sportverenigingen ooit zal ontstaan. Wanneer een vereniging gezien wordt als een groep gelijkgestemden met overeenkomstige waarden en normen, zal er namelijk weerstand ontstaan wanneer personen met afwijkende normen en waarden wensen toe te treden. Daarnaast twifelen verenigingen of zij beschikken over de middelen om actief met het thema verantwoord alcoholgebruik aan de slag te gaan (Van der Meer & van Bergen, 2011). Ook geven zij aan dat volwassenen een eigen verantwoordelijkheid hebben op het gebied van alcohol en dat ze maatregelen op dit gebied snel als betuttelend zullen ervaren.

Tevens leeft er bij veel verenigingen de angst voor omzetverlies wanneer actief beleid gevoerd zal worden op een verantwoord gebruik van alcohol (Van der Meer & van Bergen, 2011). Voor 82% van de sportverenigingen zijn kantine-inkomsten een (zeer) belangrijke inkomstenbron. Gemiddeld bestaan de inkomsten van de kantine voor 40% uit de verkoop van alcoholische dranken (Van Kalmthout, de Jong, Lucassen, 2009).

Sportverenigingen zijn in toenemende mate van mening dat zij een maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben (van Kalmthout & de Jong, 2008; Daamen, Veerman, van Kalmthout & van der Werff, 2013), met name binnen de thema's sportwaarden en gezondheid (Van Kalmthout, de Jong & Lucassen, 2009).

Skille (2011) en Thiel en Mayer (2011) zijn echter van mening dat sportverenigingen niet geschikt zijn om maatschappelijke doelstellingen te bereiken. Toch wordt er onder die noemer steeds meer van ze gevraagd (Boessenkool, 2011). Het functioneren van de sportverenigingen wordt onder druk gezet door de wens van de overheid om sportverenigingen te laten inspelen op maatschappelijke ontwikkelingen. Dit leidt tot een verschuiving van sport als doel naar sport als middel (Boessenkool, Waardenburg & Lucassen, 2011).

5. Methodologie

In dit hoofdstuk worden de selectie van de onderzoekseenheden (paragraaf 5.1), de verschillende methoden van dataverzameling (paragraaf 5.2) en de validiteit van het onderzoek behandeld (paragraaf 5.3).

5.1 Onderzoekseenheden

Bij dit onderzoek zijn vier Utrechtse sportverenigingen betrokken. Alle vier de verenigingen zijn aangesloten bij het convenant Sport en alcohol 2013-2016: Verantwoord Vooruit. Het eerste contact met de verenigingen is gelegd via de contactpersonen van het convenant. Vervolgens heeft deze contactpersoon in overleg met de onderzoeker informanten benaderd en uitgenodigd om bij het gesprek aanwezig te zijn.

Om de anonimiteit van de verenigingen en haar betrokkenen te garanderen worden de verenigingen aangegeven met een willekeurige letter (A t/m D). Een bepaalde typering is wel noodzakelijk aangezien de context van de vereniging van invloed is op de betekenisgeving. In tabel 5.1 wordt per vereniging weergegeven om welke sport(en) het gaat, hoeveel leden de vereniging heeft en of de kantine in eigen of extern beheer is. In de laatste kolom wordt eventuele aanvullende informatie gegeven.

Vereniging	Sport(en)	Aantal leden	Wijze beheer	van	Aanvullende informatie
A	Korfbal	<200	Eigen beheer		Ongeveer gelijk aantal mannen en vrouwen, leden van 7 tot 70 jaar
B	Voetbal	1.000	Eigen beheer		Jeugd op zaterdag, senioren op zaterdag en zondag, tevens dames
C	Hockey, voetbal, tennis, squash	5.000	Commercieel		Jeugd op zaterdag, senioren op zaterdag en zondag
D	Voetbal	400	Eigen beheer		Senioren op zaterdag en zondag, tevens dames

Tabel 5.1: Onderzoekspopulatie

Met bovenstaande selectie is gepoogd een vergelijkbare afspiegeling van de verenigingen binnen het convenant, te vertegenwoordigen in het onderzoek. Zowel kleine als grote verenigingen zijn opgenomen in de selectie. Verschillende sporten zijn vertegenwoordigd en het betreft twee voetbalverenigingen omdat meer dan de helft van de verenigingen binnen het convenant voetbalverenigingen zijn of over een voetbaltak beschikken. In de selectie zijn zowel verenigingen met barvrijwilligers vertegenwoordigd als een vereniging met een pachter en betaalde barmedewerkers. Het betreft bijna uitsluitend teamsporten omdat er een positief verband bestaat tussen participatie in een sportteam en alcoholgebruik. Volgens de literatuurstudie van de Bruijn, van Wezep, van Hasselt, en Onrust (2013) wordt alcoholconsumptie vaak aangemoedigd als component voor team- of groepsbinding en lijken teamsporten samen te hangen met een hoger alcoholgebruik. Er wordt binnen een setting van teamsporten meer alcohol gedronken dan bij individuele sporten, krachtsporten en duursporten.

Tijdens een bijeenkomst van NOC*NSF over effectiever alcoholbeleid binnen de sport, werd bovenstaande onderschreven door Ninette van Hasselt, programmahoofd Jongeren en Riskant Gedrag bij het Trimbos-instituut. Volgens haar bevindingen zijn voetbal en hockey de enige twee sporten die problemen ervaren met betrekking tot alcoholgebruik.

Naast een typering van de verenigingen is een beschrijving van de informanten noodzakelijk. Verdeeld over 4 verenigingen hebben 19 informanten deelgenomen aan dit onderzoek. Achtergrondinformatie van deze informanten is van belang om hun betekenisgeving in het juiste perspectief te plaatsen. Daarom is hen gevraagd naar leeftijd, hun rol binnen de vereniging en de mate waarin zij alcohol consumeren. Wat betreft de alcoholnuttiging wordt onderscheid gemaakt tussen geheelonthouder, onder gemiddeld, gemiddeld en bovengemiddeld. Daarbij is een gemiddelde drinker iemand die één glas alcohol per dag nuttigt, afgaande op cijfers van het CBS (Houben-van Herten, 2010). Dit gemiddelde heeft betrekking op alle Nederlanders van 12 jaar of ouder, inclusief degenen die nooit alcohol drinken.

Aan het gesprek met vereniging A namen 4 informanten deel. Ze kunnen worden getypeerd zoals weergegeven in tabel 5.2.

Geslacht	Leeftijd	Rol binnen vereniging	Alcoholgebruik
V	27 jaar	Bestuur, trainer/coach spelend lid	A2, Bovengemiddeld
V	37 jaar	Jeugdtrainer, kampcommissie	Bovengemiddeld
V	21 jaar	Spelend lid	Onder gemiddeld
M	73 jaar	Beheerder clubhuis	Gemiddeld

Tabel 5.2: Informanten vereniging A

De sfeer tijdens het gesprek met deze vier informanten was erg open en ontspannen. Op sommige momenten ervoer de onderzoeker dat deze informele sfeer doorsloeg in een lacherige sfeer, bijvoorbeeld toen de informanten voorbeelden gaven van overmatig drankgebruik door leden van hun vereniging.

De vier informanten van vereniging B worden getypeerd in tabel 5.3.

Geslacht	Leeftijd	Rol binnen vereniging	Alcoholgebruik
M	71 jaar	Bestuur, barmedewerker	n.v.t.
M	67 jaar	Bestuur, barmedewerker	Gemiddeld
M	59 jaar	Commissielid, barmedewerker	Onder gemiddeld
M	67 jaar	Leider Zondag1, vrijwilliger	Gemiddeld

Tabel 5.3: Informanten vereniging B

De sfeer tijdens dit gesprek was formeel, serieus en af en toe wat vijandig. Dit kwam voort uit de veronderstelling van een bestuurslid dat de onderzoeker expliciet op zoek was naar negatieve ervaringen met alcohol binnen de vereniging. De informanten leken hierdoor het idee te hebben dat het onderzoek gericht was op misstanden of problemen binnen de vereniging met betrekking tot alcohol, terwijl vooraf was aangegeven dat het ging om de betekenisgeving van de informanten met betrekking tot alcoholgebruik. Daarnaast werd door een ander bestuurslid aangegeven dat hij zijn twijfels had bij de waarborging van anonimiteit van onderzoek. Hij gaf bij aanvang van het gesprek aan dat hij voornemens was om goed op te letten met wat hij wel en niet zou zeggen.

De samenstelling van de focusgroep was bij deze vereniging niet divers. Er waren geen dames aanwezig, geen personen jonger dan 59 jaar en geen spelende leden. Een andere constatering was dat de informant die aangaf dat zijn alcoholgebruik niet ter zake deed, de enige persoon gedurende het hele onderzoek was die alcohol dronk tijdens het gesprek. Tijdens het focusgroepgesprek bij de omnivereniging waren 8 informanten aanwezig. Hun karakteristieken zijn weergegeven in tabel 5.4.

Geslacht	Leeftijd	Tak van sport	Rol binnen vereniging	Alcoholgebruik
M	46	Voetbal	Commissielid, manager	Bovengemiddeld
V	34	Hockey	Spelend lid	Onder gemiddeld
V	22	Hockey	Spelend, jeugdtrainer, evenementencommissie	Onder gemiddeld
M	34	Tennis	Pachter	Gemiddeld
M	17	Hockey	Spelend lid, jeugdbestuur	Gemiddeld
M	17	Hockey	Spelend lid, jeugdbestuur	Gemiddeld
M	39	Hockey	Spelend lid, commissie	Onder gemiddeld
V	49	Tennis	Spelend lid, bestuur, portefeuillehouder alcohol	Bovengemiddeld

Tabel 5.4: Informanten vereniging C

De sfeer tijdens dit gesprek was open en ontspannen. Men durfde de eigen mening te ventileren en was ook niet bang het met elkaar oneens te zijn. Alle informanten zijn ruimschoots aan het woord geweest.

Tijdens het gesprek bij vereniging D waren drie personen aanwezig. Zij zijn gekarakteriseerd in tabel 5.5.

Geslacht	Leeftijd	Rol binnen vereniging	Alcoholgebruik
M	39	Spelend lid	Bovengemiddeld
M	43	Spelend lid	Bovengemiddeld
M	41	Bestuur, spelend lid	Bovengemiddeld

Tabel 3.5: Informanten vereniging D

Alhoewel uit de karakteristieken blijkt dat alle aanwezigen veel gemeen hebben met elkaar, zijn zij wel een goede vertegenwoordiging van de vereniging. Enkel qua leeftijd ontbrak er een bepaalde mate van diversiteit, want vereniging D heeft naast werkende vaders ook veel adolescente leden. De sfeer tijdens dit gesprek was ontspannen. De aanwezigen zaten sterk op één lijn wat betreft het thema.

5.2 Dataverzameling

Dit onderzoek maakt gebruik van triangulatie: verschillende soorten dataverzameling zijn gecombineerd om zo rijk mogelijke empirische data te verzamelen (Glesne, 2006). De empirische data bestaat uit documentfragmenten (paragraaf 5.2.1), focusgroeptranscripties (paragraaf 5.2.2) en foto's (paragraaf 5.3.3).

5.2.1 Documentanalyse

Voorafgaand aan de focusgroepgesprekken is alle beleidsdocumentatie omtrent alcohol opgevraagd bij de deelnemende verenigingen, de VSU en de gemeente Utrecht. Deze

documentatie is van drie van de vier verenigingen ontvangen. De vierde vereniging was niet in het bezit van enige vorm van documentatie omtrent het geldende alcoholbeleid.

De verkregen beleidsdocumentatie is door de onderzoeker geanalyseerd. De documenten zijn grondig doorgelezen en er is met name gekeken naar de manier waarop het onderwerp alcohol binnen de vereniging binnen het beleid is geborgd. Zo kon de onderzoeker zich voorafgaand aan de gesprekken al een referentiekader vormen van de situatie omtrent alcohol bij de vier verenigingen. Daarnaast is deze informatie in het hoofdstuk resultaten (hoofdstuk 6) in kaart gebracht.

5.2.2 Focusgroepgesprekken

Bij de vier Utrechtse sportverenigingen die in de paragraaf Onderzoekseenheden (5.1) uitgebreid beschreven staan, zijn focusgroepgesprekken uitgevoerd. De gesprekken vonden allen plaats in een afgesloten ruimte van de eigen verenigingsgebouwen. In drie gevallen was dit een bestuurskamer en in één geval is een rustiger gedeelte van de kantine met een schuifdeur afgesloten van het gedeelte waar enige bedrijvigheid plaatsvond.

Aan de hand van een vooraf opgestelde topiclijst (bijlage I) heeft de onderzoeker de focusgroepen geleid. Voorafgaand aan de focusgroepgesprekken heeft een bestuurslid een registratieformulier (bijlage II) ingevuld om informatie over de vereniging te verzamelen met betrekking tot de vereniging, de kantine en de omzet. Vervolgens hebben alle informanten een registratieformulier ingevuld zodat er achtergrondinformatie verkregen werd over de aanwezigen (bijlage III).

Alle gesprekken startten met een introductie van de onderzoeker. Daarin heeft zij zich gekarakteriseerd als studente van de Universiteit Utrecht. Hierbij heeft ze niet benoemd dat ze tevens werkzaam was bij de VSU en betrokken bij het convenant Sport en alcohol. Bij ieder gesprek was vanuit de vereniging de contactpersoon vanuit het convenant aanwezig. Deze persoon was wel op de hoogte van het feit dat de onderzoeker vanuit haar functie bij de VSU betrokken was bij het convenant Sport en alcohol. In de paragraaf Validiteit (5.3) wordt hier uitgebreider bij stilgestaan.

Tijdens de introductie van de onderzoeker is tevens vermeld dat alle empirische data anoniem verwerkt zou worden. Op deze manier is getracht de informanten gerust te stellen en te stimuleren om openhartig hun mening en bevindingen te ventileren.

Na het afnemen van de gesprekken is de verkregen data getranscribeerd en geanalyseerd met het kwalitatieve analyseprogramma MAXQDA. Op basis van een open codering van de data zijn thema's opgesteld. Vervolgens heeft axiale codering plaatsgevonden en zijn codes samengevoegd en gerangschikt. Ten slotte heeft selectieve codering plaatsgevonden en is gekeken naar de samenhang tussen de codes en de onderzoeksvragen (Boeije, 2005). De verkregen codebomen vormen de basis van de paragrafen in hoofdstuk 6: Resultaten.

5.2.3 Artefactenanalyse

Na afloop van de focusgroepgesprekken heeft de onderzoeker foto's gemaakt van uitingen van alcoholbeleid en –gebruik binnen de vier verenigingsgebouwen. Op deze manier is een indruk verkregen van het aanbod en de prijzen van alcohol en andere dranken in de kantine. Tevens zijn uitingen van het beleid zoals barbordjes, schenktijden en promotiematerialen van de BobSport-campagne gefotografeerd. Ook deze data zijn aan een analyse onderworpen en worden beschreven of afgebeeld in het resultatenhoofdstuk.

5.3 Validiteit

In deze paragraaf wordt toegelicht hoe binnen dit onderzoek aandacht is besteed aan de validiteit. De vraag die daarbij centraal staat, is of men meet wat men wil meten (Boeije, 2005). Henn, Weinstein & Foard (2006) onderscheiden drie factoren die een bedreiging kunnen vormen voor de validiteit van een onderzoek: reactiviteit, empathie en subjectiviteit. Met reactiviteit wordt bedoeld dat informanten bewust of onbewust anders reageren doordat ze participeren in een onderzoek. Dit kan sociaal wenselijke antwoorden tot gevolg hebben en dat beïnvloedt de empirie op een negatieve manier. In dit onderzoek is geprobeerd de reactiviteit te ondervangen door een ontspannen en laagdrempelige sfeer te creëren tijdens de gesprekken. De onderzoeker heeft getracht om iedereen zo goed mogelijk bij het gesprek te betrekken door informanten om input te vragen. Daarnaast heeft de eerdergenoemde triangulatie een positieve invloed op de validiteit van de verkregen data.

Reactiviteit kan binnen dit onderzoek zijn opgetreden doordat informanten op de hoogte zijn geweest van de betrokkenheid van de onderzoeker bij het convenant Sport en alcohol. Het is denkbaar dat informanten zich anders uitlaten over het convenant omdat ze weten dat de onderzoeker zelf bij dit project betrokken is vanuit haar werkzaamheden bij de VSU. Dit was niet geheel te ondervangen, doordat de contactpersonen vanuit het convenant aanwezig waren tijdens de focusgroepgesprekken. De andere aanwezigen waren echter niet op de hoogte van de zogenaamde dubbele pet van de onderzoeker. Hen is verteld dat het onderzoek werd uitgevoerd in het kader van de studie van de onderzoeker aan de Universiteit Utrecht. Hier is bewust voor gekozen om reactiviteit zo veel mogelijk te ondervangen.

Een tweede bedreiging is het ontwikkelen van te veel empathie van de onderzoeker voor de informanten. Binnen dit onderzoek is dat niet aan de orde geweest doordat er amper contact geweest is tussen onderzoeker en informanten. De onderzoeker heeft enkel contact gehad met één persoon per vereniging. Deze persoon heeft de focusgroep in opdracht van de onderzoeker samengesteld. Hiervoor was enkel zeer summier contact nodig.

Ten derde is subjectiviteit een bedreiging voor de validiteit van een onderzoek. Een onderzoek is altijd subjectief omdat de keuzes die gemaakt worden in het proces gebaseerd zijn op de mening van de onderzoeker. De onderzoeker is een 26-jarige vrouw met een hockeyachtergrond. Zij is afkomstig uit het zuiden van Nederland en is opgegroeid in een verenigingscultuur waar presteren en het gebruik van alcohol goed samen gingen. Inmiddels is de hockeysport zodanig geprofessionaliseerd dat het verband tussen sporten en alcoholgebruik minder vanzelfsprekend is geworden voor de onderzoeker. Zij is te karakteriseren als een ondergemiddelde drinker, maar hecht veel waarde aan gezelligheid rondom het sporten en ervaart het als plezierig dat dit zo nu en dan samen gaat met het drinken van een matige hoeveelheid alcohol.

Binnen dit onderzoek is subjectiviteit een bedreiging aangezien de onderzoeker zelf een mening heeft over alcoholgebruik binnen sportverenigingen. Daarnaast is zij zoals gezegd zelf betrokken bij het convenant Sport en alcohol en haar werkzaamheden binnen dit project zijn van invloed op haar mening over het onderwerp. Bij het in kaart brengen van betekenisgeving van direct betrokken en leden van sportverenigingen, doet deze mening echter niet ter zake. Het effect van subjectiviteit is getracht zo veel mogelijk te ondervangen door alle keuzes te onderbouwen en te verantwoorden. De onderzoeker heeft op deze manier de validiteit van het onderzoek gewaarborgd.

6. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten weergegeven van de focusgroepen, de analyse van beleidsdocumentatie van de verenigingen en uitingen van alcoholbeleid en alcoholgebruik binnen hun verenigingsgebouw. Zoals eerder toegelicht zijn vier Utrechtse sportverenigingen onderzocht binnen dit onderzoek. Bij alle verenigingen hebben focusgroepgesprekken plaatsgevonden. De groep informanten is per vereniging samengesteld uit een combinatie van bestuurs-, kader en reguliere leden. Daarnaast zijn de beleidsdocumenten van deze verenigingen met betrekking tot alcohol geanalyseerd en zijn uitingen van alcohol binnen de vereniging gefotografeerd en tevens aan een analyse onderworpen.

Eerst zullen de heersende alcoholnormen binnen de verenigingen en de associaties van de informanten met betrekking tot sport en alcohol worden beschreven (paragraaf 6.1). Daarna komen dilemma's met betrekking tot alcohol aan bod (paragraaf 6.2), het beleid van de vereniging omtrent alcohol (paragraaf 6.3) en het convenant Sport en alcohol (paragraaf 6.4). Dan volgt een paragraaf over de maatschappelijke verantwoordelijkheid van sportverenigingen (paragraaf 6.5) en ten slotte een resumé van de resultaten (paragraaf 6.6).

6.1 Heersende alcoholnorm

Bij alle vier de verenigingen zijn de associaties van de informanten met sport en alcohol overwegend positief. Bij de voetbal- en korfbalverenigingen wordt alcohol in verband gebracht met gezelligheid. De derde helft wordt daar gezien als een belangrijk aspect van de sport. Bij beide voetbalverenigingen wordt wel de kanttekening geplaatst dat associaties tussen alcohol en sport enkel positief zijn wanneer het alcoholgebruik ná de sportieve prestatie plaatsvindt en niet ervoor.

Bij vereniging B wordt aangegeven dat alcohol erbij hoort. Het is sfeerbepalend en zorgt voor meer saamhorigheid en gezelligheid. Bij vereniging C zijn de voornaamste associaties met sport en alcohol het biertje na de wedstrijd en de derde helft. Eén van de hockeyers noemt dit: *'een gedeelte van de identiteit van de hockeyclub'*. Twee vrouwelijke hockeysters binnen de vereniging zien echter helemaal niet zo'n sterk verband tussen sport en alcohol. Eén van hen werd bij haar triatlonvereniging zelfs uitgelachen toen ze vertelde dat er bij hockey bier werd gedronken na de wedstrijd. Zij brengt dit in verband met het wel of niet aanwezig zijn van een teamsportgevoel:

"Nou die teamsport, daar hoort inderdaad die gezelligheid, bijkletsen en blijven hangen. En daar wordt meer gedronken dan bij een individuele sport, want dan ga je na het sporten toch veel sneller naar huis."

De andere vrouwelijke hockeyster is trainer/coach van een jeugdteam en het G-hockey team bij vereniging C en vindt vanuit die rol dat sport en alcohol niet bij elkaar horen. Over het algemeen zijn de associaties van de informanten tussen sport en alcohol echter positief. Bij vereniging A wordt de binnen de vereniging geldende norm met betrekking tot alcohol omschreven als dat het drinken van alcohol geaccepteerd wordt, zolang iemand niet vervelend gaat doen. De beheerder van de kantine beschrijft het als volgt:

“Af en toe drinken we eens iets te veel. Maar dan zorgen we wel dat we veilig thuis komen. En we hebben niet staan tellen van ‘Jij hebt er twee op dus jij krijgt die derde niet.’”

Volgens een bestuurslid heerst er een gemoedelijke en familiale sfeer binnen deze vereniging. Dit heeft er volgens de aanwezigen mee te maken dat korfbal een gemengde sport is en dat er geen machocultuur heerst zoals bij voetbal. Daarnaast kent iedereen elkaar binnen de vereniging en durft men een ander aan te spreken op ongewenst gedrag met betrekking tot alcohol. Wanneer de vraag wordt gesteld wie binnen de vereniging verantwoordelijk is voor het op een verantwoorde omgang met alcohol, antwoorden alle informanten met: *“Wij allemaal”*.

Binnen de omnivereniging lijkt de norm met betrekking tot alcohol, met name voor de voetballers en hockeyers, afhankelijk van het team waar je in speelt. In het ene team wordt er na het sporten bij iedereen gevraagd wat men wil drinken. In het andere team worden er standaard kannen of kratten bier besteld. Een hockeyster vertelt dat er in haar team vreemd wordt opgekeken wanneer iemand een biertje uit de krat bij de bar inruilt voor een frisje. Volgens een hockeyster is de geldende alcoholnorm binnen de tennistak van vereniging C veel meer individueel bepaald. Het bestuurslid van de tennistak beaamt dit en geeft aan dat dit te maken heeft met het feit dat er bij tennis geen sprake is van groepsdruk. Iedereen bestelt daar waar hij of zij zelf zin in heeft. Een bestelling van vijf tennissers bestaat volgens de pachter vaak uit vijf verschillende drankjes.

Een mannelijke hockeyer van de omnivereniging geeft aan dat het drinken van alcohol draait om gezelligheid. Er wordt volgens hem niet excessief gedronken binnen vereniging C. De pachter en één van de jeugdleden zijn het niet met hem eens. Op een standaard competitiedag gebeurt dat volgens hen inderdaad niet, maar als er een feestje is op de club dan is hun ervaring wel dat er aanwezigen zijn die te veel alcohol drinken.

Deze vereniging heeft een commercieel beheer, maar een voetballer en meerdere leden van de hockeytak geven tijdens het focusgroepgesprek aan dat de sfeer daardoor niet hetzelfde is als in een café. In een café is de sfeer volgens een voetballer minder ontspannen. Daar is de kans groter op opstootjes doordat er minder sociale controle is dan bij de sportvereniging. Ook de andere drie verenigingen geven aan dat er binnen hun vereniging sprake is van sociale controle. Men kent elkaar en durft elkaar aan te spreken op ongewenst gedrag wanneer dat nodig is.

Bij vereniging B wordt de norm met betrekking tot alcohol tijdens een focusgroepgesprek als volgt omschreven door een bestuurslid:

“Het wordt niet ontmoedigd. Het wordt niet gestimuleerd. Je hebt hier een vrije keuze.”

Een barvrijwilliger van dezelfde vereniging geeft aan dat alcohol een behoorlijke rol speelt binnen de vereniging. Het is belangrijk voor gezelligheid en de baromzet. Daarnaast heeft het alcoholgebruik volgens een bestuurslid een positieve invloed op het ledenaantal, want als er minder alcohol werd gedronken zouden er volgens hem minder teams zijn.

Binnen vereniging D vindt men dat een biertje na het voetballen erbij hoort. Het speelt een verbindende rol, want zonder alcohol zou de kantine volgens de informanten eerder leeg zijn. Eén van de leden schat in dat 98% van alle mensen binnen de vereniging daar hetzelfde over denkt. De norm met betrekking tot alcohol wordt door een voetballer omschreven als los en ontspannen. De eigen verantwoordelijkheid van het individu speelt daarbij volgens hem een grote rol.

Tijdens de focusgroepbijeenkomst wordt aangegeven dat de alcoholnorm binnen vereniging A in de afgelopen jaren beïnvloed is doordat er een bepaalde bewustwording op gang is gekomen bij leden over de schadelijke gevolgen van alcoholgebruik. Een jeugdtrainster vertelt dat zij het drinken van alcohol in de sportkantine heeft geleerd. Toen zij 15 was kreeg zij daar voor het eerst een biertje van haar ouders. Volgens de beheerder gebeurde dat vroeger inderdaad, maar is dat nu niet meer aan de orde.

Binnen deze vereniging wordt sowieso een negatieve trend ervaren rondom alcoholgebruik. Er wordt minder gedronken dan vroeger. Toen bleef men op zaterdag nog tot 21.00 uur hangen. Nu is om 18.00 uur bijna het hele clubhuis leeg. Dit heeft er volgens een kaderlid van de vereniging mee te maken dat interesses en gedrag in de laatste tien jaar zijn veranderd. De beheerder geeft aan dat dit zich bijvoorbeeld uit in het gebruik van mobiele telefoons. Hij zegt: *'Niemand praat meer tegen elkaar.'*

Daarnaast is er volgens de beheerder meer bewustwording doordat er meer bekend is over de schadelijke effecten van alcohol op het fysiek gestel en de ontwikkeling van de hersenen. Bij alle verenigingen wordt veel waarde gehecht aan de sfeer die er hangt en heeft men het idee dat die sfeer invloed heeft op de norm met betrekking tot alcohol. Sfeer, alcohol en gezelligheid worden namelijk bij alle verenigingen met elkaar in verband gebracht. Die sfeer wordt weer beïnvloed door de cultuur van de vereniging.

De alcoholnorm blijkt afhankelijk te zijn van de sport die men beoefent, de vereniging waar men die sport beoefent en dan met name de cultuur die daar heerst, het eventuele team waarin men speelt en ten slotte de eigen denkbeelden met betrekking tot alcohol. Ook het niveau waarop gesport wordt, is van invloed op de alcoholnorm. Over het algemeen geldt, hoe hoger het niveau, des te lager is het alcoholgebruik.

6.2 Het aanbod

Alle vier de verenigingen schenken zowel bier als wijn. Vereniging D schenkt daarnaast ook sterke drank en mixdrankjes. Vereniging B geeft aan geen sterke drank te schenken, maar op de drankkaart staat wel Bacardi Cola mix vermeld. In onderstaande tabel zijn de prijzen van koffie, fris, bier, wijn en kannen bier met elkaar vergeleken. Daarnaast is de jaarlijkse baromzet van de vereniging vermeld met daarbij het percentage van deze omzet dat behaald wordt uit alcoholverkoop (zie tabel 6.1).

Vereniging	A	B	C	D
Koffieprijs	€1,00	€1,20	€1,20	€1,00
Frisprijs	€1,00	€1,00	€1,80	€1,35
Bierprijs	€1,20	€1,75	€1,80	€1,50
Wijnprijs	€1,50	€1,50	€2,50	€1,75
Pitcher bier prijs	-	€10,50	€20,00	€10,00
Baromzet op jaarbasis	€15.000-16.000	-	€1.000.000	€70.000-75.000
Percentage alcoholverkoop van baromzet	10%	40%	20-30%	>50%

Tabel 6.1: Prijzen en omzetcijfers verenigingen

Afgezien van vereniging A is het bij alle verenigingen mogelijk om een kan (jug, pul of pitcher) bier te bestellen. De prijzen hiervan variëren van €10 bij vereniging D tot €20 bij de

omnivereniging. Het is echter niet duidelijk of de grootte van de pitchers gelijk is. Wel is een pitcher bier altijd relatief goedkoper dan de aanschaf van dezelfde hoeveelheid bier in losse glazen.

Vereniging C schenkt geen sterke alcoholhoudende drank, maar heeft wel een zeer uitgebreid aanbod van verschillende bieren, wijnen en champagne (zie afbeelding 6.1). Daarnaast is vereniging C de enige van de vier waar een glas fris voor dezelfde prijs wordt verkocht als een glas bier. Bij de andere drie verenigingen is fris goedkoper dan bier.

Thee	€ 1,-	Fluitje	€ 1,80	JUG Bier	€ 20,-
Koffie	€ 1,20	VAASJE	€ 2,-	JUG JILLZ	€ 25,-
CAPPUCCINO	€ 1,50	FLESJE	€ 2,-	KRAT Bier	€ 40,-
KOFFIE VERKEERD	€ 1,50	CLUB FLES	€ 2,50	KRAT CLUB FLES	€ 50,-
WARME CHOCO	€ 1,50	JILLZ	€ 2,30	HUISWIJN GLAS	€ 2,50
METSLAGROOM	€ 1,70	PALM	€ 2,50	HUISWIJN FLES	€ 11,50
DIV. AA 0,33	€ 1,80	WITBIER	€ 2,50	TORRES GLAS	€ 3,-
DIV. ICE TEA 0,33	€ 1,80	ROSEBIER	€ 2,50	TORRES FLES	€ 13,95
DIV. FRIS 0,33	€ 1,80	SOL / DESPERADOS	€ 3,-	PROSECCO piccolo	€ 4,25
SPA APPEL / CRYSTAL CLEAR	€ 2,-	WESTMALLE TRIPEL	€ 3,-	PROSECCO FLES	€ 16,95
GATORADE 102 Live	€ 2,50	ST BERNARDUS	€ 3,-	CHAMPAGNE TAITTINGER	€ 29,95
VITAMINE WATER	€ 2,75	RADLER	€ 2,50		
		DIV. 00 BIER	€ 2,50		

Afbeelding 6.1: Prijslijst vereniging C (Foto gemaakt door Van den Assem, 2014)

Daarnaast verkopen vereniging A, C en D tevens speciale bieren als Lentebok, witbier en Hoegaarden. Bij vereniging D wordt dit via een krijtbord bij de ingang gepromoot (zie afbeelding 6.2).

Afbeelding 6.2: Bierpromotie bij vereniging D (Foto gemaakt door Van den Assem, 2014)

De twee voetbalverenigingen behalen respectievelijk 40 en meer dan 50% van hun barinkomsten uit de verkoop van alcohol. Bij de andere twee verenigingen ligt dit percentage een stuk lager.

6.3 Dilemma's

Binnen dilemma's die spelen rondom alcoholgebruik in sportkantines kan onderscheid worden gemaakt tussen bestuurlijk beleid in relatie tot draagvlak binnen de vereniging (paragraaf 6.3.1), het belang van barinkomsten (paragraaf 6.3.2), de leeftijdsgrens (paragraaf 6.3.3), alcoholgebruik en verkeer (paragraaf 6.3.4) en prestatie vs. recreatie (6.3.5). Deze dilemma's zijn niet allemaal expliciet genoemd door de informanten. Vaker kwamen ze impliciet aan de orde en zijn ze door de onderzoeker uitgelicht. In veel gevallen lijken de informanten de dilemma's met betrekking tot alcoholgebruik binnen de vereniging namelijk niet bewust te ervaren, terwijl er onder de oppervlakte wel degelijk een aantal kwesties spelen.

6.3.1 Beleid in relatie tot draagvlak

Verenigingsbesturen die het convenant Sport en alcohol ondertekenen geven hiermee aan binnen hun vereniging iets te willen doen met dit thema. Het is op dat moment echter niet duidelijk of hiervoor ook draagvlak bestaat bij de leden van de desbetreffende vereniging. Binnen de korfbalvereniging weet men niet zeker of de vereniging een rol heeft in het stimuleren van verantwoord alcoholgebruik. Als ze die heeft dan vervult ze die rol automatisch, want men is er niet bewust mee bezig. Eigenlijk gaat het vanzelf goed omdat de sociale controle hoog is en iedereen elkaar aan durft te spreken, mocht er iemand een keer buiten de pot pissen.

Bij de omnivereniging ligt het anders. Daar geven de pachter en één van de hockeyers in eerste instantie aan dat een sportvereniging geen rol heeft in het stimuleren van verantwoord alcoholgebruik. De vereniging scheidt enkel de voorwaarden en een stukje beleid. Verder ligt die rol bij de ouders zolang het minderjarigen betreft en daarna is het de eigen verantwoordelijkheid. Mocht je binnen de context van de vereniging een keer te veel drinken, dan is het echter wel geaccepteerd als je daar door het barpersoneel of je teamgenoten op wordt aangesproken. Men vergelijkt het met een kroeg. Iedereen is zelf verantwoordelijk voor zijn of haar eigen inname, maar alcohol moet niet gefaciliteerd worden aan minderjarigen. Eén van de vrouwelijke hockeysters is wel van mening dat de sportvereniging een rol heeft in het stimuleren van verantwoord alcoholgebruik en dan met name wanneer je een kaderfunctie bekleedt. Je dient op dat moment het goede voorbeeld te geven aan je pupillen. Het bestuurslid zegt hierover het volgende:

'Je kan het wel als bestuur op de agenda zetten. Je kan wel een poging doen. Ik roep altijd 'Wij zijn niet van de alcoholpolitie, als bestuur of als [vereniging]'. Daar ligt echt de grens. Het moet ook onze ambitie niet zijn om alles te verbieden of alles te willen regelen. Wat we wel moeten doen is uitstralen dat we alcohol een ding vinden en dus op de agenda zetten en dingen aanbieden om te zorgen dat dat zo goed mogelijk gaat.'

Binnen de omnivereniging is er de wens van het bestuurslid om het thema verantwoord alcoholgebruik te promoten onder de seniorenleden. Tot nu toe heeft dat niet de gewenste resultaten opgeleverd. Het bestuurslid zegt hierover:

'Dat ben ik vorig jaar een beetje gaan proberen en toen ging iedereen heel hard lachen.'

Een hockeyer vult aan:

'Ik denk niet dat je er heel veel grote stappen nog in kan zetten zonder dat mensen het als betuttelend en vervelend gaan ervaren. En dan ga je heel erg hard de andere kant op. Zo van 'Dat maak ik echt zelf wel uit'.'

De beheerder van vereniging A heeft een vergelijkbare mening:

'Elk convenant dat je opneemt, over welk onderwerp dan ook. Het is betuttelend, want het gros staat erin van wat je niet mag.'

Een sportvereniging heeft volgens de informanten van vereniging D wel een rol in het stimuleren van verantwoord alcoholgebruik en dan met name op het gebied van alcohol en verkeer. Verder wordt er veel waarde gehecht aan de eigen verantwoordelijkheid met betrekking tot het omgaan met alcohol. Een voetballer zegt hierover:

'Het toezicht op hoe een individu met alcohol omgaat, ik denk dat je dat heel moeilijk algemeen kan organiseren en bij een clubbestuur kan neerleggen.'

Wanneer dronkenschap bij iemand binnen de vereniging een structureel thema wordt, is men van mening dat het eigen team de eerste kring is die hier actie op moet ondernemen. Daarna pas ligt die verantwoordelijkheid bij het clubbestuur.

Uit bovenstaande blijkt dat een groot gedeelte van de informanten van mening is dat een sportvereniging geen rol heeft in het stimuleren van een verantwoord alcoholgebruik. Een dilemma omtrent het voeren van een verantwoord alcoholbeleid voor verenigingsbesturen is dus dat hiervoor mogelijk geen draagvlak bestaat onder verenigingsleden. Zij ervaren maatregelen om verantwoord alcoholgebruik te stimuleren in sommige gevallen als betuttelend.

6.3.2 Het belang van barinkomsten

Alle drie de verenigingen met een kantine in eigen beheer geven aan dat de baromzet van belang is om de vereniging draaiende te houden. Met name de voetbalverenigingen geven aan dat de kantine-inkomsten voor hen van levensbelang zijn. Voor deze twee verenigingen is de druk van alcoholverkoop op de totale baromzet tevens een stuk groter (40-50%) dan bij de korfbalvereniging (10%). Volgens een kaderlid van vereniging B draaien de meeste amateurvoetbalverenigingen met name op kantine-inkomsten. Hij zegt:

'Van de contributie kan je een paar ballen kopen. Als je ziet wat je moet betalen aan de gemeente aan veldhuur en onderhoud op jaarbasis, dan red je het dus niet met je contributie. Dan moet je het hebben van je kantineomzet. Daardoor wordt het ook een beetje gestimuleerd door de gemeente, want als ze die veldhuur omlaag halen, hebben clubs minder geld nodig.'

De schenktijden en drankprijzen zijn van invloed op de kantine-inkomsten. Aangezien alcoholverkoop, met name bij de voetbalverenigingen, een substantieel gedeelte is van die inkomsten, zijn de clubs gebaat bij ruime schenktijden en een gunstig prijsniveau. Wanneer verenigingen echter een verantwoord alcoholgebruik willen nastreven ligt het voor de hand om de schenktijden te beperken en de prijs van alcohol te verhogen. Het voeren van een verantwoord alcoholbeleid kan dus op gespannen voet leven met het belang van kantine-inkomsten voor een vereniging.

6.3.3 Leeftijdsgrens

De leeftijdsgrens voor het drinken van alcohol is sinds 1 januari 2014 verhoogd naar 18 jaar. Drankgebruik onder jongeren is bij twee verenigingen geen issue omdat er geen jeugdleden zijn (vereniging D) of alleen leden van 16 jaar en jonger die nooit om alcohol vragen (vereniging B). Binnen de twee andere verenigingen spelen er dilemma's rondom deze leeftijdsgrens.

Vereniging A heeft met name jonge jeugdteams, maar in één van de seniorenteams zit een 17-jarige jongen die wel alcohol krijgt van de barvrijwilligers. Het bestuurslid zegt hierover:

'Iedereen schenkt hem bier. Ik heb nog nooit iemand gezien die het niet doet... En het zijn ook meestal zijn ouders die achter de bar staan over het algemeen. Dus uh. Ja dat vind ik wel een lastige want moet je zo iemand dan uh, ja officieel moet je hem weigeren. Want als je betrapt wordt ben je de sigaar natuurlijk.'

De jeugdleden van vereniging C geven aan dat ook zij op 17-jarige leeftijd bier drinken. Dit gebeurt echter niet binnen verenigingsverband, maar wel in teamverband:

'Er is heel veel behoefte aan in ons team, ongeacht de alcoholwet, dat we gewoon af en toe met z'n allen een biertje drinken. Dat hoort er gewoon bij en ik weet niet of hier ouders zitten maar ik wil jullie uit de droom helpen dat toen de alcoholwet nog 16 was, dat iemand zijn eerste biertje dronk toen hij 16 was, want dat was echt niet zo.'

Zodra jeugdteams buiten de vereniging zijn kan het barpersoneel niet toezien op een correcte naleving van de leeftijdsgrens. In het geval van vereniging A wordt er alcohol geschonken aan een 17-jarige binnen de vereniging. De vereniging ervaart het als een dilemma of dit wel of niet zou moeten gebeuren. Officieel mag het natuurlijk niet, maar aangezien ouders van deze jongen zelf achter de bar staan en hem bier schenken, doen andere barvrijwilligers dat ook.

6.3.4 Alcoholgebruik en verkeer

Bij alle verenigingen komt het voor dat mensen na een verenigingsbezoek met te veel alcohol op achter het stuur gaan zitten. Volgens een bestuurslid van vereniging D wordt dit echter wel minder. Het wordt niet duidelijk waaruit dat volgens hem blijkt.

Een teamgenoot van één van de voetballers vertoont dit gedrag echter nog regelmatig. Daar wordt dan bijna altijd wel iets van gezegd. Men geeft elkaar binnen het team dan ook bijval, maar als er niets verandert in het gedrag van die persoon, dan houdt men er op een gegeven moment ook wel weer mee op. Teamgenoten en het barpersoneel kunnen een

bijdrage leveren aan het verminderen van dergelijk gedrag, maar volgens de informanten is de persoon uiteindelijk zelf verantwoordelijk.

De informanten van vereniging A geven aan rekening te houden met hun drankgebruik wanneer zij met de auto naar de vereniging zijn gekomen. Eén van hen stapt af en toe nog in de auto als hij meer dan twee glazen alcohol heeft gedronken. Daarnaast zijn alle informanten op de hoogte van een aantal anderen binnen de vereniging die met meer dan twee biertjes op nog de auto naar huis pakken. De meeste komen echter op de fiets of laten de auto staan als ze hebben gedronken. Het kaderlid van vereniging A heeft wel eens autosleutels afgepakt en iemand zelf naar huis gebracht.

Ook bij vereniging B zijn er wel eens autosleutels afgepakt. Dat gebeurt echter maar heel zelden. Een barvrijwilliger zegt daarover:

‘Als je tegen iemand zegt van geef je sleutels maar en ze willen geen taxi nemen, dan gebeurt het zelfs wel eens, niet vaak, maar dan wordt de desbetreffende persoon gewoon thuisgebracht.’

Bij vereniging B is de parkeerruimte voor fietsen redelijk recentelijk uitgebreid. Een barvrijwilliger vertelt dit om aan te geven dat verenigingsbezoekers voornamelijk met de fiets naar vereniging B komen. Het percentage fietsers wordt op zaterdag ingeschat op zo'n 80% van alle bezoekers.

Ook bij vereniging D komt het grootste gedeelte van de bezoekers volgens een voetballer op de fiets, maar zijn er tevens verhalen bekend van mensen die met te veel alcohol op achter het stuur gaan zitten. Een voorbeeld daarvan is een teamgenoot van deze voetballer. Hij is door zijn teamgenoten meerdere malen aangesproken op het feit dat hij met meer dan de toegestane hoeveelheid alcohol op, toch vanuit de vereniging met de auto naar huis rijdt. Hij blijft dit gedrag echter vertonen.

Ook de omnivereniging is geen uitzondering wat dit betreft. Als er een feestje is geweest op zondag, staan maandag nog veel auto's van mensen die een taxi hebben genomen op de parkeerplaats. Toch geldt dat niet voor iedereen. De deelnemers van de focusgroep die in het bezit zijn van een rijbewijs geven allemaal aan dat ze rekening houden met hun alcoholinname als ze met de auto naar de club zijn gekomen. Wanneer ze van plan zijn om alcohol te drinken, komen ze met de fiets. De hockeyveteraan denkt echter dat er altijd mensen zullen zijn die met alcohol op auto rijden:

‘Waar gedronken wordt, stappen mensen in de auto met een slok op achter het stuur.’

6.3.5 Prestatie vs. recreatie

Een laatste dilemma dat tijdens de focusgroepgesprekken naar voren kwam, is dat van prestatie versus recreatie. Zoals bleek uit het literatuuronderzoek heeft alcohol een negatieve invloed op de sportieve prestatie. Presteren is echter niet voor alle sporters de belangrijkste reden om te sporten. Een hoop verenigingsleden hechten meer waarde aan het recreatieve aspect van de sport en vinden dat een biertje daarbij hoort. Dit levert voor sportverenigingen dilemma's op.

Bij bijna alle verenigingen hebben in het verleden wel eens incidenten plaatsgevonden waar situaties door alcoholgebruik uit de hand liepen. Zo is er bij vereniging A ooit een speler geweest die voorafgaand aan zijn wedstrijd bier stond te drinken. Hier is door de coach op gereageerd door deze speler op de bank te zetten. Tevens is een A-speler *‘helemaal*

dronken' komen opdagen voor zijn training. Hij was niet meer in staat om een bal te vangen en is door zijn trainer naar huis gestuurd. Deze incidenten lijken de informanten geen zorgen te baren. Ze moeten er om lachen.

Ook bij vereniging B zijn er voorbeelden bekend van leden die drinken voorafgaand aan een sportieve prestatie. Een teamleider geeft aan dat er voor het sporten naar zijn zin te veel wordt gedronken door zijn spelers en ook spelers van andere teams. Hij is van mening dat de prioriteit van spelers vroeger meer bij de sport lag en nu meer bij de kroeg. Een bestuurslid vult hem als volgt aan:

'Men wil graag hoog spelen, maar er zo weinig mogelijk voor te doen of laten hebben'.

Dit hangt men echter niet alleen op aan het alcoholgebruik. Het is met name een mentaliteitskwestie. Daarnaast wordt er binnen de vereniging geen alcohol gedronken voor de sportprestatie. Hier wordt bij vereniging B goed op gelet. Men kan echter niet voorkomen dat het buiten de vereniging wel gebeurt, bijvoorbeeld op de avond voor een wedstrijddag.

Bij vereniging C merkt men een tegenovergestelde trend, een bepaalde professionalisering, met name binnen de hockeysport. In Jongens A1 is het *'not done'* om ongezond te eten of alcohol te drinken, met name voor of na een sportieve inspanning. Volgens de aanwezige voetballer heeft dit te maken met het prestatieniveau. Volgens een oudere hockeyer is er überhaupt sprake van een mentaliteitsverandering binnen het hockey. Als je op hoog niveau wil spelen, moet je er steeds meer voor doen en laten.

Binnen vereniging A is er recentelijk een conflict geweest over een feest dat de vereniging organiseerde op vrijdagavond. De trainer van het tweede en de A1 was het daar niet mee eens en heeft daarover tijdens een Algemene Ledenvergadering vragen gesteld. Uiteindelijk bleek hij één van de weinigen te zijn die van mening was dat een feest voorafgaand aan een competitiedag geen goed idee was. De informanten vinden dat het wel moet kunnen, zo lang iedereen zelf zijn verantwoordelijkheid neemt. De sportprestaties op de dag na het feest bleven echter wel achter ten opzichte van het niveau op een gemiddelde competitiedag.

Bij vereniging C ervaart één van de leden structureel een bepaalde mate van druk om bier te drinken, omdat dit de norm is in het team waarin ze speelt. Wanneer zij een biertje bij de bar gaat inwisselen voor cola, krijgt ze van haar teamgenoten regelmatig een opmerking als: *'Waarom wil je geen bier?'* De andere informanten geven aan dit vervelend te vinden, maar hun ervaring is dat iedereen zelf beslist wat hij of zij drinkt. Niemand anders heeft een dergelijke ervaring gehad binnen de vereniging.

Over het algemeen vinden de informanten dat ieder voor zich beslist of en in welke mate er alcohol wordt genuttigd. Wat betreft drankgebruik voor het sporten zijn de meningen verdeeld. Binnen de ene vereniging is een feest voor een competitiedag geen probleem, terwijl er binnen een andere vereniging wordt geconstateerd dat er te veel alcohol wordt genuttigd voorafgaand aan de sportieve prestatie.

6.4 De (on)geschreven regels

In deze paragraaf komt het beleid aan de orde dat de vier verenigingen voeren omtrent verantwoord alcoholgebruik.

Het bestuurslid van de korfbalvereniging verstaat onder verantwoord alcoholbeleid dat er geen auto gereden wordt na het drinken van alcohol en dat de leeftijdsgrenzen in acht worden genomen. Er wordt echter wel alcohol geschonken aan een 17-jarige speler van een seniorenteam.

Tevens geeft het bestuurslid aan waarde te hechten aan de voorbeeldrol van jeugdtrainers en coaches. Volgens het bestuurslid betekent dat het volgende:

'Dat ik niet 20 bier ga drinken waar mijn A-tjes bij staan want dat is niet helemaal het goede voorbeeld.'

Hierover staan echter geen afspraken op papier. Het wordt meer gezien als een ongeschreven regel dat jeugdbegeleiders in functie geen alcohol drinken. Volgens het bestuurslid gaan die zaken binnen de vereniging vanzelf goed. Er is nooit een reden geweest om daarover iets op papier te zetten. Vandaar ook dat de korfbalvereniging geen beleidsdocumentatie heeft met betrekking tot alcohol.

Wel hangt er een barbordje aan de muur (zie afbeelding 6.3). Een bestuurslid vertelt hierover:

'Het enige is het barbordje met schenktijden en de leeftijd. Dus inderdaad dat er niet wordt geschonken tijdens jeugdactiviteiten en op trainingsavonden vanaf 20.00 uur en op zaterdag vanaf 14.00 uur uit mijn hoofd.'

Afbeelding 6.3: Barbordje korfbalvereniging (Foto gemaakt door Van den Assem, 2014).

Daarnaast hebben alle barvrijwilligers online een IVA-training gedaan. Daarbij wordt echter wel opgemerkt dat het *'niets voor stelt.'* Verder zijn er geen incidenten waardoor de club het niet nodig vindt om het alcoholbeleid vast te leggen op papier.

Een bestuurslid heeft het gevoel dat vereniging C als grote vereniging een voorbeeldfunctie heeft en al voorop loopt op het gebied van verantwoord alcoholbeleid. Voor jeugdfesten is namelijk een zeer uitgebreid protocol geschreven met betrekking tot alcoholgebruik en op

zaterdag wordt er pas vanaf 4 uur alcohol geschonken. Daar kijken bezoekers nog wel eens raar van op. De leden zijn er inmiddels wel aan gewend.

De jeugdleden zijn de doelgroep waar het alcoholbeleid van de vereniging zich op focust. Er is een zeer uitgebreid protocol voor met name de zogenaamde AB-feesten. Sinds de wetswijziging is een dergelijk feest nog niet georganiseerd. In de toekomst worden de AB-feesten namelijk alcoholvrij, maar men wil de jongeren eerst laten wennen aan de nieuwe regeling, voordat ze een dergelijk feest weer organiseren.

Het alcoholbeleid binnen de vereniging blijkt kwetsbaar. Mocht de portefeuillehouder er om wat voor reden dan ook mee ophouden, dan is het maar de vraag of, door wie en op welke manier dit wordt ingevuld. De voetballer omschrijft het als volgt:

‘Als zij tegen een boom aanrijdt, ik weet niet wie het over gaat nemen.’

Wat betreft de beleidsdocumentatie heeft het algemeen bestuur van de omnivereniging twee documenten opgesteld: een beleidsdocument met betrekking tot alcohol op AB-feesten, vastgesteld op 15 april 2008 (9 pagina's) en een memo aan het algemeen bestuur aangaande het opfrissen van dit alcoholbeleid daterend van 9 april 2012 (7 pagina's). Het doel van het beleid van 2008 is om *‘de veiligheid van de feestgangers te vergroten en de eigendommen van [de vereniging] te beschermen’*. In hoofdpunten omvat het beleid het noteren van alle namen, de controle van legitimatie, polsbandjes voor 16+ers, de inzet van professionele beveiligers, de wijkagent en blaastesten. Het beleidsplan is geschreven naar aanleiding van een proef met blaastesten tijdens een feest voor eigen leden en introducees uit de A en B categorie (14 tot en met 18 jaar). Die proef kende de volgende conclusie:

‘Wat uit de testen is gebleken, is dat er veel wordt gedronken, zowel door degenen die dat helemaal nog niet mogen op het feest als door de 16+ers en zowel voorafgaand (indrinken) als tijdens het feest.’

De memo aan het algemeen bestuur van vereniging C is door de portefeuillehouder geschreven met de volgende reden:

‘Het [bestuur] heeft in januari 2012 enigszins spontaan besloten om alcohol tijdens AB-feesten af te schaffen en introducees niet meer toe te laten. Het besluit lijkt vooral genomen op grond van ongenoegen over de inspanningen en twijfel over veiligheid, zeker gezien de toegenomen kennis over de schadelijke gevolgen van alcoholgebruik door jongeren.’

Bovenstaande drooglegging is later weer teruggedraaid, maar lijkt in verband met de veranderende alcoholleeftijd bij het volgende AB-feest weer van kracht te zijn in verband met de ophoging van de alcoholleeftijd. Deze wettelijke bepaling heeft dus voor en verandering in beleid gezorgd.

Bij vereniging B wordt al een aantal jaar een duidelijk en streng alcoholbeleid gevoerd. De leden zijn hiervan op de hoogte en zorgen niet voor problemen. Men gedraagt zich over het algemeen netjes en als er een keer iemand te veel heeft gedronken dan wordt hij of zij daarop aangesproken door het barpersoneel of een bestuurslid.

Het alcoholbeleid van deze vereniging omvat een half A4. Hierin staat beschreven dat er alleen geschonken wordt aan mensen van 18 jaar en ouder en dat er beperkt geschonken wordt aan mensen die met de auto zijn. In het alcoholbeleidsdocument is dit als volgt omschreven:

'Leden waarvan de barman weet dat zij met de auto zijn gekomen, kunnen een beperkte hoeveel alcohol verkrijgen. Dit wordt in de gaten gehouden door de barman zelf. Als leden toch teveel hebben gedronken zal de autosleutel worden ingenomen of wordt er een taxi gebeld.'

Daarnaast staat in het beleid vermeld op welke plaatsen binnen de vereniging alcohol mag worden geconsumeerd en op welke momenten.

Het beleid dat de vereniging voert, uit zich daarnaast in de drankprijzen. Een glas fris is te koop voor een euro. Die prijzen zijn bewust zo laag omdat men vindt dat iedereen een glas fris moet kunnen betalen. Een biertje kost €1,75.

Naast het formele beleid hecht men binnen de vereniging sterk aan normen en waarden. De voorzitter gaat er bijvoorbeeld van uit dat trainers en leiders weten dat ze geen alcohol drinken als ze in functie zijn. Hier worden geen afspraken over gemaakt. Het gebeurt gewoon niet. Een barvrijwilliger zegt:

'Neem echt van mij aan. Als er een leider komt en die pakt voor zijn wedstrijd een biertje. Voor hij die halverwege op heb, is dat bekend bij het bestuur en dan kan hij gelijk vertrekken.'

Vereniging D heeft een bestuursreglement sport en alcohol bestaande uit 6 pagina's. Dit document is gebaseerd op het model bestuursreglement 'alcohol in sportkantines' van NOC*NSF en bevat net als dit document de paragrafen algemene bepalingen, sociaal hygiënische bepalingen en paracommercie-bepalingen. In dit document staan echter nog wel de oude leeftijdsgrenzen voor alcohol vermeld, namelijk 16 jaar en ouder voor zwakke alcoholhoudende drank en 18 jaar en ouder voor sterke drank.

Alle verenigingen binnen dit onderzoek voeren een bepaalde vorm van beleid omtrent verantwoord alcoholgebruik. Bij drie van de vier verenigingen staat het formele beleid vermeld in een beleidsdocument. Daarnaast zijn de waarden en normen van de verenigingsleden van invloed op bepaalde ongeschreven regels die spelen. Zo vindt men het logisch dat jeugdkaderleden het goede voorbeeld geven aan hun pupillen en dat er binnen de vereniging een beetje op elkaar gelet wordt. De sociale controle is groot en daarnaast heeft iedereen altijd nog een eigen verantwoordelijkheid op het gebied van alcohol. Twee van de vier verenigingen geven aan het daarom niet nodig te vinden om een uitgebreid alcoholbeleid op papier te hebben staan.

Een bestuursreglement is echter wel een vereiste voor een vereniging om in het bezit te zijn van een DHW-vergunning. Het convenant Sport en alcohol kan onder andere ondersteuning bieden bij het opstellen van een dergelijk document. In de volgende paragraaf worden de betekenissen die informanten verbinden aan dit convenant in beeld gebracht.

6.5 Inhoud en uitingen van het convenant

In deze paragraaf wordt onderscheid gemaakt tussen de betekenissen die informanten verbinden aan het convenant Sport en alcohol en de zogenaamde hardware uitingen van dit convenant binnen de vereniging. Daaronder worden tastbare materialen verstaan die aan de verenigingen ter beschikking worden gesteld om verantwoord alcoholgebruik te stimuleren. Voorbeelden hiervan zijn promotiematerialen van de BobSport-campagne en barbordjes met schenktijden en drinkregels in de kantine.

6.5.1 Inhoud van het convenant

Van de 19 informanten die hebben deelgenomen aan dit onderzoek, waren er 11 op de hoogte van het feit dat hun vereniging het convenant Sport en alcohol heeft ondertekend. Bij vereniging A weten alle vier de informanten ervan. Bij vereniging B zijn twee van de vier informanten op de hoogte, bij vereniging C drie van de acht en bij vereniging D twee van de drie.

Dat men op de hoogte is van de ondertekening betekent echter niet dat men ook op de hoogte is van de inhoud van het convenant. Over die inhoud bestaan een aantal misvattingen bij de informanten:

Voorzitter vereniging B: *'Zelfs de grote zuipverenigingen hier, Sterrenwijk, Odin, DHSC, die hebben allemaal het convenant ondertekend.'*... '

Voorzitter vereniging B: *'Dat convenant wil het alcoholbeleid ontmoedigen.'*

Pachter vereniging C: *'Er staat volgens mij in dat bar verantwoordelijk is voor de hoeveelheid alcohol. En dat er op evenementen gecontroleerd wordt door het bestuur en dat je op competitiedagen van 11 uur of van 1 uur mag schenken of dat soort dingen.'*

Daarnaast zijn de ervaringen met het convenant niet altijd positief. De beheerder van vereniging A vertelt:

'Ik heb altijd moeite met iets op papier zetten wat heel erg moeilijk is te omschrijven. Op het moment dat je dat gaat doen, gaan anderen er vragen over stellen. En dan krijg je zo'n oeverloos geouwehoer.'

Over het algemeen weet men echter wel dat de strekking is dat het convenant streeft naar een verantwoord alcoholbeleid binnen sportvereniging en in die gedachte kunnen de clubs zich wel vinden:

Voetballer vereniging C: *'Ik denk dat het gaat om verantwoord beleid ten opzichte van spelers en bezoekers bij een club, in hoeverre we daar een rol in kunnen spelen.'*

Barvrijwilliger vereniging B: *'Uiteindelijk moet het niet zo zijn dat je sportvereniging een kroeg wordt. En het alcoholgebruik mag wel gerelateerd zijn aan de sport.'*

Vereniging A heeft het convenant met name ondertekend omdat het een goede uitstraling geeft naar ouders van jeugdleden toe. Een jeugdtrainster vult aan dat ze de ondertekening een goede zaak vindt vanuit de rol die je als sportvereniging hebt in gezondheidsbevordering. Je wil beweging en gezond gedrag stimuleren en daar past dit initiatief goed bij. Een bestuurslid voegt nog toe dat het geen consequenties of sancties oplevert als een vereniging niet actief beleidsveranderingen doorvoert aan de hand van het convenant. *'Waarom zou je het dan niet ondertekenen?'*

Bij vereniging B denkt men daar hetzelfde over. Men denkt dat het convenant geen zin heeft omdat er geen sancties op staan, maar wil het wel ondertekenen omdat het een positieve invloed heeft op het imago van de club. Verder levert het echter niets op. Bij vereniging C vindt men dat het convenant een vrijblijvend karakter heeft.

Geen van de verenigingen denkt dat het convenant voor wezenlijke veranderingen heeft gezorgd binnen de club. De verenigingen waren, bewust of onbewust, al bezig met de thema's die het convenant omvat. Bij vereniging A heeft de ondertekening wel voor een stukje extra bewustwording gezorgd binnen de club. Bij vereniging C helpt het convenant de portefeuillehouder om over het thema na te blijven denken en het binnen de vereniging op de agenda te houden.

6.5.2 Uitingen van het convenant

Met uitingen van het convenant wordt bedoeld op alle materialen die laten zien dat de vereniging het convenant Sport en alcohol heeft ondertekend. Dit kan bijvoorbeeld vermeld staan in beleidsdocumentatie of zichtbaar zijn in de kantine doordat bepaalde materialen aanwezig zijn. Op verschillende manieren zijn uitingen van het convenant gevonden binnen de verenigingsgebouwen van de deelnemende sportclubs. Vereniging C en D hebben het Convenant Sport en alcohol opgenomen in hun beleidsdocumentatie. In de memo aan het algemeen bestuur van vereniging C aangaande het oprispen van het alcoholbeleid staat over het convenant het volgende vermeld:

'Mij is opgevallen dat het nog vrij lastig is om de communicatie hierover op te pakken. Een stuk op onze website wordt niet vanzelf door iedereen gelezen. Bovendien vraag je om een gedragsverandering en dat gaat een stuk verder dan informatie overbrengen. Er zullen veel meer kanalen moeten worden ingezet, bijvoorbeeld flyers, e-mailnieuwsbrieven, informatieavonden, etc. Hier is dus nog veel te verbeteren.'

Een bestuurslid van vereniging D heeft dezelfde mening. Hij vindt het lastig om binnen de club over het convenant te communiceren. Vereniging D benoemt het Convenant Sport en alcohol wel op de volgende manier in haar gedragsregels:

Daarnaast heeft zich gecommitteerd aan het Convenant Sport en Alcohol, dat is vormgegeven door de Vereniging Sport Utrecht (VSU) en bijna alle Utrechtse voetbalverenigingen. Het belangrijkste concrete punt is dat er geen alcohol (incl. sterke drank) wordt geschonken aan personen onder de 18 jaar. Daarnaast wordt iedereen gevraagd 'te genieten met mate' en anderen op hun gedrag aan te spreken wanneer hier aanleiding toe is.

Een andere uiting van het convenant zijn promotiematerialen die vanuit het convenant zijn verstrekt aan de verenigingen in het kader van de BobSport-campagne. Het doel van de campagne is bezoekers van de sportkantine nuchter naar huis te laten rijden en zichzelf en hun vrienden zo veilig thuis te brengen. De VSU heeft promotiematerialen voor deze campagne verspreid onder de deelnemende verenigingen. Na afloop van de focusgroepgesprekken hebben bij de deelnemende verenigingen observaties plaatsgevonden. Toen waren bij alle vier de verenigingen nog tekenen van de BobSport-campagne aanwezig. Vereniging A had bijvoorbeeld nog een poster van de campagne hangen, bij binnenkomst meteen zichtbaar aan de binnenkant van de deur (afbeelding 6.4).

Afbeelding 6.4: BobSport-campagne bij vereniging A (Foto gemaakt door Van den Assem, 2014)

Bij vereniging C hingen drie van dergelijke posters. Vereniging B had geen posters, maar wel een treetje van de Bob Sport campagne aan de muur hangen.

Bij vereniging D waren geen materialen meer zichtbaar die in het kader van de Bob Sport campagne zijn uitgedeeld. Deze vereniging heeft echter wel een Bob sport sponsorbord naast het hoofdveld hangen. Dit bord is de vereniging cadeau gedaan als bedankje voor het ter beschikking stellen van de accommodatie tijdens de ondertekening van het huidige convenant op 25 maart 2013.

Informanten binnen vereniging A en B spreken zich positief uit over de BobSport-campagne. De campagne spreekt mensen aan en gekeken naar het aantal verkeersdoden en de bewustwording daaromheen, is men het erover eens dat dit een nuttige campagne is.

Een hockeyer van vereniging C geeft daarnaast aan dat een kracht van de Bob campagne is dat er sprake is van terugkerende prikkels die op verschillende manieren worden gegeven. De verenigingen zien de BobSport-campagne dan ook als een waardevol onderdeel van het convenant. Verder hebben geen van de informanten die deelnamen aan het onderzoek een idee over de manier waarop een initiatief als het convenant Sport en alcohol meer van waarde kan zijn voor de deelnemende verenigingen. Wel geven informanten vanuit vereniging C aan dat terugkerende prikkels van belang zijn om bewustwording te bereiken. Tijdens een bijeenkomst van NOC*NSF over effectiever alcoholbeleid binnen de sport, werd bovenstaande onderschreven door Lynn Voogt, gedragswetenschapper bij een onderzoeks- en adviesbureau voor bewuste en onbewuste gedragsverandering.

Niet alle informanten waren voorafgaand aan de focusgroepgesprekken dus op de hoogte van het bestaan van het convenant. Bestuursleden ervaren soms ook moeite om de achterban over dit initiatief te informeren. Daarnaast geven zij aan dat alcohol binnen hun vereniging geen problemen oplevert. Ze hebben het convenant met name ondertekend omdat het een positieve uitstraling geeft naar de omgeving. Binnen de verenigingen is weinig of niets veranderd sinds de ondertekening van het convenant. Bij één van de verenigingen is het convenant opgenomen in het bestuursreglement omtrent sport en alcohol. Bij alle vier de verenigingen zijn op

verschillende manieren uitingen van de BobSport-campagne aangetroffen. De vereniging ervaren dit als een nuttige en positieve campagne.

6.6 Maatschappelijke verantwoordelijkheid

Het voeren van een verantwoord alcoholbeleid is een manier waarop sportverenigingen een maatschappelijke verantwoordelijkheid kunnen tentoonspreiden. Om bovenstaande bevindingen in een breder perspectief te kunnen plaatsen, is de informant daarom gevraagd naar de mate waarin zij denken dat een sportvereniging een maatschappelijke verantwoordelijkheid heeft. Binnen alle verenigingen is men van mening dat een sportvereniging die verantwoordelijkheid heeft. Wat dat precies betekent, is per club echter wel verschillend.

Bij vereniging A zijn alle informanten van mening dat een sportvereniging die verantwoordelijkheid inderdaad heeft. Een jeugdtrainer heeft daarbij met name de associatie dat het klimaat waarin gesport wordt veilig moet zijn. Een speler is het hiermee eens en vult aan dat het met name voor jeugd een veilige plek moet zijn waar ze kunnen sporten en zich sociaal kunnen ontwikkelen. Volgens de kantinebeheerder leert men daarnaast winnen en verliezen, samenwerken en integreren.

Bij vereniging B wordt bij de maatschappelijke verantwoordelijkheid van een sportvereniging vooral gedacht aan fatsoensnormen, waarden en respect. De sportvereniging is een plaats waar deze zaken worden bijgebracht en daarmee heeft de club meer verantwoordelijkheden dan alleen *'het organiseren van het spelletje'*.

Ook bij vereniging D is men van mening dat een sportvereniging meer is dan alleen een verzameling mensen die samen sporten. Een speler zegt:

'Een sportvereniging is meer dan een gezondheidsvereniging, het is ook een gezelligheidsvereniging.'

De betrokkenen denken echter dat dit bij andere clubs meer aan de orde is dan bij hun eigen vereniging. Dat dichten ze toe aan het ontbreken van jeugdleden. Leden hoeven als het ware niet meer te worden opgevoed.

Binnen de omnivereniging vertelt een hockeyer dat maatschappelijke verantwoordelijkheid zit in de opvoeding die door scheidsrechters, coaches en aanvoerders gebeurt. Volgens de pachter gaat het met name om hoe mensen met elkaar omgaan. Een voetballer vult aan:

'De excessen bij voetbal op het veld zijn enorm maar wij als [vereniging] pakken daarin onze verantwoordelijkheid. Dit stralen wij uit naar buiten toe. Zo gaan we onze sport benaderen. Zo gaan we met mensen en tegenstanders om. Dan pak je je verantwoordelijkheid. Of het nou om alcohol gaat of iets anders, het gaat om waarden en normen.'

6.7 Resumé

In dit hoofdstuk is duidelijk geworden dat informanten over het algemeen positieve associaties hebben bij sport en alcohol. Er spelen echter een aantal dilemma's rondom dit thema binnen de sportverenigingen. Alle verenigingen voeren, formeel of informeel, beleid op het gebied van alcohol. Het convenant Sport en alcohol kan ze hierbij ondersteuning bieden. Vaak wordt dit echter als betuttelend en vrijblijvend ervaren. De informanten zijn van mening dat sportverenigingen een maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben, maar het stimuleren van een verantwoord alcoholbeleid lijkt hier over het algemeen niet binnen te passen.

7. Analyse

In dit hoofdstuk worden de verkregen resultaten geanalyseerd aan de hand van het analysekader waarin betekenisgeving (Wieck, 1995) en symbolen als dragers van betekenis (Yanow, 1996; Scott, 2008) centraal staan. Er wordt dieper ingegaan op de betekenissen die de informanten toekennen aan alcoholgebruik binnen sportverenigingen. Ook wordt stilgestaan bij de artefacten die alcoholgebruik en alcoholbeleid binnen de vereniging in beeld brengen.

In dit hoofdstuk worden de betekenissen die informanten geven aan alcoholgebruik binnen sportverenigingen geanalyseerd aan de hand van de gedane uitspraken. Het is daarbij niet het doel om tot generaliseerbare uitkomsten te komen. Mogelijke verschillen binnen de betekenisgeving van de informanten is in kaart gebracht. Het doel is om inzicht te verkrijgen in de manier waarop in de alledaagse praktijk van de sportvereniging wordt omgegaan met alcoholgebruik, ten einde een bijdrage te leveren aan de discussie over alcoholbeleid in sportkantines.

7.1 Heersende alcoholnorm

Zoals uit de literatuurstudie naar voren kwam is de fysieke en sociale beschikbaarheid van alcohol binnen de setting van de sportvereniging redelijk hoog. De fysieke beschikbaarheid uit zich bij de verenigingen binnen dit onderzoek met name in de prijs (€1,20 tot €1,80 voor een glas bier) en de diversiteit van het aanbod (van bier, witte wijn, rode wijn en rosé tot speciale bieren, mixdrankjes en champagne). Dit zijn voorbeelden van omgevingsfactoren die het handelen van mensen beïnvloeden zonder dat deze mensen daar invloed op hebben (Weick, 1995). Verenigingsbezoekers worden in hun keuzes namelijk beïnvloed door het aanbod en het prijsniveau in de kantine. De sociale beschikbaarheid van alcohol uit zich in de normen en waarden met betrekking tot alcohol (Van der Meer & van Bergen, 2011). Hoe hoger de fysieke en sociale beschikbaarheid, des te hoger is het alcoholgebruik (Babor, Caetano & Caswell, 2010).

Bij de sportverenigingen binnen dit onderzoek wordt alcoholgebruik als normaal gezien en heeft men er met name positieve associaties bij. De informanten brengen alcohol in verband met sfeer, gezelligheid en saamhorigheid. Eén van de hockeyers van de omnivereniging noemt de derde helft: *'een gedeelte van de identiteit van de hockeyclub'*. Wanneer men sport binnen een vereniging waar de derde helft op deze manier wordt gekarakteriseerd, is de kans groot dat men positieve associaties heeft bij sport en alcohol. Volgens Weick (1955) is betekenisgeving namelijk een sociaal proces en wordt een identiteit gevormd in interactie. Stokvis (z.j.) stelt dat een sportvereniging een vereniging is van gelijkgestemden waarin men streeft naar homogenisering. Volgens hem spelen gemeenschappelijke waarden en normen binnen een sportvereniging een grote rol.

De kans is dus groot dat veel leden van deze vereniging bovenstaande mening delen en dat deze opinie in stand wordt gehouden doordat de socialisering van nieuwe leden gemakkelijk verloopt wanneer er veel gelijkenis bestaat tussen rekruteringsveld en ledenbestand.

De overwegend positieve associaties met sport en alcohol komen overeen met een onderzoek van Driessen en te Rietstap (2009), dat een neutrale tot vrij positieve attitude vond van teamsporters ten opzichte van alcohol. Van der Meer en van Bergen (2011) constateerden daarnaast dat bij 33% van de Utrechtse sportverenigingen het drinken van alcohol als normaal wordt gezien. Bij 40% wordt het drinken van alcohol gedefinieerd als acceptabel, mits het met mate gebeurt.

De heersende norm wat betreft alcohol is volgens de informanten binnen dit onderzoek afhankelijk van de sport, de cultuur binnen de vereniging, het eventuele team waarin men speelt, het niveau waarop wordt gesport en de eigen denkbeelden ten opzichte van alcohol. Over het algemeen is men van mening dat teamsporters meer drinken dan individuele sporters. Dit komt overeen met bevindingen van Breedveld en Tiessen-Raaphorst (2006) en van der Meer en Schreurs (2011). Een hockeyster omschrijft dit als volgt:

"Nou die teamsport, daar hoort inderdaad die gezelligheid, bijkletsen en blijven hangen. En daar wordt meer gedronken dan bij een individuele sport, want dan ga je na het sporten toch veel sneller naar huis."

Deze hockeyster heeft in het verleden individuele sporten beoefend. Dat is van invloed op haar betekenisgeving. Dat proces is volgens Weick (1955) immers retrospectief. Betekenisgeving in het heden vindt plaats door middel van ervaringen uit het verleden. Onder invloed van de toenemende aandacht voor gezondheid binnen de maatschappij lijkt het alcoholgebruik binnen de sportvereniging volgens de informanten te zijn afgenomen. Dit komt overeen met de landelijke trend. De alcoholconsumptie per hoofd van de bevolking is in de afgelopen drie decennia namelijk licht gedaald (STAP, 2013) en de aandacht voor een gezonde leefstijl, en met name voldoende sportbeoefening en een bewust eet- en drinkpatroon, is in de afgelopen jaren toegenomen (Breedveld, Kamphuis & Tiessen-Raaphorst, 2008).

De informanten binnen dit onderzoek gaven aan dat alcoholinname in de eerste plaats de eigen verantwoordelijkheid van het individu is. Volwassenen bepalen zelf hoeveel alcohol ze drinken. Binnen alle deelnemende verenigingen speelt sociale controle echter ook een belangrijke rol. Men houdt elkaar in de gaten en spreekt elkaar aan op ongewenst gedrag omtrent alcohol. Dit gebeurt over het algemeen in eerste instantie door teamgenoten en barpersoneel en in tweede instantie door andere verenigingsbezoekers. Aangezien de heersende alcoholnorm sterk afhankelijk is van de cultuur van de sportvereniging, is deze norm moeilijk te veranderen. Een sportvereniging is een vereniging van gelijkgestemden die vaak vanuit het eigen netwerk nieuwe leden werft. Zo blijft de cultuur in stand.

7.2 Dilemma's

Bij de vereniging binnen dit onderzoek spelen in bepaalde mate, zowel expliciet als impliciet, dilemma's met betrekking tot alcoholgebruik. Het eerste dilemma is dat er beleid wordt gevoerd ten aanzien van verantwoord alcoholgebruik, terwijl er in meerdere gevallen geen draagvlak voor dit onderwerp bestaat bij de leden van de vereniging. In termen van Weick (1995) wordt geloofwaardigheid gezocht in een logische samenhang. Een meerderheid van de informanten ziet geen logische samenhang tussen een sportvereniging en het stimuleren van verantwoord alcoholgebruik. Een dilemma omtrent het voeren van een verantwoord alcoholbeleid voor verenigingsbesturen is dus dat hiervoor beperkt draagvlak bestaat onder verenigingsleden. Zij ervaren maatregelen om verantwoord alcoholgebruik te stimuleren snel als betuttelend.

Meerdere onderzoeken zien sport als een geschikte interventie tegen overmatig alcoholgebruik (Hellandsjø, Watten, Foxcroft, Ingebrigtsen & Relling, 2000; De Bruijn, van Wezep, van Hasselt & Onrust, 2013). Van der Meer en van Bergen (2011) vonden bij hun onderzoek onder Utrechtse sportverenigingen dat 62% van mening was dat sportverenigingen een bepaalde rol hebben in het stimuleren van een verantwoorde omgang

met alcohol. Er leeft bij het merendeel van deze verenigingen echter twijfel over het bestaan van draagvlak binnen de vereniging (Van der Meer & van Bergen, 2011). Deze verwachting wordt bevestigd door de informanten binnen dit onderzoek. Gemeentelijke beleidsintenties zullen derhalve geen reële kans van slagen hebben binnen deze verenigingen.

Een tweede dilemma dat speelt binnen de verenigingen is dat van de invloed van een verantwoord alcoholbeleid op de barinkomsten. Bij veel Utrechtse verenigingen leeft er de angst voor omzetverlies wanneer actief beleid gevoerd wordt op een verantwoord gebruik van alcohol (Van der Meer & van Bergen, 2011). Dat geldt met name voor de twee voetbalverenigingen binnen dit onderzoek. Dit zorgt voor een dilemma: moet de vereniging zich inzetten voor verantwoord alcoholgebruik met het risico barinkomsten te verliezen of optimaal profiteren van de alcoholomzet maar geen verantwoord alcoholbeleid nastreven? Dit dilemma komt voort uit de aanname dat verantwoord alcoholbeleid verminderde barinkomsten tot gevolg heeft. Ten eerste betekent een verantwoord alcoholbeleid niet zonder meer een daling van de alcoholconsumptie. Daarnaast kan een eventuele afnemende alcoholconsumptie worden opgevangen door een toenemende consumptie van frisdrank. Een informant denkt hier anders over:

'Men drinkt sneller tien bier als tien flesjes Spa rood ofzo. Op Spa blauw.'

Het derde dilemma betreft het handhaven van de leeftijdsgrens voor alcohol, met name in het kader van de ophoging daarvan sinds 1 januari 2014. Met betrekking tot dit dilemma geven de verenigingen aan dat zij weinig problemen ervaren. Desalniettemin blijkt uit de literatuur dat de correcte naleving van de leeftijdsgrenzen in sportkantine erg laag is. In respectievelijk 4% (Van Hoof & Krokke, 2011) en 14,7% van de aankoopopgaven (Roodbeen, Joe Lie en Schellermans-Offermans, 2013), werd een correcte naleving gevonden. De informanten geven echter niet te kennen dat ze problemen ervaren met de naleving van de alcoholleeftijd. Wellicht omdat maar 2% van de jongeren alcohol in de sportkantine koopt (Bieleman, Kruize & Zimmerman, 2012).

Bij één van de vier verenigingen wordt er echter wel alcohol geschonken aan een minderjarige. Het betreft een 17-jarige speler van een seniorenteam. Aangezien de ouders van deze jongen er geen probleem mee hebben, lijken de informanten binnen deze vereniging ook geen bezwaar te hebben tegen het schenken van alcohol aan deze minderjarige. De betekenisgeving van deze informanten is in deze situatie beïnvloed door de betekenisgeving van de ouders van deze jongen. Via een sociaal proces van interactie is er een gedeelde betekenis gecreëerd.

Alcoholgebruik en verkeer is een vierde dilemma. Het gaat dan met name om de verantwoordelijkheid voor het drinkgedrag van verenigingsbezoekende automobilisten.

'Waar gedronken wordt, stappen mensen in de auto met een slok op achter het stuur.'

Aldus een hockeyer binnen dit onderzoek. De informanten zijn het er over eens dat de verantwoordelijkheid in eerste instantie bij het individu ligt, maar met name teamgenoten en barmedewerkers kunnen hier ook een rol in spelen. Over het algemeen is deze problematiek binnen de verenigingen minder aan de orde dan vroeger. Een onderzoek met betrekking tot het aantal gewonden en sterfgevallen door alcohol in het verkeer toont een afname in de afgelopen tien jaar (STAP, 2012). Bewustwording van de risico's van alcoholgebruik in het verkeer lijken hieraan ten grondslag te liggen.

Het vijfde dilemma met betrekking tot alcoholgebruik binnen sportverenigingen is dat van prestatie versus recreatie. Een sporter die prestatie als ondergeschikt ziet aan recreatie zal

volgens de informanten eerder geneigd zijn alcohol te drinken voor en na het sporten dan iemand die presteren belangrijker vindt dan ontspanning. Daarnaast geldt over het algemeen, hoe hoger het niveau waarop wordt gesport, des te lager is het alcoholgebruik. Dat komt overeen met de literatuur (O'Brien, Ali, Cotter, O'Shea & Stannard, 2007).

7.3 Beleid

Om een DHW-vergunning te krijgen moet een sportvereniging in het bezit zijn van een Verklaring Sociale Hygiëne en een bestuursreglement. Daarnaast dienen alle barmedewerkers die alcohol schenken een Instructie Verantwoord Alcoholschenken (IVA) te hebben gevolgd (Tiessen-Raaphorst & Breedveld, 2007). Het bestuursreglement dient een verantwoorde verstrekking van alcohol te waarborgen. Het document bevat onder andere schenktijden, huis- en gedragsregels en bepalingen aangaande paracommercie. Zowel de schenktijden en leeftijdsgrenzen voor het nuttigen van alcohol, als de huis- en gedragsregels dienen in de kantine te worden opgehangen (Tiessen-Raaphorst & Breedveld, 2007). Dit zijn voorbeelden van omgevingsfactoren die het handelen van mensen beïnvloeden zonder dat deze mensen daar invloed op hebben (Weick, 1995).

Alle verenigingen binnen dit onderzoek zijn in het bezit van een DHW-vergunning. Geen van hen voldoet echter aan de wettelijke bepalingen om een dergelijke vergunning te verkrijgen. Bij één van de vier verenigingen ontbreekt een bestuursreglement omtrent alcohol. Bij deze vereniging zijn schenktijden, leeftijdsgrenzen en huis- en gedragsregels wel zichtbaar opgehangen in de kantine (zie afbeelding 6.3). Dit is een artefact dat het alcoholbeleid binnen de vereniging in beeld brengt. Het artefact is de concrete uiting van een waarde, betekenis, geloof of gevoel (Yanow, 1996). In dit geval geeft het artefact uiting aan het informele en niet-vastgestelde beleid van de vereniging omtrent alcoholgebruik. Bij de andere drie verenigingen zijn dergelijke artefacten niet aangetroffen.

Deze verenigingen zijn wel in het bezit van een formeel beleid met betrekking tot alcohol. In twee van de drie gevallen voldoet dit beleidsdocument echter niet aan de bovengenoemde voorwaarden die worden gesteld aan het document. Taal wordt volgens Yanow (1996) gebruikt als symbool om betekenissen af te leiden van beleidsteksten. Beleidstaal is volgens hem ambigu en kan dus verschillende betekenissen hebben. Daardoor kan er een kloof ontstaan tussen bedoelde en geïnterpreteerde betekenissen, een kloof tussen beleidsintenties en de implementatie van beleid in de praktijk. De informanten hebben echter niet te kennen gegeven dat zij een kloof ervaren tussen beleidsintenties en beleidspraktijk binnen hun vereniging. Vaak zijn zij niet op de hoogte van het formele alcoholbeleid aangezien dit er niet is of dit niet zichtbaar is gemaakt binnen de vereniging. De literatuur schetst een vergelijkbare situatie met betrekking tot DHW-vergunningen. Uit een grootschalige controle van de Voedsel en Waren Autoriteit (2008) bij 727 sportverenigingen kwam naar voren dat de meeste verenigingen in het bezit zijn van een geldige vergunning, maar dat een groot gedeelte van deze verenigingen niet voldoet aan de voorwaarden hiervoor. Zo had 28% geen bestuursreglement en waren de schenktijden niet zichtbaar weergegeven bij ruim 40% van deze verenigingen.

Bij de helft van de verenigingen binnen dit onderzoek zijn informanten van mening dat een (uitgebreid) formeel beleid omtrent alcohol niet nodig is omdat waarden en normen van de verenigingsleden en bestuursleden in combinatie met de eigen verantwoordelijkheid voor het alcoholgebruik en de sociale control, ervoor zorgen dat er geen problematiek speelt rondom alcohol. De ongeschreven regels maken een formeel beleid volgens de informanten overbodig. Er wordt zelfs gedacht dat het opstellen van een formeel beleid problematiek kan veroorzaken. Doordat er dan meer regels zijn, is de kans groter op discussie over, en

overtreding van deze regels. Gemeentelijke beleidsintenties zullen binnen dergelijke verenigingen geen kans van slagen hebben.

7.4 Convenant Sport en alcohol

Elf van de negentien informanten binnen dit onderzoek zijn op de hoogte van de ondertekening van het convenant. Over de inhoud van het convenant bestaan echter een aantal misvattingen bij de informanten en in een aantal gevallen staan zij niet positief tegenover dit initiatief en het feit dat hun vereniging erbij is aangesloten. Het is aannemelijk dat informanten in hun proces van betekenisgeving beïnvloed zijn door interactie met anderen en ervaringen uit het verleden. Zo hebben ze een attitude ontwikkeld ten opzichte van het convenant en op basis daarvan doen ze aannames over de inhoud ervan. Deze aannames komen echter niet overeen met de werkelijkheid. Het is ook mogelijk dat informanten in het proces van betekenisgeving een onjuiste betekenis hebben gegeven aan de inhoud van het convenant en op basis daarvan hierover een attitude hebben gevormd. Die attitude berust in dat geval echter niet op werkelijkheid, maar deze is geproduceerd door de informanten.

Over het algemeen zijn informanten van mening dat het convenant een positieve invloed heeft op het imago van de club. Het initiatief wordt echter meerdere malen als te vrijblijvend beoordeeld. Bij geen van de verenigingen heeft de ondertekening van het convenant volgens de informanten geleid tot wezenlijke veranderingen.

Wel zijn bij alle verenigingen uitingen van de BobSport-campagne aangetroffen, een campagne gericht op het terugdringen van alcoholgebruik in het verkeer. Daarnaast heeft een vereniging het convenant opgenomen in haar bestuursreglement en een andere club heeft een barbordje met schenktijden en gedragsregels opgehangen dat vanuit het convenant ter beschikking is gesteld.

Dit zijn allen artefacten en daarmee uitingen van instituties. Ze leiden tot veiligheidsgevoel bij mensen omdat ze onzekerheid reduceren (Scott, 2008). Zij belichamen de drie dimensies van de menselijke betekenisgeving: gevoelsmatig, cognitief en moreel, overeenkomend met gevoelens, waarden en overtuigingen (Yanow, 1996).

7.5 Maatschappelijke verantwoordelijkheid

Binnen alle verenigingen zijn informanten van mening dat een sportvereniging een maatschappelijke verantwoordelijkheid heeft. Associaties die men hierbij heeft zijn een veilig sportklimaat voor jeugd, een plaats waar waarden, normen en respect worden bijgebracht, een plek waar je leert winnen, verliezen, integreren en samenwerken.

De onderzoeken van Skille (2011) en Thiel en Mayer (2011) stellen dat sportverenigingen geen geschikt medium zijn om maatschappelijke doelstellingen te bereiken. Toch blijkt uit verschillende cijfers (Daamen, Veerman, van Kalmthout & van der Werf, 2013; Van Kalmthout, de Jong & Lucassen, 2009; Lucassen & van Kalmthout, 2012) dat de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de sportvereniging in de afgelopen jaren is toegenomen. In 2008 vond 78% van de verenigingsbestuurders dat sportverenigingen een maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben (van Kalmthout & de Jong, 2008). Vier jaar later is dat percentage gestegen naar 82% (Daamen, Veerman, van Kalmthout & van der Werff, 2013).

Verenigingen zien voor zichzelf het vaakst een rol weggelegd binnen het thema 'sportwaarden'. Het thema 'gezondheid' staat op een tweede plaats. 38% van de sportverenigingen ziet een rol voor zichzelf weggelegd binnen dit thema (Van Kalmthout, de Jong & Lucassen, 2009). Onder sportwaarden wordt verstaan: *Aandacht voor de individuele*

waarden van de leden die door de sport positief kunnen worden beïnvloed (61%). Opvoeding wordt door 25% van de verenigingen genoemd. Hieronder wordt verstaan: het aanbieden van een pedagogisch verantwoord sport- en beweegklimaat.

De informanten binnen dit onderzoek noemen, wanneer hen gevraagd wordt naar de maatschappelijke verantwoordelijkheid van een sportvereniging met name waarden die geschaard kunnen worden onder het thema opvoeding. De sportvereniging wordt geassocieerd met een plaats waar waarden, normen en respect worden bijgebracht, waar je leert, verliezen, integreren en samenwerken.

Waarden die geschaard kunnen worden onder de noemer gezondheid werden niet genoemd. Dit is opvallend, aangezien het onderwerp van de focusgroepgesprekken, alcoholgebruik binnen sportverenigingen, een onderwerp is dat past binnen het thema gezondheid.

8. Conclusies

In de voorgaande hoofdstukken is informatie gepresenteerd die uiteindelijk moet leiden tot de beantwoording van de volgende hoofdvraag:

Welke betekenissen geven leden en direct betrokkenen aan alcoholgebruik binnen sportverenigingen en hoe verhouden die betekenissen zich tot gemeentelijke beleidsintenties?

Dat gebeurt in de volgende paragraaf aan de hand van de vier gepresenteerde deelvragen. In paragraaf 8.2 worden enkel discussiepunten aangehaald die binnen dit onderzoek van belang worden geacht.

8.1 Beantwoording hoofdvraag en deelvragen

Om inzicht te krijgen in de betekenissen die leden en direct betrokkenen van sportverenigingen geven aan alcoholgebruik en de manier waarop die betekenissen zich verhouden tot gemeentelijke beleidsintenties, worden eerst de vier deelvragen binnen dit onderzoek beantwoord.

Welke dilemma's doen zich voor rondom alcoholgebruik in de sportkantine?

Tijdens de focusgroepgesprekken zijn, expliciet en impliciet, vijf dilemma's naar voren gekomen die binnen sportverenigingen spelen rondom alcoholgebruik in de kantine. Het eerste dilemma is dat er beleid wordt gevoerd ten aanzien van verantwoord alcoholgebruik, terwijl er in meerdere gevallen geen draagvlak voor dit onderwerp bestaat bij de leden van de vereniging. Een groot gedeelte van de informanten is van mening is dat een sportvereniging geen rol heeft in het stimuleren van een verantwoord alcoholgebruik. Een verenigingsbestuur kan actief beleid voeren op dit thema, maar leden zijn over het algemeen van mening dat de alcoholinname een verantwoordelijkheid is van het individu en dat maatregelen op dit gebied betuttelend zijn.

Een tweede dilemma dat speelt binnen de verenigingen is dat van de invloed van een verantwoord alcoholbeleid op de barinkomsten. Met name voor de twee voetbalverenigingen binnen dit onderzoek zijn de barinkomsten van wezenlijk belang voor het voortbestaan van de club. De druk van alcoholverkoop op de totale omzet is bij deze clubs 40 tot 50%. De bestuursleden binnen deze verenigingen vrezen omzetverlies wanneer actief beleid wordt gevoerd op een verantwoord gebruik van alcohol. Dit zou het voortbestaan van de vereniging in gevaar brengen.

Het derde dilemma betreft het handhaven van de leeftijdsgrens voor alcohol, met name in het kader van de ophoging daarvan sinds 1 januari 2014. Binnen twee verenigingen is dit een actueel thema. Bij één ervan zijn er sinds de ophoging van de alcoholleeftijd geen jeugdfeesten meer georganiseerd voor 14- tot en met 18-jarigen. In de toekomst zal dit wel weer gaan gebeuren, maar het alcoholbeleid binnen de vereniging blijkt kwetsbaar en afhankelijk van de inzet van één of enkele personen. Bij de tweede vereniging wordt alcohol geschonken aan een 17-jarige jeugdspeler. Alhoewel dit wettelijk verboden is, geven de informanten aan dit niet als een probleem te zien.

Alcoholgebruik en verkeer is een vierde dilemma. Het gaat dan met name om de verantwoordelijkheid voor het drinkgedrag van verenigingsbezoekende automobilisten. In eerste instantie ligt die bij de persoon zelf, maar met name teamgenoten en barmedewerkers

kunnen hier volgens de informanten ook een rol in spelen. Wanneer iemand herhaaldelijk op zijn gedrag is aangesproken maar er geen verandering optreedt, kan dit leiden tot frustratie en frictie.

Het vijfde dilemma ten slotte, is prestatie versus recreatie. Alle verenigingsbezoekers hebben een motief om te sporten. Deze motieven komen niet allemaal met elkaar overeen. Mensen met een verschillend sportmotief kunnen ook verschillend aankijken tegen alcoholgebruik. Prestatiegerichte sporters staan over het algemeen negatiever tegenover alcoholgebruik dan recreatieve sporters. Verschil van inzicht kan in sommige gevallen leiden tot discussie of conflict.

Hoe denken leden en direct betrokkenen van sportverenigingen over alcoholbeleid?

De informanten blijken vaak niet op de hoogte te zijn van het gevoerde beleid met betrekking tot alcohol, omdat dit beleid niet formeel is vastgesteld of niet zichtbaar is gemaakt binnen de vereniging. Daarnaast zien de informanten alcoholgebruik in eerste instantie als de eigen verantwoordelijkheid. Maatregelen op dit gebied worden snel als betuttelend ervaren. Een individu kan volgens hen zelf bepalen hoeveel hij of zij drinkt.

Een groot gedeelte van de informanten is van mening dat een sportvereniging geen rol heeft in het stimuleren van een verantwoord alcoholgebruik. Men geeft wel aan dat de sociale controle binnen de sportvereniging ervoor zorgt dat alcoholgebruik getemperd wordt. Dit wordt echter gezien als een vanzelfsprekendheid en een logisch gevolg van het samenzijn binnen een vereniging. Het is geen consequentie van gevoerd beleid, maar het komt voort uit de gedeelde waarden en normen binnen de vereniging. Formeel beleid heeft hier geen vat op volgens de informanten.

De weg van overheidsbeleid naar de praktijk blijkt lang en hobbelig. De acterende entiteiten kennen meerdere verschijningsvormen die het beleid ieder op hun eigen manier interpreteren. Daardoor ontstaan hiaten in de beleidscyclus: beleidsmakers en bestuurders van sportverenigingen gaan uit van gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voorkomend uit formeel beleid, terwijl in de praktijk wordt geredeneerd vanuit individuele verantwoordelijkheid en ongeschreven regels voortkomend uit waarden en normen.

In hoeverre sluit dit aan bij het convenant Sport en alcohol?

Van de 19 informanten die hebben deelgenomen aan dit onderzoek, waren er 11 op de hoogte van het feit dat hun vereniging het convenant Sport en alcohol heeft ondertekend. Binnen de verenigingen is volgens de informanten weinig of niets veranderd sinds de ondertekening van het convenant. Bij één van de verenigingen is het convenant opgenomen in het bestuursreglement omtrent sport en alcohol. Bij alle vier de verenigingen zijn op verschillende manieren uitingen van de BobSport-campagne aangetroffen. De vereniging ervaren dit als een nuttige en positieve campagne.

Bestuursleden geven te kennen dat ze het convenant met name hebben ondertekend omdat het een positieve uitstraling geeft naar de omgeving. Zij geven dat er binnen hun vereniging geen problemen spelen met betrekking tot alcohol. Desalniettemin kwamen tijdens de focusgroepgesprekken meerdere dilemma's aan het licht. Er lijkt echter geen behoefte aan ondersteuning vanuit het convenant om ten aanzien van bovenstaande dilemma's beleid te bepalen. Zolang het geen directe problemen oplevert, lijkt dit niet tot de prioriteiten van de sportverenigingen te behoren.

In hoeverre zijn sportverenigingen in staat om een bijdrage te leveren aan beleidsintenties van de gemeente?

Zowel het ministerie van VWS als lokale gemeenten doen een beroep op sportverenigingen om maatschappelijke doelstellingen te bereiken. Een voorbeeld daarvan is het stimuleren van verantwoord alcoholgebruik. Het gezondheidsbevorderende aspect van sport en het tegenovergestelde effect van alcoholgebruik zijn volgens overheden geen goede match. Binnen veel sportverenigingen is alcoholgebruik echter normaal en is alcohol een bindende factor die sterk geassocieerd wordt met gezelligheid, sfeer en een toenemende baromzet. Sportverenigingen hebben volgens de informanten binnen dit onderzoek een maatschappelijke verantwoordelijkheid. Het merendeel van de informanten ziet echter geen rol voor hun vereniging weggelegd in het stimuleren van verantwoord alcoholgebruik. Daaruit kan worden geconcludeerd dat de sportverenigingen binnen dit onderzoek niet in staat zijn om een bijdrage te leveren aan gemeentelijke beleidsintenties. Het ontbreken van draagvlak voor deze intenties binnen de verenigingen is hier debet aan.

Welke betekenissen geven leden en direct betrokkenen aan alcoholgebruik binnen sportverenigingen en hoe verhouden die betekenissen zich tot gemeentelijke beleidsintenties?

Informanten hebben over het algemeen positieve associaties bij sport en alcohol. Deze twee aspecten zijn sterk met elkaar verbonden binnen de context de sportvereniging. Vaak ontbreekt het echter aan formeel beleid ten opzichte van dit onderwerp. Sportverenigingen zien hier vaak de noodzaak niet van omdat ze geen problemen ervaren met betrekking tot alcoholgebruik. Sterker nog, ze dichten alcohol een belangrijke rol toe in het kader van gezelligheid, sfeer en saamhorigheid en benadrukken het belang van barinkomsten voor de sportvereniging.

Alcoholgebruik wordt gezien als de eigen verantwoordelijkheid van het individu. Daarnaast wordt sociale controle gebruikt als mechanisme om drinkgedrag te temperen. Voor het stimuleren van een verantwoord alcoholgebruik is op bestuursniveau meer draagvlak dan op het ledenniveau. Over het algemeen hecht men meer waarde aan de algemeen geldende waarden en normen dan aan formeel beleid. Deze ongeschreven regels zorgen ervoor dat de vereniging over het algemeen geen problemen kent ten aanzien van alcoholgebruik. Het opstellen van een bestuursreglement zal dan ook eerder gebeuren in het kader van de wettelijke verplichting ten aanzien van het verkrijgen van een DHW-vergunning, dan vanwege de noodzaak voor het functioneren binnen de sportvereniging.

De gemeente ziet alcoholgebruik niet als vanzelfsprekend. Samen met de VSU tracht zij verantwoord alcoholgebruik na te streven binnen sportverenigingen. Bij de verenigingen binnen dit onderzoek wordt alcoholgebruik als normaal of de norm omschreven. De beleidsintenties van de gemeente zijn niet haalbaar door middel van het convenant Sport en alcohol. Doordat sportverenigingen zelf de mogelijkheid krijgen om aan te geven waar ze zich in het kader van verantwoord alcoholgebruik voor willen inzetten, worden de beleidsintenties in principe bepaald door de vereniging zelf. Daarnaast zorgen onvoldoende draagvlak, het ontbreken van de directe noodzaak en de vrijblijvendheid van het convenant ervoor dat sportverenigingen in dit geval niet in staat zijn om een bijdrage te leveren aan beleidsintenties van de gemeente.

8.2 Discussie

In deze discussie worden kritische noten geplaatst bij dit onderzoek en op basis daarvan worden tevens een aantal aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek. Dit onderzoek heeft plaatsgevonden bij vier verenigingen. Aangezien de betekenisgeving met betrekking tot alcoholgebruik binnen sportverenigingen sterk afhankelijk is van meerdere contextuele factoren (zoals de sport en de cultuur binnen de vereniging) zijn de betekenissen per vereniging verschillend. Om uitspraken te doen over deze betekenisgeving is getracht om overeenkomsten en verschillen in beeld te brengen. Een aanbeveling voor toekomstig onderzoek zou zijn om meerdere vereniging bij het onderzoek te betrekken zodat er een breder beeld kan worden gevormd van de stand van zaken. Op dit moment is dat beeld beperkt tot vier verenigingen die overeenkomsten met elkaar hebben, maar op meerdere vlakken ook erg verschillend zijn.

Daarnaast is het mogelijk interessant om verenigingen die niet zijn aangesloten bij het covenant Sport en alcohol te betrekken bij het onderzoek. Zo kan in beeld gebracht worden hoe de betekenisgeving omtrent alcoholgebruik verschilt binnen clubs die zijn aangesloten bij het covenant en clubs die zich niet hebben gecommitteerd aan het stimuleren van verantwoord alcoholgebruik binnen de vereniging.

De verenigingen binnen dit onderzoek geven aan dat alcoholgebruik niet voor problemen of negatieve situaties zorgt binnen hun vereniging. Zij geven aan het alcoholgebruik onder controle te hebben. Dit kan echter als niet steekhoudend worden beoordeeld aangezien de norm binnen de verenigingen is dat alcoholgebruik normaal is. Hoe hoog de precieze alcoholconsumptie is, wordt niet duidelijk. Informanten betitelen in dit onderzoek andere Utrechtse sportclubs echter als 'zuipverenigingen'. Zij zijn van mening dat er binnen deze verenigingen meer alcohol wordt geconsumeerd dan binnen hun eigen vereniging. Dit berust echter op een aannames en daarom zou het interessant zijn als in vervolgonderzoek in kaart wordt gebracht wat de werkelijke alcoholconsumptie binnen de Utrechtse sportverenigingen is. Op deze manier kan er een beeld gevormd worden van de norm en de verenigingen die het alcoholgebruik wel en niet onder controle hebben.

De rol van de onderzoeker is mogelijk van invloed geweest op de resultaten van het onderzoek. De onderzoeker is namelijk werkzaam bij de VSU en tevens betrokken bij het covenant Sport en alcohol. Alhoewel de onderzoeker de invloed van deze dubbele pet heeft getracht te ondervangen, zou deze toch van invloed kunnen zijn geweest op de resultaten van het onderzoek. Het zou bijvoorbeeld tot een minder kritische houding geleid kunnen hebben bij de aanwezige bestuursleden. Zij waren immers op de hoogte van het feit dat de onderzoeker tevens deel uitmaakt van de projectgroep van het covenant Sport en alcohol. In toekomstig onderzoek zou wellicht de keuze gemaakt kunnen worden om een onafhankelijke partij de interviews te laten afnemen.

9. Aanbevelingen

Uit dit onderzoek volgen een aantal aanbevelingen ten aanzien van alcoholgebruik binnen sportverenigingen en de toekomst van het convenant Sport en alcohol. Deze aanbevelingen zijn met name van belang voor de VSU en de afdeling Volksgezondheid van de gemeente Utrecht.

Ten eerste dient er een discussie op gang te worden gebracht over individuele versus gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor verantwoord alcoholgebruik. Leden en direct betrokkenen van sportverenigingen zijn van mening dat alcoholgebruik met name een individuele verantwoordelijkheid is. Zij handelen echter wel op basis van sociale controle. Beleidsmakers en bestuurders gaan uit van gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. Dat sluit wel aan bij sociale controle, maar niet bij de individuele verantwoordelijkheid.

Ten tweede dienen verenigingsbezoekers beter te worden geïnformeerd over de inhoud van het convenant Sport en alcohol. Op dit moment bestaat er weinig draagvlak voor het stimuleren van verantwoord alcoholgebruik bij leden van sportverenigingen. Daarnaast is er sprake van een aantal misvattingen ten aanzien van de inhoud van het convenant. Deze misvattingen kunnen worden weggenomen door leden te informeren over de inhoud van het convenant. Bijvoorbeeld middels het ter beschikking stellen van een flyer of folder over dit onderwerp. Mogelijk kan dit tevens bijdrage aan een toenemend draagvlak onder verenigingsleden.

Ten derde dient het convenant zich met name te focussen op de zogenaamde 'hardware uitingen'. Zaken als barbordjes en materialen vanuit de BobSport campagne krijgen voor een langere periode een plaats binnen de kantines van de convenantsverenigingen. Deze prikkels kunnen bijdragen aan een cultuur- en gedragsverandering en leveren positieve reacties op van de deelnemende verenigingen.

In de vierde plaats is een onderzoek naar de invloed van verantwoord alcoholbeleid op de barinkomsten van een vereniging wenselijk. Op dit moment leeft binnen verenigingen de aanname dat een verantwoord alcoholbeleid een terugloop van barinkomsten tot gevolg zal hebben. Dit maakt dat beleidsbepalers minder geneigd zijn om een dergelijk beleid binnen hun vereniging na te streven. Het is echter niet bewezen dat een verantwoorde verstrekking van alcohol teruglopende barinkomsten tot gevolg zal hebben.

Ten vijfde zou, zoals in de discussie (paragraaf 8.2) aan de orde kwam, inzicht in het alcoholgebruik binnen Utrechtse sportverenigingen waardevol zijn voor de verdere invulling van het convenant. Bij de informanten leeft het idee dat de verenigingen die op dit moment zijn aangesloten over het algemeen weinig problematiek ervaren rondom alcoholgebruik. Zij geven aan dat het alcoholgebruik binnen hun vereniging onder controle is, maar dat er bij een aantal verenigingen buiten het convenant een exorbitante hoeveelheid alcohol wordt gedronken. Dit berust echter op aannames en het zou nuttig zijn om te onderzoeken wat de werkelijke situatie hieromtrent is.

Ten slotte kunnen de verenigingen binnen het convenant sterk verbeteren in het voldoen aan de wettelijke bepalingen ten aanzien van het schenken van alcohol. Bij geen van de verenigingen binnen dit onderzoek waren alle vereisten in orde voor het ontvangen van een DHW-vergunning. De verenigingen zijn op dit moment wel in het bezit van een DHW-vergunning, maar wanneer er controles plaatsvinden zal worden vastgesteld dat zij in gebreken blijven. Vanuit het convenant kan de verenigingen ondersteuning geboden worden bij het voldoen aan alle wettelijke verplichtingen ten aanzien van alcoholgebruik binnen sportverenigingen.

Literatuurlijst

Aaron, D. J., Dearwater, S. R., Anderson, R., Olsen, T., Kriska, A. M. & Laporte, R. E. (1995). Physical activity and the initiation of high-risk health behaviours in adolescents. *Medicine and Science in Sports and Exercise* **27**, 1639–1645.

Bedrijfschap Horeca en Catering (2014). *Overzicht van de horecaverunningen op een rij*. [Online artikel]. Geraadpleegd via: <http://www.kenniscentrumhoreca.nl/bites/overzicht-van-de-horecaverunningen-op-een-rij> (3-7-2014).

Bieleman, B., Kruize, A. & Zimmerman, C. (2012). *Monitor alcoholverstrekking jongeren 2011: Naleving leeftijdsgrenzen 16 en 18 jaar Drank- en Horecawet*. Groningen-Rotterdam: IntraVal.

Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Amsterdam: Boom Onderwijs.

Boessenkool, J. (2011). *Sportverenigingen: Een plaatsbepaling*, in: Boessenkool, J. Lucassen J., Waardenburg, M. & Kemper, F. (2011), *Sportverenigingen: tussen tradities en ambities*, Nieuwegein: Arko Sports Media, p. 21-30.

Boessenkool, J. Waardenburg, M. & Lucassen, J. (2011), *Inleiding*, in: Boessenkool, J. Lucassen J., Waardenburg, M. & Kemper, F. (2011), *Sportverenigingen: tussen tradities en ambities*, Nieuwegein: Arko Sports Media, p. 11-18.

Breedveld, K., Kamphuis, C. & Tiessen-Raaphorst, A. (2008). *Rapportage Sport 2008*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/W.J.H. Mulier Instituut.

Breedveld, K. & Tiessen-Raaphorst, A. (2006). *Rapportage Sport 2006*. Den Haag Sociaal en Cultureel Planbureau.

Bruijn, D. de, Wezep, M. van, Hasselt, N. van & Onrust, S. (2013). *Minder middelengebruik door sport?* *Verslaving*, **31**.

Centrum voor criminaliteitspreventie en veiligheid (2014) *Drank en Horecawet* [Online artikel]. Geraadpleegd via <http://www.hetccv.nl/dossiers/Drank-+en+Horecawet/achtergrond> (3-7-2014).

Collins, T. & Vamplew, W., (2002). *Mud, sweat and beers: A Cultural History of Sport and Alcohol*. New York: Berg.

Daamen, T., Veerman, H., Kalmthout, J. van & Werff, H. van der (2013). *Sportaanbiedersmonitor 2012*. Arnhem: NOC*NSF.

Deetz, S. (2000). Describing differences in Approaches to Organization Science: Rethinking Burrell and Morgan and Their Legacy. In P. Frost, A. Lewin, & R. Daft, *Talking about Organization Science* (pp. 123-152). Londen: Sage Publications.

Driessen, E & Rietstap, E. te. (2009). *Alcohol en teamsport: een onderzoek aan de hand van het Integrated / Change Model, naar determinanten van alcoholconsumptie bij teamsporten*. Transferpunt Sport.

- Edwards, A. & Skinner, J. (2009). *Qualitative research in sport management*. Amsterdam: Elsevier.
- Gemeente Utrecht (2011). *Sportnota 2011-2016: In Utrecht staat jouw talent centraal!* Utrecht: Afdeling Ontwikkeling, Sport
- Gemeente Utrecht & VSU (2010). *Convenant Sport en alcohol 2010-2012*. Utrecht.
- Gemeente Utrecht, VSU & Victas (2013). *Convenant Sport en alcohol 2013-2016: Verantwoord Vooruit*. Utrecht.
- Glesne, C. (2006). *Becoming Qualitative Reseachers. An Introduction*. Boston: Pearson Education.
- Goossens, R (2006). Economie van de sport. In: K. Breedveld en A. Tiessen-Raaphorst, *Rapportage sport 2006*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Haren, B., van & Velthoven, N. van, (2013) . *Ledental NOC*NSF over 2012*. Arnhem: Repro, NOC*NSF.
- Hellandsjø Bu, E.T., Watten, R.G., Foxcroft, D.R., Ingebrigtsen, J.E. & Relling, G. (2000). Teenage Alcohol And Intoxication Debut: The Impact Of Family Socialization Factors, Living Area And Participation In Organized Sports. *Alcohol and Alcoholism* **49**, 74-80.
- Henn, M., Weinstein, M. & Foard, N. (2006). *A short introduction to social research*. Londen: Sage Publications Ltd.
- Hoof, J. van & Krokké, J. (2011). *Alcoholverkoop aan jongeren: Een landelijke nalevingsonderzoek*. Faculteit gedragswetenschap, Universiteit Twente.
- Houben-van Herten, M. (2010). *Gemiddeld 1 glas alcohol per dag*. [Online artikel]. Geraadpleegd via: <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/gezondheid-welzijn/publicaties/artikelen/archief/2010/2010-3110-wm.htm> . Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Kalmthout, J. van, Jong, M. de & Lucassen, J. (2009). *Verenigingsmonitor 2008: De stand van zaken bij sportverenigingen*. 's Hertogenbosch: Mulier Instituut.
- Kalmthout, J. van & Lucassen, J. (2008). *Verenigingsmonitor 2007. De stand van zaken bij sportverenigingen in het perspectief van modernisering*. 's Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Laar, M.W., van, Verdurmen, J., Bakel, A.M. van & Zantinge, E.M. (2014). *Neemt het aantal mensen dat alcohol gebruikt toe of af?* Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid. Bilthoven: RIVM.
- Lorente, F.O., Peretti-Watel, P., Griffet, J. & Grélot, L. (2003). Alcohol use and intoxication in sport university students. *Alcohol & Alcoholism* **38**, 427-430.
- Lucassen, J. & Kalmthout, J. van (2012). *Sportverenigingen als maatschappelijke dienstverleners*. Sportverenigingen: tussen tradities en ambities. Hoofdstuk 4. Utrecht: Mulier Instituut.

Maughan, R., J. & Burke L.M. (2000) Nutrition in Sport. Volume VII of the Encyclopaedia of sports medicine. An IOC Medical Commission Publication, Oxford.

Meer E. van der en Bergen, A.P.L. van (2011). *Sport en Alcohol – Onderzoek naar alcoholbeleid binnen sportverenigingen in Utrecht*. Utrecht: Gemeente Utrecht, GG&GD.

Meer, E. van der & Schreurs, H. (2011). Sport en alcohol, Een half jaar convenant: hoe zetten Utrechtse sportverenigingen in op verantwoord alcoholgebruik? Utrecht: GG&GD.

Mens en Gezondheid (11-6-2010). *Alcohol en Sport* [Online artikel]. Geraadpleegd via (12-11-2013).

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) (2011). *Gezondheid Dichtbij. Landelijke nota gezondheidsbeleid*. Den Haag: VWS.

O'Brien, K., Ali, A., Cotter, J.D., O'Shea, R.P. & Stannard, S. (2007). Hazardous drinking in New Zealand sportspeople: level of sporting participation and drinking motives. *Alcohol & Alcoholism* **42**, 376-382.

Rhodes, R.A.W. (1996). The New Governance: Governing without Government. *Political Studies* **44**, 652-667.

RIVM, (2014). *Een gezonder Nederland: Kernboodschappen van de Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2014*. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.

RIVM, Trimbos-Instituut, Nederlands Instituut voor Alcoholbeleid (STAP) & Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVA), (2013). *Handreiking Gezonde Gemeente*. RIVM.

Roodbeen, R., Joe Lie, K. & Schellemans-Offermans, K. (2013). *Alcoholverkoop aan jongeren 2013: Ontwikkeling in de landelijke naleving van de leeftijdsgrenzen*. Nuchter, Kenniscentrum Leeftijdsgrenzen.

Safai, P. (2008). Sport and Health. In B. Houlihan (Eds.), *Sport and Society: A Student Introduction* (pp. 155-174). Londen: Sage Publications Ltd.

Scott, W. R. (2008). *Institutions and Organizations: Ideas and Interests*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Skille, E.A. (2008). Understanding Sport Clubs as Sport Policy Implementers: A Theoretical Framework for the Analysis of the Implementation of Central Sport Policy through Local and Voluntary Sport Organizations. *International Review for the Sociology of Sport*, **43**, 181-200.

Skille, E.A. (2011). The conventions op sport clubs: enabling and constraining the implementation of social good through sport. *Sport, Education and Society*, **16**, 241-253.

Slot, G. (2008). *De economie van de sportvereniging: Wat merkt de sportvereniging van de economische crisis?* NOC*NSF en SCP.

Smink, K.W.H. (2011). *Een kijkje in de keuken bij de sportvereniging: Een kwalitatief onderzoek naar de kloof tussen beleidsintenties en de praktijk in de sportkantine met betrekking tot het gezonder maken van het aanbod in sportkantines*. Universiteit Utrecht.

Spijkers E., Laan, R. van den, Den, C. ten & Bieleman, B. (1999). *Inventarisatie alcohol en roken in sportkantines*. Groningen: IntraVal.

STAP (2012). *Tabel: Schatting slachtoffers rijden onder invloed*. [Online artikel]. Geraadpleegd via <http://www.stap.nl/nl/home/feiten-en-cijfers.html#Rijden> (13-8-2014).

STAP (2013). *Alcoholconsumptie per hoofd van de bevolking*. [Online artikel]. Geraadpleegd via: <http://www.stap.nl/nl/home/feiten-en-cijfers.html> (3-7-2014).

Stokvis, R. (z.j.). *Naar een sociologische theorie van de club*.

Thiel, A. & Mayer, J. (2011). Characteristics of Voluntary Sports Clubs Management: a Sociological Perspective. *European Sport Management Quarterly*, **9**, 81-98.

Tiessen-Raaphorst & Breedveld, K. (2007). *Een gele kaart voor de sport. Een quick-scan naar wenselijke en onwenselijke praktijken in en rondom de breedtesport* (2007). SCP.

Tiessen-Raaphorst, A., Verbeek, D., de Haan, J. & Breedveld, K. (2010). *Sport: een leven lang. Rapportage Sport 2010*. Den Haag's Hertogenbosch: Sociaal en Cultureel Planbureau/W.J.H. Mulier Instituut.

Trimbos-insituut: Alcoholinfo (10-5-2006). *Wat voor invloed heeft het drinken van alcohol vlak na het sporten?* [Online artikel]. Geraadpleegd via <http://www.alcoholinfo.nl/publiek/veelgestelde vragen/resultaten/antwoord/?vraag=3672> (12-11-2013).

Trimbos-insituut: Alcoholinfo (21-1-2013). *Wat zijn de effecten van alcohol op sporten?* [Online artikel]. Geraadpleegd via: <http://www.alcoholinfo.nl/publiek/veelgestelde vragen/resultaten/antwoord/?vraag=10089> (6-7-2014).

Trimbos insituut: Alcoholinfo (9-9-2002). *Wat zijn de maatschappelijke gevolgen van alcoholmisbruik?* [Online artikel]. Geraadpleegd via <http://www.alcoholinfo.nl/publiek/veelgestelde vragen/resultaten/antwoord/?vraag=358> (3-7-2014).

Voedsel en Waren Autoriteit (2008). *Resultaten Handhavingsactie Drink- en Horecawet Sportkantines*.

Waardenburg, M. (2011), 'Autonome organisaties? Sportverenigingen, nationaal sportbeleid en het Olympisch Plan 2028', in: Boessenkool, J.J. Lucassen, M. Waardenburg en F. Kemper (2011), *Sportverenigingen: tussen tradities en ambities*, Nieuwegein: Arko Sports Media, pp 151-164.

Watten, R.G. (2007). Sports, physical exercise and use of alcohol. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports* **5**, 364-368.

Weick, K.E. (1995) *Sensemaking in Organizations*. Thousand Oaks, Sage Publications.

Woudstra, S. (2009). *The availability of alcohol to minors in sport canteens : a study about the compliance with the alcohol licensing and catering act and the evaluation of an*

intervention in the canteens of amateur sports clubs in the Netherlands. University of Twente: Trimbos-instituut.

Yanow, D. (1996). *How does a policy mean?* Washington D.C.: Georgetown University Press. Wellicht gebruiken voor theoretisch kader?

Zantinge, E.M., Laar, M.W. van & Meijer, S. (2013). *Alcoholgebruik samengevat.* Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid. Bilthoven: RIVM.

Bijlagen

Bijlage I	Topiclijst interviews
Bijlage II	Registratieformulier verenigingen
Bijlage III	Registratieformulier informanten

BIJLAGE I

Alcohol binnen de vereniging

- Waar denk je aan bij sport en alcohol?
- Welke rol speelt alcohol binnen de vereniging?
- Wat is de norm omtrent alcohol binnen de vereniging
- Hoe uit die norm zich binnen de vereniging?
- En buiten de vereniging?
- Wat zijn jullie positieve en negatieve ervaringen met alcohol binnen de vereniging?
- In welke mate speelt alcohol een rol wat betreft sfeer en gezelligheid?
- Wat merken jeugdleden hiervan?
- In welke mate spelen er alcoholgerelateerde dilemma's binnen de vereniging?
- Hoe gaan jullie om met deze dilemma's?
- Waar is aanpak/aandacht het hardst nodig?

Alcoholbeleid

- Wat verstaan jullie onder verantwoord alcoholgebruik?
- In hoeverre heeft een sportvereniging een rol in het stimuleren van verantwoord alcoholgebruik?
- Wie is hiervoor verantwoordelijk?
- Op welke manier?
- Wat doet de vereniging omtrent sport en alcohol?
- Wat is het formele beleid van de vereniging omtrent alcohol? (IVA, leeftijdsgrenzen, doortappen schenk- en openingstijden, prijzen, prijsacties, alcoholreclame, barpersoneel, afspraken met jeugdbegeleiders?)
- Wat zijn eventuele informele afspraken/regelingen?
- Wie is er verantwoordelijk voor de uitvoering van dit beleid?
- Wat merken leden hiervan?
- Wat voor reacties zijn gekomen op het beleid? Voorbeelden en ervaringen!!

Convenant Sport en alcohol

- Wie is er op de hoogte van het feit dat de vereniging is aangesloten bij het convenant sport en alcohol?
- Hoe zijn jullie hierover geïnformeerd?
- Wat is het motief van de vereniging geweest om het convenant te ondertekenen?
- Wat vinden de leden van dit motief? Herkennen zij zich hierin?
- Welke maatregelen/activiteiten zijn ingevoerd/uitgevoerd n.a.v. het convenant?
- Wat zijn de ervaringen daarmee?
- Wat zijn de plannen/ambities met het convenant?
- Waar denkt men dat het convenant een bijdrage aan levert?
- Is er behoefte aan andere (preventieve) maatregelen m.b.t. alcohol/alcohol gerelateerde problematiek?
- Wat mist de vereniging in de huidige aanpak?
- Wat hebben ze nodig om dit wel uit te kunnen voeren?

BIJLAGE II

Registratieformulier verenigingen

Vereniging:

Sport:

Soort sport:

Aantal leden:

Opbouw geslacht en leeftijd:

Kantine in eigen of extern beheer:

Aantal barvrijwilligers/-personeelsleden:

Verkoop zwak en/of sterk alcoholhoudende drank:

Schenktijden en openingstijden:

In bezit van vergunningen/IVA /bestuursreglement (*doorhalen wat niet van toepassing is*)

Uitingen in kantine van: schenktijden, leeftijdsgrenzen, huis- en gedragsregels (*doorhalen wat niet van toepassing is*)

Kantine-omzet:

Percentage alcohol van kantine-omzet:

BIJLAGE III

Registratieformulier informanten

Vereniging:

Naam:

Sekse:

Leeftijd:

Aantal jaren lid van de vereniging:

Soort lid (regulier, niet-spielend, bestuur, enz.):

Team (wanneer van toepassing):

Eventuele andere rollen binnen vereniging (commissielid, barmedewerker, trainer, coach, enz.):

Opleidingsniveau:

Mate van alcoholgebruik* (geheelonthouder, onder gemiddeld, gemiddeld, boven gemiddeld):

E-mailadres:

* gemiddeld in Nederland is 1 glas per dag